AL MORRISSON

CUPRINS:

Cuvânt înainte

Din ziua descoperirii de către olandezi, Insula Paştelui, această oază pierdută în „imensele pustietăţi marine” ale Pacificului de Sud, a fost înconjurată de un halo de mister şi legendă. Statuile ei uriaşe i-au adus o celebritate care nu s-a dezminţit timp de două veacuri. Ceea ce se vorbeşte despre insulă, chiar în cercurile cultivate, poate fi considerat de domeniul folclorului. Se crede despre ea că ar fi ultimul vestigiu al unui continent scufundat, locul unei civilizaţii odinioară strălucitoare. Se vorbeşte chiar despre „căi triumfale” care traversează insula şi se pierd în mare. Locuitorii pe care europenii i-au găsit sunt clasaţi, în general, ca „sălbatici” sau „degeneraţi”, incapabili să fi ridicat monumentele în mijlocul cărora îşi duceau o viaţă nenorocită. S-a stabilit adeseori o legătură între această insulă şi vechile civilizaţii ale Americii Centrale şi de Sud, statuile sale păstrând – se zice – secretul unor migraţii milenare, în Statele Unite, Insula Paştelui a fost legată de un anume continent Mu, al cărui fast dispărut este chiar descris într-o carte de mare succes la public.

Lucrări având un caracter mai ştiinţific vorbesc despre o civilizaţie megalitică ce s-ar fi întins din Asia până la Insula Paştelui şi ale cărei vestigii impunătoare s-ar mai afla prin indonezia şi Micronezia. Uriaşa construcţie din Tinga, replică îndepărtată a dolmenelor din Cornwall, ar fi una din martorele mute ale trecerii prin insulele Polineziei a acestui popor de constructori. Pentru aceşti oameni îndrăgostiţi de dimensiuni colosale, Insula Paştelui n-ar fi fost decât o etapă. Ei s-ar fi dus şi pe continentul american unde poarta monolită de la Tia-huanaco şi palatele de la Cuzco le-au păstrat memoria.

Aceste interpretări ale monumentelor din Insula Paştelui implică un fel de credinţă mistică într-o vârstă de aur a omenirii şi trădează dorinţa de a da trecutului îndepărtat o aureolă de mărire şi mister, dar nu prea iau în seamă datele precise ale arheologiei şi etnografiei. Statuile şi alte ruine ale insulei nefiind din domeniul mitic, ci din cel al realităţii, problemele pe care le pun cereau un studiu la faţa locului şi după metode ştiinţifice.

Lucrările expediţiei engleze conduse de doamna Rout-ledge au ajutat la îndepărtarea mai multor legende şi erori.

Cu toate rezultatele importante obţinute de doamna Routledge, a rămas o enigmă, cu mult mai tulburătoare decât greutatea sau înălţimea statuilor uriaşe cu feţe dispreţuitoare. Câţiva ani după catastrofa care a distrus civilizaţia insulei, misionarii au găsit nişte tablete de lemn acoperite de semne ciudate. La prima vedere, acele şiruri de simboluri complicate aveau aparenţa unui sistem hieroglific. Dar nici o insulă polineziană nu pare să fi avut vreun sistem de scriere. Dacă, singurii din Polinezia, locuitorii acestei „Ultima Thule” au cunoscut arta de a scrie şi dacă tot ei au fost singurii care au ştiut să cioplească şi să ridice statui atât de mari – atunci au tot dreptul de a se proclama reprezentanţii unui trecut grandios şi fiii unei rase privilegiate. Aburul de mărire şi de glorie care plutea în jurul insulei lor nu era, poate, doar produsul unor imaginaţii înflăcărate.

Această ipoteză a unei Insule a Paştelui cu o civilizaţie legată de aceea a popoarelor vechi din Asia, a părut să se confirme, cu câţiva ani în urmă, când un cercetător maghiar, domnul Wilhelm de Hevesy, a semnalat asemănări evidente între simbolurile de pe tabletele din Insula Paştelui şi elementele unei scrieri descoperite pe valea Indului şi datând de aproape 2500 de ani înaintea erei noastre. Aceste analogii păreau să arunce o lumină nouă asupra originii culturilor din Oceania şi asupra factorilor care au contribuit la răspândirea lor.

Teoria a luat un nou avânt. Nu mai era doar India care era legată de Polinezia printr-o asemănare de scriere, ci şi China preistorică. Doctorul Heine-Geldern a atras atenţia asupra unor similitudini între anumite caractere chinezeşti arhaice din epoca Ciang şi „scrierea” din Insula Paştelui. Aceste apropieri lăsau să se presupună un centru comun, situat în Asia, de unde se desprinseseră, răspândindu-se prin Pacific, diverse elemente de civilizaţie, dacă nu chiar popoare întregi.

Reconstituirea unor migraţii ipotetice s-a extins şi la America precolumbiană care, şi ea, a fost adusă în orbita vechilor civilizaţii asiatice.

Soluţiile îndrăzneţe propuse pentru rezolvarea problemelor Insulei Paştelui dau o idee despre importanţa pe care acest teritoriu a luat-o în istoria civilizaţiei. La iniţiativa doctorului Paul Rivet, directorul Muzeului Omului, s-a organizat o misiune ştiinţifică sprijinită de guvernele francez şi belgian şi având ca scop lămurirea, pe cât posibil, a enigmei Insulei Paştelui. Domnul Charles Watelin şi doctor Henri Lavacherie au condus cercetările arheologice. Autorul acestor rânduri a avut ca sarcină anchetele etnografice şi lingvistice.

Domnul Watelin avea speranţe pe care eu nu le împărtăşeam. Nepăsător faţă de pascuanii moderni şi faţă de tradiţiile care ar mai fi putut supravieţui în insulă, el speră să descopere zidurile unor cetăţi vechi, asemănătoare celor de la Mohenjo-daro. Avea certitudinea că săpăturile pe care urma să le înceapă la piciorul vulcanilor îi vor dezvălui o civilizaţie necunoscută, în ceea ce mă priveşte, eram mai atras de cele câteva sute de polinezieni care supravieţuiseră atâtor dezastre şi care continuau să vorbească vechea lor limbă şi să-şi transmită legendele şi povestirile strămoşilor îndepărtaţi. Nu le ignorăm decăderea, uitarea religiei şi a obiceiurilor trecute, dar sperăm să mai pot prinde o şoaptă slabă venită din vremurile de demult şi să mă pot ajuta de câteva amintiri ale unor bătrâni pentru a relua studiul „misterelor” insulei.

Marina franceză şi-a dat concursul autorizând ambarcarea membrilor expediţiei pe vasul colonial Rigault-de-Genouilly care era la primul său drum.

Călătoria noastră a durat cinci luni şi s-a făcut în mai multe etape, întâi a fost plecarea din Lorient, pe ploaie şi în sunet de fanfară şi de clopote, în mijlocul salvelor de tun. Un preot ne-a binecuvântat croaziera. Toţi şi-au luat rămas bun de la noi după vechile tradiţii ale marinei regale, încă la mare preţ în acel port breton. Nu este de mirare că m-am gândit la domnul de de La Perouse care, la fel ca noi, plecase odinioară spre Insula Paştelui pe un vas de război cu pânzele în vânt.

Am vizitat întâi porturile din Africa occidentală, apoi pe cele din America de Sud. Timp de patru luni am trecut din Gabon la

gheţarii din Ţara de Foc. Acolo l-am pierdut pe Charles Watelin. Cu toată vârsta lui înaintată, el păstrase un suflet tânăr şi vioi. Dorea să vadă totul, să cunoască totul. A contractat o pneumonie în timpul unei vânători în Patagonia şi s-a stins în dreptul coastei chiliene, după traversarea Golfului Panaş.

Colegul meu, domnul Henri Lavacherie, astăzi director al Muzeelor Regale de Artă şi Istorie, mi s-a alăturat la Lima. Cu începere de la acea dată, munca noastră a devenit un obiectiv comun, urmărit cu o camaraderie perfectă care rămâne pentru mine cea mai frumoasă amintire din această expediţie.

Am ajuns în Insula Paştelui la 27 iulie 1934 şi am părăsit-o la 2 ianuarie 1935, la bordul navei-şcoală belgiene, Mercator, care ne-a dus la Pitcairn, în Tahiti, în insulele Tuamotu, Marchize şi Hawai.

Scopul acestei lucrări este să ofere un tablou al civilizaţiei pascuane de odinioară, cu ajutorul materialelor culese de către expediţia noastră. Acest trecut nu s-ar fi putut reconstitui fără elementele de comparaţie, etnografice şi arheologice, ale arhipelagurilor vecine care au fost locuite de popoare cu aceeaşi limbă şi de aceeaşi rasă.

Pentru a evoca această civilizaţie dispărută de aproape un secol, n-am avut la dispoziţie decât epave, în interpretarea unor documente disparate şi mediocre, am fost ajutat de doi specialişti eminenţi în problemele Polineziei: Dr. Peter Buck şi Dr. Kenneth Emory. În timpul şederii mele la Muzeul din Honolulu, aceşti doi specialişti se ocupau de civilizaţia Mangareva (Insulele Gambier) ale cărei tradiţii şi istorie ne sunt mult mai cunoscute decât cele ale Insulei Paştelui.

În această carte vor apărea adesea numele a doi indigeni care au fost sursele noastre de informaţie cele mai importante: Juan Tepano şi Victoria Rapahango. Tepano n-a cunoscut civilizaţia strămoşilor săi decât prin intermediul unor amintiri din copilărie şi ale unor povestiri spuse de bătrâni. Victoria Rapahango, femeie de vreo treizeci şi şase de ani, ne-a iniţiat în lumea măruntă şi închisă a satului modern Hanga-roa.

Această carte nu se adresează nici arheologilor, nici etnografilor. Ei pot găsi datele care îi interesează într-o monografie voluminoasă publicată sub titlul Etnologia Insulei Paştelui.

Dacă m-aş fi resemnat să privesc problemele Insulei Paştelui ca fiind de nerezolvat, aş fi fost învinovăţit, pe drept cuvânt, de alegerea unei căi facile şi indolente. Soluţia multor „mistere” pe care noi o propunem, s-ar putea să displacă celor dornici de farmecul enigmelor. Trebuie să am totodată curajul de a declara că unele probleme ale Insulei Paştelui nu sunt lămurite decât pe jumătate şi vor rămâne, poate, pentru totdeauna de nedescifrat.

Pentru a explica energia de care au dat dovadă pascuanii, am recurs uneori la argumente psihologice. Miracolul Insulei Paştelui stă în îndrăzneala cu care locuitorii unei insule mici, lipsită de resurse, au ridicat la orizontul Pacificului, nişte monumente demne de un mare popor.

Insula Paştelui ne-a apărut la orizont într-o zi ploioasă a iernii australe de la sfârşitul lunii iulie 1934. Revăd încă falezele înalte ale Peninsulei Poike estompate în ceaţă, rotunjimile vulcanilor şi reciful întunecat, răsucit, răvăşit de muchii stâncoase ascuţite de care se sfărâmau valurile. Câmpiile care se întindeau, departe, spre interior, colinele cu linii dulci, line aveau ceva nespus de paşnic. Pe alocuri, verdele lor fraged, ca spălat, te făcea să te gândeşti la coasta scandinavă. Asemănarea cu Suedia ar fi fost perfectă – dacă n-ar fi existat acel prim plan de stânci fioroase, stranii, diabolice.

Comandantul vasului ne convocase pe dunetă pentru a ne împărtăşi o veste proastă: marea dinspre Hanga-roa era teribil de agitată şi nu se putea garanta debarcarea în siguranţă a celor 90 de lăzi din cală. Întrucât în instrucţiunile sale nu se specifică locul de pe insulă unde trebuia să ne lase, comandantul a hotărât să ne depună, pe noi şi proviziile noastre, într-un punct oarecare al ţărmului.

Vasul Rigaull-de-Genouilly s-a oprit în faţa micului golf Hanga-roa, singurul sat din insulă unde mai locuiesc pascuanii. Cu puţin timp în urmă, în faţa falezelor şi a litoralului sfârtecat al coastei

de nord, mă gândisem la Suedia; acum, acea primă impresie era accentuată de către casele indigene pe care le puteam distinge cu binoclul, case dispersate nu departe de mâl şi prea puţin ascunse de smochini. Dacă ne-am fi aşteptat să găsim silueta clasică a unei plaje polineziene, am fi fost foarte dezamăgiţi. Capitala legendarei Insule a Paştelui ni s-a înfăţişat ca un umil cătun european, într-o zi ploioasă de toamnă.

Acea primă zi pe Insula Paştelui a rămas pentru totdeauna în amintirea noastră. Vântul care bătea în rafale împingea spre ţărm valuri mari, care formau lângă recife o barieră tot mai îngrijorătoare. La prima vedere, indigenii îngrămădiţi pe mal nu păreau dispuşi să ne iasă în întâmpinare. Vestea sosirii noastre se răspândise în sat şi, pe toate potecile care duceau spre mare, oamenii veneau în goană. Pe plajă avea loc o discuţie pe care noi o urmăream nerăbdători şi alarmaţi. Dacă indigenii renunţau să vină spre noi, nu ne mai rămânea decât să ne întoarcem în nordul insulei, la adăpost de vânt, dar departe de orice aşezare omenească. Aşa că, am văzut cu cea mai mare uşurare cum se apropiau de noi, întâi una, apoi două, apoi trei bărci indigene, în prima, condusă de către guvernatorul insulei, pascuanii îmbrăcaţi în chip de marinari chilieni vâsleau cadenţat. Celelalte bărci aveau un aspect mai colorat. Erau arhipline de indigeni purtând, aproape toţi, haine europene zdrenţuite. Singură notă exotică era dată de câteva căşti de pene care, departe de a fi reminiscenţe din alte vremuri, constituiau obiecte de troc, aproape de bazar, destinate a fi râvnite de marinari şi a impulsiona vânzarea „curiozităţilor” care supraîncărcau ambarcaţiunile.

De câte ori folosesc denumirea de „indigeni” pentru a-i desemna pe locuitorii actuali ai Insulei Paştelui încerc aceeaşi ezitare pe care am avut-o când i-am privit pentru prima dată, de pe puntea vasului. Acest cuvânt care sugerează un ten întunecat, trăsături mai neobişnuite, nu se potriveşte deloc acelor feţe atât de europene. Câte naţiuni n-au amestecat oare sângele lor cu acela al vechilor maori! Pe chipurile întoarse spre noi se putea citi istoria multor escale. Unde era vechea Polinezie, vechea rasă de marinari şi preoţi învăţaţi? Se mai regăsea desigur în naşul

coroiat al unui bărbat, în bărbia ascuţită a unui tânăr cu faţa îngustă, în fruntea bombată a unui vânzător de statuete. Mai era şi în moliciunea graiului, în privirile maliţioase, în animaţia şi veselia spontană. Ne interpelaseră în engleză, în spaniolă, în franceză. „Săpun, săpun, căpitane, locotenente, săpun.” „Două bucăţi de săpun pentru statueta mea şi mai adăugaţi şi o pâine.” „Săpunul tău e prea mic, săpunul chilian e mai mare. Mai pune un săpun. Sunteţi nişte rakerake, nişte cărpănoşi. Când veţi debarca, amintiţi-vă de mine, am un cal foarte bun pentru a vă conduce la vulcan!”

M-a cuprins o mare melancolie în mijlocul acelei zarve. Sculptorii statuilor uriaşe, preoţii care umpluseră cerul şi pământul cu divinităţi şi simboluri subtile se perpetuaseră în acea lume decăzută?

Pe punte s-au îngrămădit statuete groteşti, bastoane şi săbii de lemn. Aceste obiecte mă dezamăgeau, înlocuiseră frumoasele obiecte de altădată, cioplite cu meşteşug şi răbdare în bucăţi de lemn. Nu mai erau decât nişte marionete ridicole care erau schimbate pe săpunuri şi pantaloni, în mijlocul unor râsete amuzate.

Aflând că aveam de gând să rămânem pe insulă, Pedro Atam, un băiat destul de chipeş, ne-a întrebat care era motivul venirii noastre, l-am explicat că eram arheologi, în căutare de lucruri vechi. Ne-a înţeles imediat şi ne-a declarat pe un ton firesc: „Obiecte vechi nu prea mai sunt şi v-ar trebui mult timp să le găsiţi. Dar, fiţi fără grijă, vă vom face noi câte doriţi. Tot ce vreţi vă vom da. La voi nimeni nu va vedea vreo diferenţă”. Cu mustaţa şi prestanţa lui, Pedro ni s-a părut un fel de Să-tan, în pragul acestei noi lumi, venit să ne tenteze, l-am mulţumit şi i-am spus totodată că am dori ca toate piesele oferite de compatrioţii săi să fie cu adevărat vechi. Lăsându-i pe pascuani să se descurce cu marinarii, ne-am dus să facem cunoştinţă cu guvernatorul sau „subdelegado”, pentru a-l numi după adevăratul său titlu. Era în uniformă de gală şi părea foarte nedumerit de vizita noastră. L-am înştiinţat în câteva cuvinte despre refuzul comandantului vasului Rigault-de-Genouilly de a

debarca lăzile noastre la Hanga-roa. Ne-a promis că va rezolva totul cu ajutorul indigenilor şi ne-a invitat să luăm loc în barca să.

De îndată ce am coborât, ne-am dat seama de starea mării. Am fost azvârliţi de colo-colo şi udaţi de valurile care se năpusteau asupra noastră. Este adevărat că siguranţa şi calmul vâslaşilor ne îndepărta orice spaimă, dar situaţia s-a înrăutăţit în apropiere de mal. Am avut brusc senzaţia că am fost ridicaţi deasupra valurilor, apoi împinşi într-o coborâre vertiginoasă pe un tobogan, în câteva minute am fost, totuşi, la adăpost, pe mal. Neliniştea noastră s-a risipit şi am examinat zidăria care apăra intrarea în port, făcută din rămăşiţe ale vechilor monumente. Era tot ce mai rămăsese din construcţiile descrise de Cook şi de La Perouse. Braţe viguroase ne-au împins pe ţărm şi de îndată am fost înconjuraţi de o mulţime formată mai ales din femei şi copii care ni se adresau în pascuană, spaniolă şi în engleză. Nu mai ştiam nici ce să zicem, nici ce să facem, căci eram uzi până la piele de valuri şi de ploaie. Eram totodată şi emoţionaţi, călcând pe pământul insulei la care ne gândisem atâta în timpul călătoriei.

Aflându-ne în acea învălmăşeală de femei, cele mai multe urâte, cu veşminte decolorate, lipite de corpuri lipsite de graţie, am refuzat gândul că ne-am afla în Polinezia.

Momentele de nesiguranţă au fost întrerupte de un incident. O tânără se apropiase de colegul meu şi îi ceruse o ţigară. Automat, acesta i-a întins un pachet pe care ea I-a înhăţat cu o mişcare bruscă şi a luat-o imediat la goană. Acest furtişag ne-a făcut plăcere. Ne aflam, deodată, în vechea atmosferă a Insulei, aşa cum apare ea din povestirile primilor navigatori. Asemenea marinarilor lui Cook şi ai lui de La Perouse trebuia ca şi noi să fim atenţi la înclinaţia spre furt pe care pascuanii au arătat-o încă de la primul lor contact cu albii. Am privit incidentul ca fiind de bun augur şi am fost mai dispuşi să ne împăcăm cu oamenii şi cu lucrurile acestui mic univers în care apărusem atât de neaşteptat. Aveam neîndoielnic mare succes, după curiozitatea cu care femeile şi copiii se înghesuiau în jurul nostru. Viaţa e

monotonă pe insulă şi venirea unui vapor reprezintă un eveniment despre care se vorbeşte luni de zile.

Am văzut un fel de pitic posac, în haine prea mari pentru el, care se apropia de noi. Acea fiinţă ciudată ne-a întins o biată mână muncită, de bătrân, şi ne-a spus în franceză: „Bună ziua, domnilor.” L-am recunoscut atunci pe Vincent Pons, de care mi se vorbise în Chile, pe care şi alţi călători îl menţionaseră în povestirile lor. După ce navigase pe diverse goelete în toate mările Sudului, cu şaizeci de ani în urmă, Pons se stabilise în Insula Paşteiui unde îşi găsise şi o femeie. El este astăzi străbunul unui şir întreg de băieţi zdraveni care trec drept cei mai îndărătnici din insulă. Din păcate, bătrânului Pons puţin i-a păsat de obiceiurile familiei sale indigene şi nu ne-a fost de prea mare ajutor în căutările noastre.

Urmaţi de cortegiul nostru de femei şi copii, ne-am îndreptat destul de anevoios spre casa guvernatorului, numită Subdelegacion. În mijlocul învălmăşelii, am zărit un chip acoperit cu un strat gros de pudră de orez: era acela al uneia dintre cele mai frumoase fete din insulă.

Doi bărbaţi ne aşteptau lângă „reşedinţa” guvernatorului: domnul Morisson şi domnul Smith, administratorii Companiei. Foarte politicoşi, ne-au invitat să ne instalăm la Mataveri, ferma Companiei Williamson şi Balfour în a cărei stăpânire se afla insula. Am acceptat cu recunoştinţă, ştiind cât confort şi siguranţă ne putea asigura această ospitalitate. La intrarea în casa guvernatorului, ne aştepta doamna guvernator, o femeie tânără destul de frumoasă dar cu faţa obosită şi care ţinea în braţe un copilaş slăbuţ. Ne-a zâmbit vag, total indiferentă la intrarea în casa ei a unui grup de oameni uzi leoarcă. Un bărbat puhav, neras, în pijama şi papuci, ne-a ieşit în întâmpinare. Acest personaj neplăcut era un comerciant chilian care dăduse faliment şi care se refugiase pe insulă unde exercita dubla funcţie de învăţător şi scriitor public, pentru neştiutorii de carte. Cât timp am stat în insulă, l-am văzut cu aceeaşi pijama şi aceeaşi faţă ursuză.

Fot mai uzi şi disperaţi din cauza debarcării lăzilor noastre care ne dădea bătaie de cap, simţeam cum ne părăsea curajul. Aceasta era faimoasă Insulă a Paştelui? Feţele acestea puţin vulgare, aerele acestea politicoase, dar întrucâtva obraznice?

Atmosfera polineziană de care ne simţeam tot mai departe, a reapărut odată cu venirea Victoriei Rapa-hango, îmbrăcată în alb, cu părul lung, ondulat, revărsat pe umeri. Această femeie din tribul regal Min, cu manierele ei distinse, firea plăcută, blândeţea puţin tristă, făcea să dăinuie farmecul vechilor aristocraţii din Oceania, în mijlocul culturii decadente a anturajului ei.

După o scurtă acalmie, ploaia s-a înteţit. Insula a dispărut într-o ceaţă deasă şi nu mai vedeam decât plaja noroioasă şi stâncile ameninţătoare. Lăzile noastre au fost purtate prin mulţimea care nu părăsise ţărmul. Ni se tot repeta că trebuia să fim atenţi, căci „aceşti oameni sunt atât de hoţi”. Asigurările neîncetate de cinste ale indigenilor nu erau în măsură de a ne linişti. Am rămas de veghe, observându-i atât pe oamenii din echipa noastră cât şi pe spectatori.

Câteva femei s-au apropiat de noi şi ne-au întrebat, jenate, dacă nu aveam săpun, încurajate de răspunsul nostru prietenos, ne-au întrebat şi despre ţesături imprimate şi despre Pompe/a, parfumul ieftin atât de apreciat pe insulă.

Pe înserat, ne-am îndepărtat spre Mataveri, ferma administratorului englez, pe un drum mărginit de un zid scund din pietre şi de un şir de duzi. Această alee pe care în timp am îndrăgit-o, ne-a dezamăgit la început, prin aspectul ei prozaic european. Când am ajuns pe platoul Mataveri, o umbră s-a apropiat de noi: o făptură cu mers şovăielnic care ne-a strecurat în mână câteva obiecte din piatră. Le-am recunoscut imediat: erau vârfuri de lance, din obsidian. Dându-ni-le, ni s-a spus pe un ton misterios: Regală (Cadou). Acesta a fost primul nostru cadou, intrarea noastră într-un ciclu din care n-aveam să mai ieşim. Acceptând aceste atenţii modeste, am pus bazele unei reţele subtile de obligaţii reciproce care, în timpul şederii noastre acolo, avea să ne lege de o mulţime de necunoscuţi.

Am intrat într-o pădure de eucalipţi spectaculos! Care dădeau fermei umbra atât de greu de găsit pe această insulă dezolată. Doamna Smith, aferată şi încântătoare, ne-a primit într-o sufragerie mare. Am făcut cunoştinţă cu un bebeluş blond care tocmai se născuse în mijlocul Pacificului şi care era, fără îndoială, primul alb care văzuse lumina zilei în apropierea marilor statui. Acele voci vorbind engleza, lampa de pe masă, bebeluşul blond, Doamna Smith formau o lume deosebită, tot atât de departe de Insula Paştelui pe cât de departe este Scoţia de mările Sudului. Între aceste două universuri nu există nici o legătură de simpatie, înţelegere sau de interes. Aici era un loc simplu şi cinstit, acolo o forfotă de oameni întrucâtva îngrijorători.

Eram dornic să aflu exact care erau relaţiile dintre Companie şi indigeni. În timpul cât am stat în Chile, fuseserăm înştiinţaţi despre brutalitatea şi egoismul ei faţă de pascuani. Mai mulţi chilieni ne descriseseră, în termeni patetici, soarta indigenilor îngrămădiţi într-un colţ al insulei lor şi cărora nu li se permitea să parcurgă în voie pământul strămoşilor. Aflasem şi despre salariile de mizerie plătite puţinilor indigeni angajaţi de Companie. O îndelungată experienţă din America de Sud mă familiarizase cu reaua voinţă sistematică a oricărei întreprinderi anglo-saxone, cu lipsa de generozitate a companiilor faţă de mâna de lucru indigenă. Domnul Smith m-a informat că lucrătorii primeau de la Companie patru pesos pe zi şi o raţie de carne. La vremea tunsului, femeile şi tinerii angajaţi în acest scop, sunt plătiţi la bucată, adică după numărul de miei care le trec prin mâini.

Valoarea acestor salarii era în 1934, superioară celei a peonilor chilieni. Când i-am relatat gazdei mele cele auzite referitor la beneficiile realizate de magazinul Companiei, el a fost indignat şi m-a asigurat că produsele erau vândute „en gros”, cu toate cheltuielile de transport şi că marfa era mai ieftină decât pe Continent.

De aceasta profitau şi echipajele vapoarelor chiliene, când se opreau pe insulă.

Indigenii se plângeau, totuşi, de preţurile impuse de Companie şi de scumpirea neîncetată a lucrurilor pe care ei le cumpărau. Fără să ştie, erau victimele crizei economice din Chile.

Făcând aluzie la menţinerea forţată a indigenilor în satul Hanga-roa şi în împrejurimile imediate, administratorul insulei mi-a dat următoarele explicaţii: „Insula Paştelui aparţinea statului Chile, dar, în fapt, este proprietatea privată a Companiei Williamson şi Balfour care creşte oi şi în mai mică măsură vite şi porci. Păşunile şi clima insulei sunt foarte favorabile oilor care se înmulţesc şi au ajuns astăzi la circa 40. 000. Nu se pot compara cu oile din Noua Zeelandă, dar produc o lână de calitate destul de bună. Îngrijirea turmelor ar fi uşoară dacă indigenii n-ar fura atâta. Ei au luat pur şi simplu primii miei aduşi de misionarii noştri şi ar fi continuat să facă la fel, dacă nu ne-am fi luat măsuri de precauţie. Astfel, am delimitat cu o reţea de sârmă ghimpată satul şi zonele învecinate şi am organizat o poliţie indigenă formată din elementele cele mai cinstite şi devotate. După apusul soarelui, nimeni nu poate trece dincolo de bariere fără autorizaţie specială. Cu toate acestea, anul trecut am pierdut 3000 de oi. Cu două zile înainte de sosirea dumneavoastră, ei au intrat în fermă şi au furat toţi berbecii, îi cunoaştem pe vinovaţi, poliţia este informată asupra tuturor detaliilor furtului, dar nimeni n-a fost prins asupra faptului. Toţi poliţiştii noştri sunt rude mai apropiate sau mai îndepărtate cu hoţii şi legăturile de sânge îi împiedică să-i denunţe pe vinovaţi sau să-i prindă la momentul oportun. Dacă ne plângem la guvernator, acesta se înfurie, ameninţă, promite să-i pedepsească pe vinovaţi, dar nu face nimic. De fapt, el este încântat de necazurile noastre şi nu face nimic pentru a le evita. Indigenii sunt nişte şmecheri fără leac. La începutul anului, au deschis uşa magazinului nostru şi l-au jefuit. Nu mai avem nici zahăr, nici tutun, nici săpun şi suntem nevoiţi să aşteptăm şase luni, până la sosirea următorului vapor. Toţi din sat, până la ultimul copil, îi cunosc pe făptaşi, dar cum să pui capăt furturilor? Nu avem nici o dovadă şi chiar cei care ar veni să-i denunţe pe hoţi, vor jura că nu ştiu nimic, n-au văzut nimic. De data aceasta guvernatorul a fost oarecum alarmat, căci avea şi el nevoie de produsele noastre dar, după ce a strigat şi a

ameninţat, a amânat luarea de măsuri.” „Ceea ce ne revoltă, a spus domnul Smith, nu este atât atitudinea indigenilor faţă de noi, cât ipocrizia ale cărei victime suntem. Chile nu se sinchiseşte de indigeni. Noi încercăm să ne îndeplinim angajamentele, să fim umani şi rezultatul este că suntem acuzaţi de abuzuri.”

În dimineaţa următoare am coborât spre satul Hanga-roa. Pe drum am întâlnit grupuri care ne salutau cu tahitianul ia-o-rana. Ne-am întâlnit şi cu marinarii noştri care călăreau nişte mârţoage nenorocite, închiriate pe o cămaşă şi o bucată de săpun. Lângă locul de acostare al vaselor, l-am cunoscut pe cel care avea să devină pentru noi legătura între prezent şi trecut, oracolul pe care l-am interogat neîncetat, timp de cinci luni, pe informatorul nostru, Juan Tepano. Aerul lui şiret ne-a impresionat imediat. Era aşezat pe o stâncă, cu o bonetă de bumbac pe cap, cu pipa în colţul gurii, asemenea unui marinar dintr-o stampă romantică. Nimic polinezian pe chipul lui. L-am găsit o oarecare asemănare cu unii artişti parizieni, bătrâni. De altfel, Tepano se considera sculptor iscusit, cu toate că operele sale erau bizare şi destul de îndepărtate de tradiţiile poporului său.

Reputaţia de autoritate în etnografie a lui Juan Tepano ajunsese în Chile, unde mi se spusese că el ar putea fi cea mai bună sursă de informaţii pentru mine. Doamna Routledge vorbeşte despre el cu multă stimă şi Macmillan Brown mărturiseşte că îi datorează cea mai mare parte a cărţii sale, destul de naive, privind Pacificul. Cu o seară în urmă, indigenii care aflaseră intenţiile noastre nu încetaseră să tot repete numele lui Tepano. El era istoria vie, Baedekerul insulei.

După ce a ascultat cu un zâmbet larg de mulţumire complimentele pe care i le-am adresat, Tepano ne-a spus, cu vocea lui sentenţioasă: „Voi veţi cunoaşte totul despre insulă şi trecutul ei. Cei care au venit înaintea voastră n-au ştiut să păstreze cuvintele, dar voi le veţi primi pe toate. Eu ştiu.” A mai continuat: „Cuvintele celor din vechime au fost întortochiate, dar voi le veţi primi drepte.” în timp ce vorbea, l-am privit şi ne-a izbit înfăţişarea lui relativ tânără şi viguroasă. Ne-am interesat

de vârsta lui, lucru greu de aflat într-o comunitate unde starea civilă era abia introdusă. Tepano s-a lansat într-o explicaţie confuză din care rezultă că ar fi aproape octogenar. Nu înceta să repete: „Sunt omul cel mai în vârstă din insulă.” Mai târziu am aflat că Tepano se apropia doar de şaizeci de ani dar că, în prima zi, avea tot interesul să pară bătrân, la fel de bătrân ca sculptorii statuilor.

Ne-a invitat să-i vizităm casa şi am intrat împreună cu el în satul Hanga-roa. Pentru a ajunge în piaţa din faţa bisericii, am luat-o pe o alee mărginită de duzi. Majoritatea caselor erau din lemn şi acoperite cu tablă ondulată. Pretutindeni, acelaşi aspect sărăcăcios şi banal. Dacă n-ar fi plouat, ne-am fi putut crede într-un port din sudul Chile-ului. Am ajuns în faţa casei lui Tepano care, spre deosebire de celelalte avea pereţii din piatră, „ca şi colibele din vechime” ne-a spus el, nu fără mândrie. La drept vorbind, dacă pereţii erau din piatră, aceasta se datora faptului că Tepano era prea leneş pentru a-şi procura scândurile din care să-şi ridice o casă de lemn. Ne-a poftitjntr-o cameră banală, cu două paturi din fier şi o masă. În camera alăturată ne aştepta un spectacol mai pitoresc, în jurul unui foc aprins, chiar pe jos, femei şi copii gălăgioşi îşi făceau de lucru cu oale şi crătiţi. Într-un colţ am desluşit o formă omenească. Era o fiinţă ciudată.

— Un fel de monstru cu multe riduri, ghemuit pe paie şi care întindea spre noi o mână ca o gheară. Această mumie vie era Viriamo, mama lui Tepano, născută „pe vremea regilor” şi căzută în mintea copiilor. Fiul ei, care ne-a prezentat-o ca şi când ar fi fost o piesă de muzeu sau un animal într-o grădină zoologică, ne-a informat că ea era deja măritată în anul 1864 când au sosit misionarii în insulă. Ne-a obligat să-i admirăm pulpele tatuate în întregime şi ne-a asigurat că odinioară avea obiceiul de a discuta cu „dracii.” în fine, ne-a declarat că de la ea avea cele mai multe din cunoştinţele sale.

Dacă am fi sosit cu vreo douăzeci de ani în urmă, acea femeie ar fi putut încă să ne povestească despre viaţa de zi cu zi în colibele de răchită. Ne-ar fi descris serbările, ritualurile omului-

pasăre şi poate şi-ar fi amintit şf cântecele murmurate de preoţi. Dar biata femeie era acum la fel ca Insula Paştelui, un corp fără suflet.

Vestea sosirii noastre răspândindu-se în sat, camera în care ne aflam a fost invadată de un grup de tineri care râdeau şi îşi dădeau coate, ca nişte săteni timizi dar ironici. Am fost întrebaţi ce fel de mărfuri am adus. Sosise momentul să anunţăm intenţia de a oferi haine pentru orice obiect vechi care ni s-ar aduce. Imediat, au venit câţiva cu cârlige de pescuit făcute din os. În aceeaşi seară, în cel mai mare secret, o femeie ne-a strecurat în mână un cârlig splendid din piatră, pentru care a cerut o bucată de stofă. ' Mai târziu ne-am dat seama că frumosul obiect era un fals. Incidentul ne-a servit ca lecţie căci, pe toată durata şederii noastre, pas-cuanii ne-au oferit obiecte contrafăcute cu atâta dibăcie încât, cu toată atenţia noastră, am fost adeseori păcăliţi. Aceste imitaţii de piese vechi erau, de cele mai multe ori, atât de fidel redate, patina lor atât de autentică, încât meritau plata pe care falsificatorii o primeau pentru truda lor.

Acesta a fost primul nostru contact cu Insula Paştelui. O intimitate mai îndelungată cu ea nu a modificat mult prima impresie. Câteva zile mai târziu, împreună cu Tepano şi familia sa, cu Pacomio, am instalat primul nostru sediu la Te-Peu. Ne deplasăm încet, cu opriri de mai multe săptămâni în fiecare punct al insulei unde monumentele erau mai numeroase, în timp ce colegul meu, doctorul Lavacherie, măsura şi descria ruinele, Tepano îmi dicta legendele şi tradiţiile legate de diversele situri pe care le explorăm. Ultimele două luni le-am petrecut în apropierea satului Hanga-roa, pentru a completa documentarea noastră etnografică. Doctorul Drapkin, medicul expediţiei noastre, s-a consacrat îngrijirii indigenilor şi adunării datelor demografice sau de antropologie fizică.

După câteva săptămâni, i-am cunoscut pe aproape toţi indigenii şi eram ţinuţi la curent cu toate bârfele din insulă. Informatorii noştri vorbeau spaniolă, dar după vreo două luni am fost în stare să-i înţelegem când ni se adresau în pascuană. Cercetarea trecutului, care era scopul principal al misiunii noastre, nu ne-a

lăsat răgazul de a face un studiu exhaustiv al populaţiei actuale din Hanga-roa. Un astfel de studiu se va dovedi foarte important, căci va permite determinarea a ceea ce este moştenire culturală polineziană şi a ceea ce este adus de contactele cu elementele din Europa şi Chile în viaţa modernă a insulei. O astfel de anchetă trebuie făcută de un etnograf familiarizat cu Polinezia şi care va şti să descopere adevăratul, vechiul fond indigen sub lustrul european.

INSULA PAŞTELUI ŞI CONTINENTUL PIERDUT.

Se cunosc în istorie puţine exemple de indiferenţă comparabile cu aceea din anul 1687 a piratului Edward Davis care, împins de curenţii şi vânturile Pacificului, la 500 de leghe la vest de Copiapo, a ajuns în dreptul unei plaje nisipoase în spatele căreia se ridicau munţi înalţi. Fără a încerca să verifice dacă era victima unei iluzii optice sau descoperitorul unui pământ necunoscut, el s-a îndreptat imediat spre est, pentru a relua cursa în apele peruviene.

Acest „Ţinut al lui Davis”, care a fost identificat mult mai târziu cu Insula Paştelui, a întărit convingerea cartografilor vremii că există prin acele locuri un continent ce făcea, întrucâtva, un echilibru între Asia şi Europa. Crestele muntoase abia zărite de Davis au aruncat, încă de pe atunci, o umbră nemăsurată de mister asupra mărilor Sudului. Mai multe generaţii de navigatori au sperat zadarnic să le vadă apărând la orizont. Dar ţărmul acestei lumi australe se ascundea neîncetat, în locul continentului căutat au fost descoperite, împrăştiate în mare, nenumărate insule ale căror locuitori negri şi bruni păreau să ofere imaginea copilăriei omenirii.

Marilor navigatori din secolul XVIII şi de la începutul secolului XIX le-au succedat echipajele de baleniere care au străbătut Pacificul de Sud în toate direcţiile, timp de peste şaptezeci de ani. Nici acestea n-au fost oprite niciodată de bariera unui continent necunoscut.

S-a sfârşit prin a colora în albastru locul din hărţi unde erau însemnate, altădată, contururile acelei Terra australis incognita (Ţara australă necunoscută).

Dar cum să te resemnezi cu pierderea unui continent? Unele minţi avide de mister au proiectat într-un trecut fabulos existenţa unei lumi care ar fi cunoscut domnia unei populaţii stranii şi ar fi avut o civilizaţie milenară. Din acest pământ austral n-ar mai fi rămas decât crestele munţilor care formează astăzi arhipelagurile sau insulele presărate între Asia şi America. Printr-o întâmplare fericită Insula Paştelui ar fi conservat intacte monumentele care atestă splendoarea unei civilizaţii distruse de un uriaş cataclism, pretutindeni în alte părţi. Aceasta este explicaţia dată în mod curent a misterului Insulei Paştelui.

Dar vapoarele au măsurat adâncimile din Pacific şi n-au găsit decât abisuri profunde. Nici un continent n-ar fi putut dispărea recent, lăsând în urma lui astfel de depresiuni.

Asemenea insulelor Tahiti, Marchize sau Hawai, Insula Paştelui, departe de a fi acoperişul unei lumi scufundate, a luat naştere în urma unor erupţii vulcanice de acum câteva zeci de mii de ani. Analiza microscopică a rocilor insulei n-a arătat nici cea mai mică par-ticulă minerală caracteristică unei formaţiuni continentale.

Toţi vulcanii sunt stinşi astăzi şi au încetat probabil să mai azvârle lavă sau zgură cu câteva mii de ani înainte de a fi văzuţi de vreo fiinţă omenească.

Se poate obiecta întrebând dacă aceste erupţii care creează insule nu le pot şi distruge? Altfel zis, Insula Paştelui, chiar vulcanică fiind, n-ar putea fi restul unui ţinut mai întins, mutilat de erupţiile vulcanice? Ca dovadă a cataclismului, se arată câmpia centrală, acoperită de pietre de toate dimensiunile şi care par să fi fost azvârlite de vechile cratere. Aceste pietre, care fac atât de anevoioasă orice plimbare prin insulă, dau iluzia unei catastrofe capabile să fi distrus întreaga fostă civilizaţie a locului. S-a atribuit căderea statuilor şi unor cutremure violente declanşate de activitatea vulcanilor. Dar o dată în plus, geologia

ne aduce la realitate: acea învălmăşeală de pietre bazaltice nu este decât rezultatul unei dezintegrări milenare a scoarţei de lavă supusă acţiunii agenţilor atmosferici. Nici un foc, nici o erupţie vulcanică n-a intervenit pentru a-i opri pe sculptori să-şi desăvârşească opera.

Valurile din mijlocul cărora a apărut Insula Paştelui încearcă să o facă să dispară. Cu fiecare an ce trece, ele rod mai mult, muşcă din falezele de cenuşă, umplu craterele şi în câteva sute de veacuri nu va mai rămâne din insulă decât un recif vizitat doar de păsările mării.

Această lentă măcinare a malului ne-a fost clar demonstrată prin starea a/? U-ului Ohau care este una din cele mai frumoase platforme funerare ale insulei. Faţada este făcută din lespezi netede, ajustate cu grijă. Pe planul său înclinat zac câteva statui, cu faţa îngropată în dărâmături. Este puţin probabil că acest monument să mai domine faleza pe care se ridica, în 1934, când l-am vizitat, o crăpătură larg deschisă detaşase deja aripa dreaptă şi câteva ploi violente ar fi fost de ajuns pentru a prăvăli mausoleul în mare, de la o înălţime de 200 de metri.

Măcinarea falezelor este departe de a sugera o antichitate îndelungată şi vine tocmai în sprijinul teoriei că civilizaţia pascuană este de dată mai recentă. O simplă plimbare în jurul insulei arată că mausoleele au fost ridicate intenţionat spre maluri. Dacă ar fi fost construite cu multe veacuri în urmă, majoritatea s-ar fi prăbuşit până azi.

Pe scurt, totul tinde să arate că, atunci când polinezienii au debarcat pentru prima dată pe insulă, suprafaţa acesteia nu era câtuşi de puţin alta decât acum. Atunci, ca şi în prezent, era o insulă mică a cărei formă triunghiulară o aminteşte pe aceea a Siciliei, dar o Sicilie în miniatură, cu o suprafaţă de 19. 000 de hectare şi laturile de 24, 18 şi 16 kilometri lungime.

Domnul Macmillan Brown, naiv şi plin de fantezie, A oferit o altă ipoteză: Insula Paştelui ar fi fost odinioară centrul unui arhipelag senin, locuit de o populaţie activă. Fiind prea aridă pentru a fi locuită permanent, insula a servit drept cimitir colectiv pentru

populaţiile insulelor învecinate. Urmare unor mişcări ale scoarţei terestre, acest regat insular ar fi dispărut, lăsând că singur martor al existenţei sale, insula plină de monumente funerare.

Această ipoteză nu se sprijină pe nimic. Macmillan Brown spune că Ţinutul lui Davis ar fi fost chiar arhipelagul care s-a scufundat între 1687 şi 1772, dar aceasta înseamnă că Davis ar fi avut vedenii sau că ar fi descoperit Mangareva, la vestul Insulei Paştelui. Şi cum s-ar explica faptul că indigenii, care au păstrat cu pioşenie legenda unor migraţii ancestrale şi a unor războaie tribale, nu şi-au amintit de un eveniment atât de grav, survenit cu puţin înainte de descoperirea insulei?

Ideea unei insule a morţilor pentru locuitorii unui arhipelag este destul de romantică. Bunicii locuitorilor actuali ai Insulei Paştelui foloseau încă mausoleele din care se doreşte a se face relicve milenare. După Macmillan Brown, monumentele nu au putut fi concepute şi ridicate de o mână de oameni; numai populaţia unui arhipelag întins ar fi fost în stare de aşa ceva. Dar, cum se va vedea mai târziu, cei 620 de locuitori actuali nu reprezintă decât a şaptea sau a opta parte a populaţiei de la data descoperirii insulei. Insula Paştelui a hrănit cu siguranţă destui oameni care au putut realiza acele capodopere ale statuarei primitive.

Cea mai bună definiţie ce s-ar putea da Insulei Paştelui este aceea de piatră ponce monstruoasă, de grămadă de zgură enormă. Insulă este în întregime perforată de caverne care se deschid în faleze şi care se cască sub picioare, dacă te plimbi printre pietrele negricioase. Locuitorii din vechime au folosit aceste fisuri şi galerii subterane pentru a-şi depune morţii sau pentru a se refugia pe timp de război şi a-şi ascunde comorile.

Câte poveşti n-am auzit despre aceste grote! Una din ele – ni s-a spus – de la picioarele falezei înalte de la Poike, ar fi decorată cu două statui enorme, cioplite chiar în rocă. Arh fi vrut să le vedem, dar nu s-a găsit nici un ghid care să ne conducă. Fără îndoială această cavernă este un mit, ca şi multe alte minuni ale insulei. Când, la bordul vasului Mercator, am făcut înconjurul insulei, am văzut intrările unui mare număr de grote pe care

indigenii le anunţă ca locuinţe ale demonilor sau ca locuri de depozitare a unor comori arheologice inaccesibile.

INSULA PAŞTELUI, PĂMÂNT POLINEZIAN.

Cercetările genealogice întreprinse de expediţia noastră au dezvăluit o incredibilă varietate de metisaje din cursul ultimilor cincizeci de ani. Locuitorii din Hanga-roa se trag în parte din chilieni, francezi, englezi, nemţi, italieni şi chiar din americani care au stat o vreme pe insulă sau au făcut câte o escală. Aceste amestecuri au fost adeseori fericite, dând la iveală specimene frumoase, în special câţiva splendizi anglo-pascuani. Indigenii care îşi zic a fi de origine pascuană pură – circa 200 la număr – nu sunt mai prejos decât cei cu sânge amestecat în ceea ce priveşte vigoarea şi înfăţişarea.

Navigatorii din secolul XVIII i-au găsit pe pascuani prea puţin diferiţi de ceilalţi polinezieni. Aveau pielea de culoare deschisă, părul întins sau ondulat şi purtau barbă, într-un cuvânt, semănau mult cu nişte europeni.

Câţiva antropologi din secolul trecut, bazându-se pe indicii incomplete sau pe statistici nesigure, au declarat: craniile pascuanilor se apropie de cele ale locuitorilor din Melanezia. Volz şi Dixon au vorbit chiar despre un element australian în compoziţia rasială a insulei. Chiar dacă în tipul pascuan se manifestă unele caracteristici negroide, aceasta n-ar putea dovedi două ocupaţii succesive de indigeni de rase diferite. Polinezi-enii nu sunt o populaţie omogenă şi în cursul migraţiilor lor au absorbit grupuri negroide ale căror trăsături ereditare s-au păstrat.

Măsurătorile făcute de doctorul Harry Shapiro, în 1935, asupra unor subiecţi nemetisaţi, au dat rezultate care au distrus ipoteza originii melaneziene şi au pus în evidenţă afinităţile strânse ale tipului pascuan cu acela al altor polinezieni. Totuşi, dintr-un punct de vedere, au ocupat un loc deosebit: capul lor este mai lung decât al oricărui alt locuitor din Polinezia. Această particularitate îi face, poate, reprezentanţii cei mai puri ai unui grup etnic care a fost înlocuit în Polinezia centrală de năvălitorii

cu craniul mai scurt. Pe măsură ce ne îndepărtăm de Tahiti spre est, lungimea craniului locuitorilor creşte în mod sensibil până la aceea a indigenilor de pe Insula Paştelui.

Pigmentarea întunecată a pielii şi părul creţ, care sunt semnele cele mai persistente ale unei eredităţi negroide, sunt mai rare în Insula Paştelui decât în alte insule locuite de polinezieni. Acelaşi lucru se poate spune despre nasul şi buzele de tip „melanezian”.

Lingvistică nu contrazice datele oferite de antropologia fizică. Limba din Insula Paştelui este un dialect pur polinezian, fără elemente împrumutate de la altă familie lingvistică, fiind apropiată de cea mangareviană sau marchiziană.

S-a considerat că civilizaţia pascuană ar fi foarte veche, fără a se lua în seamă listele marilor şefi, care au fost culese în diferite epoci. Listele pleacă de la Hotu-matua care a descoperit insula şi a colonizat-o şi ajung la micul Gregorio, care a murit în 1866 la Misiunea preoţilor de la Sacre-Coeur. Aceste liste nu prea sunt în concordanţă şi includ adeseori nume de divinităţi sau chiar pe cele ale soţiilor de regi. S-a impus deci o triere serioasă. Am fixat vreo treizeci de nume de ariki-mau sau şefi sacri care s-au succedat din vremurile mitice până la epoca noastră. Dând fiecărei domnii o perioadă de circa douăzeci şi cinci de ani (după obiceiul admis în etnografia polineziană), călătoria lui Hotu-matua se plasează în cursul secolului XII. Această dată este cea a perioadei în care polinezienii s-au răspândit de la Insulele Marchize până la Insulele Gambier, Hawai şi până în Noua Zeelandă.

S-ar putea presupune – ceea ce este puţin probabil – că primele statui au fost ridicate după debarcarea lui Hotu-matua, adică ar avea cam 700 de ani. Este o distanţă între această cifră şi mileniile care erau de obicei atribuite statuilor.

Migraţiile îndepărtate ale polinezienilor reprezintă unul din capitolele cele mai stranii ale istoriei omenirii.

Pentru a explica împrăştierea acestui popor ale cărui posibilităţi de navigare erau modeste, s-au imaginat pământuri inexistente

în Pacific. Dar aceste fantezii nu pot răpi polinezienilor gloria de a fi descoperit, cu ambarcaţiunile lor, toate insulele, înalte şi joase, din imensul spaţiu triunghiular ce se întinde din Noua Zeelandă la Hawai şi din Hawai la Insula Paştelui.

Pentru a înţelege un eveniment istoric nu este suficient să-i cunoaştem doar cauzele şi desfăşurarea, ci şi climatul psihologic. Acest lucru nu mai este posibil pentru Insula Paştelui, dar analele din Mangareva, culese cu pioşenie de Părintele Laval, aduc detalii preţioase privind migraţiunile polinezienilor în arhipelagurile vecine Insulei Paştelui.

Emigraţia nu era numai o necesitate fizică impusă de cuceritor unui grup învins, era totodată şi singura soluţie onorabilă pentru oameni de suflet pe care o înfrângere îi lăsase lipsiţi de prestigiu şi de pământuri. Un tânăr şef mangarevian şovăia în a-şi urma pe mare suveranul care hotărâse să părăsească insula; pentru a-l încuraja şi a-l face să se ruşineze de şovăielile sale, mama sa a improvizat cântecul următor:

O, Tupu! O, regele meu!

Gemetele surde ale recifurilor se fac auzite în vânt dincolo de Hararuru. Pentru tine gem.

O, Tupu! O, regele meu!

Vai! Tu ai dispărut cu şapte pirogi.

O, Tupu! O, regele meu!

Mai rămâne doar o pirogă, e piroga dublă a lui Mapukutaora.

Ce va face?

O, Tupu! O, regele meu!

Tânărul şef a ascultat de glasul valurilor şi a plecat în căutarea lui Tupu, regele său.

Un alt şef învins, Mata-puku, s-a refugiat împreună cu fiul său, la o fiică măritată în alt trib. Acolo, li s-a ordonat fugarilor să meargă să caute peşte. „Când Mata-puku îl văzu pe fiul său fiind considerat ca un servitor, el a fost cuprins de durere la gândul că amândoi se aflau în situaţia de a-i servi pe alţii. Au decis să caute o altă insulă unde ruşinea de a fi fost învinşi să nu-i apese atât de tare. Ei au cerut o pirogă care le-a fost dată imediat, căci după obiceiul locului nu puteai rămâne fără a te răzbuna sau a te lăsa în voia valurilor.”

Jn voia valurilor.” Nici o expresie nu este mai potrivită pentru aceste aventuri maritime. Emigranţii pluteau la întâmplare, drept în faţa lor, cu speranţa de a ajunge la o insulă. Sute de şefi polinezieni au rătăcit astfel pe mare până ce ambarcaţiunile lor n-au mai fost decât nişte epave pline de morţi şi muribunzi. Alţii au pierit în furtuni dar câţiva au atins „oazele mării” pe care le-au cucerit.

Flotilele acelea primitive care plecau spre pământuri necunoscute părăseau patria într-o atmosferă sărbătorească. Diverse povestiri ne evocă lamentările celor care rămâneau şi sfaturile pe care şi le dădeau unii altora. Cei care plecau îşi dădeau aere triumfătoare, pentru a accentua încrederea lor într-un destin mai bun. La vremea plecării, toţi se împodobeau cu tot ce aveau mai frumos şi îşi acopereau părul cu ghirlande de flori, în acest decor de sărbătoare, pirogile se îndepărtau încet. La spatele lor, câte un preot cânta „ultimul rămas bun patriei” şi salută pământul pe care îl căutau „dincolo de orizont.” Ce nume i-a dat Hotu-matua insulei pe care o descoperise? Indigenii moderni îi spun Rapa-nui. Această denumire, pe care Pierre Loti a găsit-o melancolică, evocatoare a unor timpuri îndepărtate, este de origine foarte recentă. Ea înseamnă „Marea Râpa” şi a fost dată Insulei de marinarii tahitieni izbiţi de asemănarea dintre Insula Paştelui şi Insula Râpa.

Te-Pito-te-henua, „buricul lumii” este pentru mulţi denumirea ezoterică a acestei insule din care ar vrea să se facă centrul unui imperiu. Acest epitet glorios, dat unei mici stânci triunghiulare nu este chiar o fantezie. Cuvântul care se traduce prin „buric”,

înseamnă şi „sfârşit, capăt.” Pito-te-henua ar desemna, prin urmare, unul din cele trei capete ale insulei.

S-a mai propus şi o a treia denumire: Hiti-ai-terangi. Aşa au numit-o pascuanii care au fost repatriaţi din Peru, dar denumirea pare să fi fost ignorată de populaţia indigenă.

Aceste divergenţe privind un subiect atât de simplu pot să pară destul de ciudate.

De fapt, insula a fost botezată de Roggeveen după ziua în care a descoperit-o şi probabil n-a avut până atunci niciodată un nume. Fiecare din golfurile sau stâncile ei au avut unul, dar ansamblul insulei -nu. Izolaţi ca şi când ar fi fost singuri pe lume, pascuanii n-au simţit probabil niciodată nevoia de a da un nume patriei lor pentru a o deosebi de alte pământuri despre care nu ştiau nimic.

ISTORIA TRAGICĂ A INSULEI PAŞTELUI.

Destinul pare să se fi înverşunat asupra Insulei Paştelui pentru a ne ascunde răspunsurile posibile la enigmele ei. Ea a fost botezată în sângele copiilor ei şi, ca şi când acest masacru ar fi dezlănţuit o tragedie, insula a fost locul uneia dintre cele mai oribile acţiuni pe care albii le-au comis în mările Sudului, pe la mijlocul veacului trecut.

În duminică de Paşte a anului 1722, navigatorul olandez Roggeveen, la bordul Arenei, a descoperit o insulă pe care a luat-o drept Ţinutul lui Davis. Totuşi, nimic din aspectul ei nu corespundea cu descrierea lăsată de faimosul pirat. Pe măsură ce vasul se apropia, diverse semne dovedeau că era locuită. De abia a doua zi au avut loc primele contacte între insulari şi olandezi. Un indigen s-a urcat la bord fără să pară mirat sau speriat, înfăţişarea sa plăcută l-a făcut simpatic tuturor, în ceea ce îl priveşte pe indigen, el părea să se intereseze doar de vapor. S-a plimbat pe punte, a pipăit funiile, a privit catargele şi tunurile. N-avea nimic din aspectul unui „sălbatic” îngrozit de făpturi supranaturale şi se comporta ca un om preocupat de probleme tehnice noi. A fost descumpănit doar atunci când şi-a văzut imaginea într-o oglindă. Din instinct, s-a precipitat spre cel

pe care îl bănuia în faţa sa. Olandezii au mai încercat şi în alte feluri să se distreze pe socoteala lui. Orchestra de pe vas a executat o melodie pentru a vedea care era simţul său muzical. La primele note, pascuanui a început să danseze. Pentru bună lui dispoziţie şi încrederea pe care a arătat-o, a fost răsplătit cu multe cadouri pe care le-a luat cu el când s-a înapoiat, înotând spre ţărm.

Povestirile lui i-au încurajat şi pe alţii, iar în scurtă vreme vaporul a fost plin de vizitatori gălăgioşi. Râdeau, se amuzau de orice şi se înţelegeau de minune cu olandezii. Deodată, s-a auzit un zgomot de paşi şi de plonjări în apă. Câţiva indigeni, după ce furaseră pălăriile unor marinari, au sărit în apă, cu pradă cu tot. Apoi, faţa de masă a căpitanului a dispărut prin fereastra cabinei. Aceste prime hoţii au inaugurat o tradiţie care nu s-a pierdut între indigeni şi vizitatorii străini.

După-amiaza, olandezii au debarcat. Mulţimea adunată pe ţărm s-a comportat foarte diferit, în timp ce unii făceau gesturi amicale şi păreau să se bucure de vizită, alţii aveau chipuri duşmănoase şi adunau pietre. Aceste atitudini contradictorii au caracterizat comportarea indigenilor de fiecare dată când europenii au mai-pus piciorul pe insula lor.

Debarcarea se făcea calm dar, deodată, s-a auzit un strigăt: „Trageţi, acum este momentul.” Au răsunat nişte focuri de armă şi când fumul s-a împrăştiat, pe pământ, s-au văzut câteva trupuri de indigeni, printre care şi cel al primului care se aventurase la bord. Ce se întâmplase? Fără îndoială un soldat enervat de vreo şterpelire nevinovată sau speriat de un gest ameninţător, provocase acel masacru inutil. Mulţimea, care se împrăştiase, a revenit timidă, umilă, cerând iertare pentru o crimă pe care nu o înţelegea. S-au prezentat străinilor stindarde, în semn de respect. Dar aceştia erau înfricoşaţi şi ruşinaţi de masacrul pe care îl făcuseră. Au aruncat o privire asupra colibelor din crengi de copac, au adunat câteva fructe şi s-au înapoiat grăbiţi pe vapor.

În mijlocul zarvei de pe plajă, olandezii au zărit nişte monumente ciudate despre care au vorbit, după plecarea lor din insulă. S-au

întrebat cum nişte „sălbatici goi” fuseseră în stare să ridice acei coloşi şi au hotărât că aceştia nu puteau fi decât din argilă. Aceasta a fost prima soluţie oferită pentru misterul din Insula Paştelui.

Insula descoperită de Roggeveen a fost uitată timp de cincizeci de ani. Navigatorii continuau să caute Ţinutul lui Davis, acel continent austral care nu se mai arăta odată, în timp ce Pacificul îşi dezvăluia misterele. Spania, temându-se pentru coloniile ei din America, şi-a ieşit din letargie şi a trimis vase pentru a anexa toate pământurile vecine cu domeniile ei de peste ocean.

Insula Paştelui a fost descoperită pentru a doua oară în 1770, de către Felipe Gonzalez y Haedo, care s-a oprit^ acolo câteva zile şi a desenat o hartă foarte exactă, înainte de a părăsi insula, marinarii, cu mare pompă, precedaţi de preoţi care cântau litanii, au ridicat trei cruci înalte pe colinele Poike. Nu au fost incidente.

Indigenii s-au mai dedat la câteva furtişaguri, dar au compensat aceste neplăceri prin libertatea pe care au lăsat-o femeilor. Fete tinere s-au oferit cu simplitate spaniolilor care au fost revoltaţi de cinismul arătat de în digeni cu acest prilej.

Anexarea insulei la Regatul Spaniei, sub denumirea de San Carlos, a fost consemnată într-un act care a fost citit indigenilor. Potrivit unei tradiţii spaniole datând de la cucerirea Americii, indigenii au fost invitaţi să-şi pună amprenta pe document, în semn de acceptare. Pascuanii nu s-au opus cu nimic. Ei au mâzgălit pe hârtie câteva linii, cu intenţia de a imita scrierea manuscrisului. Unul din indigeni a desenat o pasăre în acelaşi stil cu cele din tablete.

Primirea pe care pascuanii au făcut-o căpitanului Cook, patru ani mai târziu (1774), a fost cam la fel cu aceea făcută predecesorilor săi. Au fost gălăgioşi, amicali, şterpelitori, bine dispuşi şi îndrăzneţi. Coşurile cu cartofi pe care le-au oferit la schimb erau lestate cu pietre şi apoi furate pentru a fi revândute. Aceste furtişaguri n-au rămas mereu nepedepsite, ofiţerii enervaţi mai împuşcau câte un indigen. Temătoare,

femeile îşi ofereau farmecele pentru cadouri mărunte, „la umbra statuilor uriaşe.”

Scurtă oprire a Căpitanului Cook în insulă a adus acesteia renumele universal de care n-a încetat să se bucure. Marele explorator a descris în povestea călătoriei sale marile statui rămase în picioare sau răsturnate, mausoleele ale căror pietre desprinse lăsau să se vadă albeaţa scheletelor. El a descris contrastul între vestigiile grandioase şi insula micuţă, acoperită de zgură vulcanică şi cu o populaţie restrânsă, sărăcită.

În anul 1786, o expediţie franceză, condusă de contele de La Perouse a debarcat în Insula Paştelui. Nu s-a oprit decât douăzeci şi patru de ore. De La Perouse era un suflet sensibil. Ca un adevărat fiu al unei epoci prietene bunilor sălbatici, acest aristocrat francez, politicos şi cultivat, a considerat că o pălărie sau o batistă furată nu făceau cât viaţa acelor bieţi copii ai naturii care îşi însuşeau orice obiect, cu atâta ingenuitate. Şi-a dat seama, totodată, că n-avea să le facă educaţia în douăzeci şi patru de ore. Soluţia cea mai bună era să se amuze de şiretlicurile pe care indigenii le foloseau pentru a jefui. A promis marinarilor că va înlocui toate pălăriile furate. Indigenii, observând interesul pe care străiniijl arătau femeilor lor, au profitat de această slăbiciune, în timp ce tinerele dădeau târcoale marinarilor, ei şterpe-Işau cât puteau. De La Perouse a distribuit medalii celor pe care îi credea şefi dar care erau, de fapt, hoţii cei mai abili. Jaful a mers atât de departe, încât francezii au fost nevoiţi să tragă câteva gloanţe oarbe.

De La Perouse a notat câteva observaţii care nu sunt lipsite de fineţe şi rămân adevărate şi pentru pascuanii moderni: „Este sigur – spune el – că aceste popoare nu au despre furt aceeaşi concepţie cu noi. Ei nu leagă de această acţiune nici o urmă de ruşine, deşi îşi dau seama că fac ceva nedrept, întrucât fug imediat după ce au comis fapta. Fizionomia lor nu exprimă nici un sentiment adevărat: indigenul căruia i-ai făcut un cadou şi care pare grăbit să-ţi ofere zeci de mici servicii – este cel de care trebuie să te fereşti cel mai mult.”

De La Perouse a remarcat curiozitatea lor şi interesul pe care l-au arătat lucrurilor legate de navigaţie. Cei care au venit la bord au examinat cablurile, ancorele, busolă. Au revenit cu o sfoară pentru a măsura diverse dimensiuni ale vaporului.

Un desen celebru, apărut în lucrarea Călătoriile, a lui de La Perouse, îi reprezintă pe indigeni la umbra marilor statui, jefuindu-i pe ofiţerii şi marinarii francezi. Le-am arătat o reproducere de pe acest desen pas-cuanilor moderni. Reacţia lor nu a fost lipsită de interes: în primul rând li s-a părut foarte nostimă isprava strămoşilor lor. Ceea ce i-a uimit însă mai mult a fost înfăţişarea femeilor pe care desenatorul le redase după convenţiile timpului său. Ei au constatat că femeile de odinioară erau mai albe, aveau sânii mai tari şi „buricul mai adânc” decât femeile de azi. Aceste observaţii au arătat care era idealul de frumuseţe feminină din insulă. De multe ori femeile au venit la noi şi ne-au cerut să le arătăm portretele bunicilor lor. Le priveau îndelung şi spuneau: „Cât de urâte şi negre am devenit!”

În anul 1808, s-a comis o crimă în Insula Paştelui, un avertisment al sorţii care îi aştepta pe localnici o jumătate de veac mai târziu. După o luptă sângeroasă, nava americană Nancya răpit de pe insulă doisprezece bărbaţi şi zece femei. Nefericiţii au fost coborâţi în cală şi legaţi cu lanţuri. Intenţia era ca ei să fie debarcaţi în insula Masafuera unde să fie folosiţi ca sclavi pentru vânătoarea de foci. Când vaporul mai avea de mers vreo trei zile până în insulă, căpitanul vasului i-a adus pe prizonieri pe punte şi le-a scos lanţurile. De îndată ce s-au văzut liberi, ei au sărit în apă şi au început să înoate cu disperare. Căpitanul a oprit, crezând că valurile îi vor speria pe fugari care vor reveni la bord. Dar aceasta nu s-a întâmplat. S-au trimis bărci să-i pescuiască, dar ori de câte ori ambarcaţiunile se apropiau de ei, plonjau şi scăpau. Au fost abandonaţi în mare.

Nu trebuie să ne mirăm dacă celelalte vapoare care au mai vizitat Insula Paştelui după această dată au fost primite cu ostilitate. Treptat, curiozitatea şi încrederea le-a revenit indigenilor care nu şi-au putut înfrâna veselia şi dorinţa naivă de

a se apropia de străini. Sosirea în anul 1816 a navigatorului rus, Kotze-bue, a fost pretextul unor scene extraordinare. Prima barcă ce a sosit la ţărm a fost înconjurată de un grup dornic de a schimba cartofi pe cuie. Tranzacţia s-a făcut într-o dezordine de care nu puţini pascuani au profitat pentru a fura ceea ce le era la îndemână. Când şi celelalte ambarcaţiuni au ajuns la ţărm, agitaţia indigenilor era la culme. Urlau, săreau şi făceau gesturile cele mai ciudate. Râzând şi glumind între ei, au blocat singura plajă pe care ruşii ar fi putut debarca şi i-a obligat să se îndepărteze. O singură salvă de armă i-a făcut să se împrăştie ca nişte vrăbii şi, astfel, au putut debarca. Gălăgia indigenilor a fost atât de mare încât trebuia ca ofiţerii ruşi să ţipe pentru a se face auziţi de Oamenii lor. Salturile şi dansurile sălbatice ale războinicilor vopsiţi în roşu şi negru i-au îngrozit pe ruşi care au avut impresia că sunt înconjuraţi de nişte maimuţe. Comandantul a dat ordin să se tragă cu gloanţe oarbe. Indigenii s-au ascuns pe după stânci dar văzând că n-au păţit nimic, au revenit făcând mare haz.

Kotzebue n-a vrut nici el să se răzbune pe „şotiile acestor copii mari”, dar a considerat mai prudent să se retragă. Peste câteva ore, vasul Rurik părăsea apele Insulei Paştelui. Fără aceste incidente, insula ar fi lăsat poate urme în literatura germană, căci pe vas, printre amicii lui Kotzebue, se afla şi Adalbert von Chamisso, poetul romantic. Navigatorul englez Beechey a fost primit în Insula Paştelui cam la fel ca şi Kotzebue.

Beechey a trimis la ţărm două bărci; înotătorii se grăbeau să se apropie şi aruncau marinarilor tot felul de daruri: banane, trestie de zahăr, figurine de lemn. Înotătorii agăţaţi de ambarcaţiuni erau atât de numeroşi încât balenierele au fost imobilizate. Una din ele a fost gata să se răstoarne şi marinarii i-au gonit cu bastoanele pe musafirii care se înapoiau însă imediat. Ambarcaţiunile au fost jefuite fără ca nimeni să-i fi putut opri pe indigeni. Femeile nu furau, dar erau complice şi aveau menirea de a-i distrage pe marinarii care vâsleau prin mângâieri şi atitudini lascive. Englezii au luat măsuri drastice: n-au mai admis nici o femeie la bord, cu excepţia unei fetiţe care înota prost şi pe care tatăl ei a az-vârlit-o în barcă. Plin de bunătate, ofiţerul i-

a permis fetiţei să se aşeze lângă el. Aceasta, considerând că fustiţa ei din ierburi era insuficientă, i-a luat vestonul ofiţerului şi-a început să cânte. Apoi, a început să-şi ajute prietenele să se caţăre la bord, trăgându-le de păr. Vasul fiind din nou ameninţat cu răsturnarea, fetiţa a fost constrânsă să nu mai dea nici un ajutor nimănui.

„Este greu de imaginat – scrie Beechey – o mulţime lipsită de respect şi care nu ştie de frică. Toţi urlau, se strâmbau, gesticulau.” La aceasta trebuie adăugate picturile şi tatuajele care-i făceau pe oameni să pară nişte demoni.

Când vasele au fost la ţărm, tumultul indigenilor a depăşit orice limită. Ei întindeau europenilor saci goi în speranţa că îi vor primi plini cu daruri. Deodată, lucrurile au luat o întorsătură urâtă. Indigenii au început să arunce în marinari cu pietre rănind grav pe unul din ei. În final, marinarii au tras, rănind un şef. Profitând de panică, englezii şi-au degajat ambarcaţiunile şi s-au întors la bord.

Aşa s-a încheiat ultima vizită făcută în Insula Paştelui de un navigator european, în tradiţia, plină de umanitate a marilor navigatori – călători din secolul XVIII. ^

În anul 1838, a trecut în largul Insulei Paştelui, amiralul Du Petit-Thouars. Nu s-a oprit decât pentru a-i primi la bord pe câţiva indigeni care au amuzat echipajul cu dansurile lor. Printre ei era şi o femeie care venise cu un coş în care să pună ceea ce spera să obţină de la generozitatea marinarilor. Cu câţiva ani în urmă, Moer-enhout, mergând din Chile în Tahiti, s-a oprit lângă Insulă şi a primit vizita unui indigen care a invitat echipajul să coboare pe ţărm, unde aşteptau femeile.

Între timp, s-a mai comis un atentat. Baleniera Pin-dos a ajuns în faţa Insulei Paştelui în 1822.

Ambarcaţiunile trimise la ţărm pentru a aduce legume proaspete şi femei s-au întors cu tot atâtea tinere câţi bărbaţi erau la bord. A doua zi, femeile au fost urcate în aceleaşi ambarcaţiuni cu care fuseseră aduse şi silite să plece înot când s-au apropiat de

insulă. Ambarcaţiunile au rămas pe loc şi marinarii le-au privit pe nenorocitele care înotau cu o mână, cu cealaltă încercând să salveze fleacurile pe care le primiseră pentru că se prostituaseră. Unele purtau, poate, germenul unui rău ce avea să le coste viaţa. Când femeile au ajuns pe plajă, au fost înconjurate de mulţimea care le aştepta. Atunci Waden, doar din plăcerea de a asasina, a tras în mulţime, în semn de rămas bun. A văzut cum un biet indigen s-a prăbuşit şi apoi a dat ordin să se vâslească, mulţumit de îndemânarea sa de ochitor.

Anul 1862 a fost hotărâtor pentru istoria Insulei Paştelui. Ea a văzut sfârşitul civilizaţiei ei, ale cărei semne ni s-au părut, în plin secol XIX la fel de îndepărtate şi neprecise ca şi când ar fi venit din noaptea timpului.

În anul 1859, exploatarea zăcămintelor de guano din Peru constituia o activitate foarte prosperă care nu avea decât un impediment: insuficienţa mâinii de lucru. Oboseala, alimentaţia proastă, epidemiile îi decimau pe nefericiţii folosiţi la această muncă grea pe insuliţe aride şi arse de soare. Muncitorii erau recrutaţi cu forţa sau cu şiretenia. Vânătorii de sclavi de tip nou au făcut o adevărată expediţie spre Insula Paştelui care, din toate insulele polineziene, era cea mai aproape de Peru. La 12 decembrie 1862, o întreagă flotilă a ajuns în faţa Golfului Hanga-roa. Cei câţiva indigeni care au venit fără teamă la bord au fost azvârliţi în fundul calei şi legaţi cu lanţuri. Peruanii au debarcat şi, sub ameninţarea puştilor, i-au gonit spre ţărm pe toţi insularii pe care i-au putut prinde, în groază care i-a cuprins, aceştia n-au opus nici o rezistenţă.

O altă versiune a întâmplării este după cum urmează: peruanii ar fi atras pascuanii spre malul mării unde etalaseră nişte obiecte-cadouri. La un semnal, i-ar fi masacrat şi capturat în număr mare. În anul 1914, cu prilejul călătoriei făcute, doamna Routledge n-a mai găsit decât câţiva bătrâni care îşi aminteau de acele scene. Ei descriau focurile de armă, fuga femeilor şi copiilor, gemetele captivilor ţinuţi la pământ şi legaţi ca nişte vite. Printre prizonieri s-au găsit şi regele Kamakoi cu fiul său Maurata.

Acea nenorocită încărcătură umană a ajuns în Peru unde a fost vândută imediat Companiilor de exploatare a guanoului. În câteva luni, din cei 1000 sau 900 de indigeni, nu mai rămăsese decât o sută. Graţie intervenţiei Monseniorului Jaussen, autorităţile franceze şi engleze din Peru au făcut presiuni pentru repatrierea puţinilor pascuani rămaşi în viaţă. Au fost îmbarcaţi pe un vas dar majoritatea a murit pe drum, de tuberculoză şi de vărsat. Abia vreo cincisprezece au ajuns pe insulă, spre nenorocul populaţiei băştinaşe. Cu puţin după sosirea acestora, în insulă s-a declanşat o epidemie de vărsat. Cadavrele erau atât de numeroase încât, neputând fi înmormântate în mausoleele familiale, au fost aruncate în crăpăturile rocilor sau târâte în galeriile subterane. Osemintele pe care noi le-am găsit în câteva grote, par să fi fost ale celor morţi în epidemia de vărsat.

Epidemiei ucigaşe, i s-au adăugat şi războaie interne. Ordinea socială fusese răsturnată, câmpurile rămăseseră fără proprietari şi supravieţuitorii s-au bătut pentru ele. Apoi o foamete a redus populaţia la vreo 600 de indivizi. Majoritatea membrilor clasei sacerdotale dispăruse luând cu ea secretele trecutului. Când, în anul următor, primii misionari s-au stabilit în insulă, n-au mai găsit decât o civilizaţie în agonie; sistemul religios şi cel social erau distruse şi o apatie grea îi cuprinsese pe supravieţuitorii dezastrului. Acest popor fără trecut şi fără viitor, zdrobit fizic şi moral, avea să fie adus la creştinism dacă nu fără eforturi, cel puţin în foarte scurtă vreme, în cimitirul din Hanga-roa, există o lespede pe care scrie:

Insula Paştelui.

Fratelui Eugene Eyraud, Care din muncitor mecanic A devenit lucrător al lui Dumnezeu şi A făcut cucerirea pentru isus Christos.

Această inscripţie scurtă rezumă întreaga viaţă a apostolului pascuanilor. Eugene Eyraud, un tânăr serios, profund religios, s-a exilat în Argentina pentru a putea plăti studiile fratelui său destinat preoţiei. Era de profesie muncitor mecanic dar a profesat mai multe meserii până când a trecut Anzii pentru a se stabili în Chile. A dus o viaţă exemplară, devotându-se familiei.

Destinul fratelui său, misionar în China, îi înflăcăra imaginaţia şi ar fi vrut să meargă şi să muncească alături de el. De la doi preoţi francezi, a aflat că se putea dedica operei de evanghelizare fără a fi preot. A intrat ca novice la Părinţii Sfântului Spirit şi în 1862 a plecat din Chile împreună cu alţi misionari pentru a începe cucerirea religioasă a Insulei Paştelui.

Micul grup s-a dus întâi în Tahiti unde a aflat despre cele petrecute recent în Insula Paştelui. Misionarii au ezitat să pornească într-o misiune ce părea să nu mai aibă obiect. Eyraud nu s-a descurajat; dacă trebuia, el avea să se stabilească singur în insulă, printre supravieţuitori, pentru a deschide drumul preoţilor ce vor veni mai târziu. Propunerea sa a fost acceptată şi o goeletă l-a dus pe Eyraud în Insula Paştelui, cu scule de tâmplărie, un sac de făină, butaşi de pomi, cinci oi şi un clopot, acestui ultim obiect el acordându-i o mare importanţă. Eyraud avea cu el şi un pascuan, pe nume Pana, care fusese luat din insulă dar reuşise să se elibereze. Eyraud a ajuns la destinaţie în 2 ianuarie 1864. Până a vrut să debarce în Golful Anakena, unde se născuse, dar comandantul goeletei a preferat Golful Hanga-roa. Un mangarevian a fost trimis în insulă dar s-a reîntors imediat, îngrozit. A afirmat că ar fi văzut pe ţărm o mie de demoni, cu feţele vopsite în roşu şi negru, care urlau şi săreau, ameninţând cu armele lor. Mangarevianul i-a declarat lui Eyraud: „Nu mă voi întoarce la ţărm, nici pentru o mie de piaştri. Oamenii sunt oribili, ameninţători. Şi apoi vărsatul face ravagii în insulă. Nici gând să se poată coborî pe pământ, ar fi prea primejdios. Căpitanul vă va aduce gratuit înapoi, la Tahiti.” Aceste cuvinte au adus panică la bord şi toată lumea a cerut să se înapoieze. Doar Eyraud s-a opus şi a cerut debarcarea. Şalupa a fost trimisă a doua oară pentru a-l depune pe Eyraud şi pe indigenii care erau cu el. O mulţime agitată îi aştepta, în învălmăşeală, toate obiectele tovarăşilor lui Eyraud au fost furate. Acesta convenise cu căpitanul că avea să meargă pe jos până la Anakena unde bagajele sale aveau să fie depuse a doua zi. Cu mare greutate, Eyraud şi Până au scăpat de mulţime şi au ajuns la Anakena după un drum epuizant prin întinderi de lavă şi ierburi înalte.

În ziua următoare, goeleta a trecut prin faţa Ana-kenei fără a se apropia şi a dispărut la orizont. Eyraud a fost cuprins de o mare disperare. Vaporul ducea toate bunurile sale printre care se afla un Catehism tahitian pentru a-i învăţa pe localnici rugăciunile şi primele adevăruri ale religiei.

Seara, o veste bună. Lucrurile misionarului fuseseră aduse în Golful Hanga-roa. Pentru a le salva, Eyraud a traversat insula încă o dată. Înainte de a porni la drum, el şi-a binecuvântat misiunea: cu toată solemnitatea posibilă, a spus în faţa tuturor celor adunaţi în jurul lui, o rugăciune în limba canacă.

Ajungând la Hanga-roa, primul lucru pe care l-a văzut, a fost pălăria lui pe capul unui războinic şi redingota pe spinarea altuia. Cu mare greutate Eyraud a reintrat în posesia bunurilor sale şi, spre mirarea tuturor, şi-a montat coliba portabilă. Până seara a avut astfel un adăpost unde a putut să-şi pună lucrurile.

În scrisorile sale, Eyraud dă dovadă de iscusinţă când ne lasă să înţelegem că s-a bucurat de o anumită bunăvoinţă datorită spectacolului gratuit pe care îl oferea curioşilor. Era privit cu mult amuzament de către indigeni. „Sunt străinul – scrie el – pe care toţi vor să-l cunoască, să-l vadă muncind şi să-l exploateze, mai ales.” Avea mereu în jurul lui un auditoriu şi profita pentru a le împărtăşi cuvintele sfinte. Avea chiar elevi pentru care lecţiile sale erau o distracţie inedită. Fără a-şi pierde bună dispoziţie, a scris: „Iată că vin elevii. Bat la uşă şi dacă ies imediat, e bine, începem lecţia. Dacă îi văd puţin dispuşi să fie atenţi şi îi chem mai târziu, ei pleacă imediat. Adeseori, după ce bat la uşă, bat în pereţi de jur-împrejurul casei. Apoi se aşază în iarbă, mai la distanţă şi aruncă cu pietre, întâi mici, apoi mai mari. Ies, cu Catehismul în mână, mă aşez în iarbă şi le spun să se apropie. «Nu, spun elevii, apropie-te tu.» Cel mai simplu este să-i asculţi.”

Odată adunaţi, elevii erau puşi să repete în cor rugăciunile sau răspunsurile din Catehism. Această învăţare mecanică a fost bine primită de către pascuani. Nou venitul se conforma astfel tradiţiei cântăreţilor păgâni, numiţi rongo-rongo, care îi învăţau psalmodierile rituale. Pentru ei, Eyraud era un preot de alt fel,

care îi învăţa alte formule magice. Elevii oboseau repede şi de multe ori Eyraud rămânea singur pe plajă. Dar, aşa cum nota chiar el: „Nu prea există în insulă nici ocupaţii, nici distracţii, aşa că elevii se întorc, bat la uşă şi cer să fie învăţaţi să se roage.”

După câteva luni, mai mulţi pascuani puteau silabisi, cinci sau şase erau în stare să citească şi un număr destul de mare de adulţi şi copii ştiau să se roage. Eyraud putea să fie mulţumit: „supravieţuise şi era ascultat.”

Viaţa, într-o insulă polineziană în care pacea domneşte între triburi, este liniştită şi plăcută dar când familiile sau triburile se învrăjbesc, pot apărea unele neplăceri.

Eyraud a fost „anexat” de către un mata-to'a, un războinic din insulă, pe nume Torometi, care n-a încetat să-l hărţuiască dar şi să-i ofere o anumită protecţie. Explicaţia comportării lui Torometi faţă de Eyraud este neclară; poate era avantajos pentru tribul său să-l aibă la dispoziţie pe preotul care se bucura de o oarecare putere.

Torometi l-a jefuit treptat pe Eyraud. Şi-ar fi dorit clopotul, dar s-a arătat înţelegător şi s-a mulţumit doar cu un clopoţel care i-a adus multe aplauze din partea celorlalţi indigeni.

Nu era uşor să scapi de un tiran care dorea mereu alte cadouri. Dacă Eyraud îi închidea uşa, Torometi se aşeza lângă casă, îşi chema familia, prietenii, şi făceau cu toţii o astfel de hărmălaie, aruncau cu pietre în pereţi, încât era mai prudent pentru Eyraud să se arate şi să ofere obiectele râvnite.

Torometi i-a sugerat lui Eyraud să facă înconjurul insulei pentru a-şi vizita elevii răspândiţi prin diferite golfuri. Eyraud de abia părăsise Hanga-roa, că a şi fost înştiinţat despre furturile din casa lui. S-a întors grăbit şi Torometi l-a anunţat că vântul intrase pe fereastra colibei şi îi risipise câteva lucruri. Eyraud a devenit un fel de servitor, kio, al lui Torometi. Dacă încerca să semene legume, răsadurile îi erau furate. Dacă încerca să facă nişte cărămizi, Torometi fura paiele cu care încingea cuptorul de ars.

În septembrie a avut loc serbarea omului-pasăre. Tribul lui Torometi ştiindu-se incapabil să reziste unui alt trib, mai puternic, s-a hotărât să părăsească Hanga-roa. Eyraud a refuzat să-l urmeze pe Torometi şi acesta i-a jefuit complet casa. Eyraud, exasperat, a hotărât să fugă şi câţiva indigeni l-au urmat. Dar Torometi i-a ajuns repede din urmă şi trântindu-l la pământ pe Eyraud şi-a pus oamenii să-l târască înapoi, de mâini şi de picioare. Pe jumătate sfâşiat, acesta a promis să-l urmeze. Dar tribul vrăjmaş a dat foc casei lui Torometi şi I-a luat pe bietul Eyraud.

Torometi, umilit, se pregătea să ceară ospitalitatea unui trib de pe coasta de sud, trib cu care se înrudea, învingătorii ar fi vrut să-l păstreze pe Eyraud, dar acesta, din motive greu de explicat, I-a urmat pe cel care îl chinuise atâta. Abia plecaţi la drum, oamenii lui Torometi s-au năpustit asupra nefericitului misionar şi i-au luat pălăria, hainele, pantofii, l-au lovit cu pietre. Eyraud s-a văzut la fel de despuiat ca un pascuan. Găsind în coliba sa o pereche de pantofi rupţi şi un rest de pătură, şi-a acoperit goliciunea şi a fugit la Vai-hu.

Eyraud a dat dovadă atunci de o mare voinţă. Cu toată sărăcia lui, a continuat să dea lecţii într-o grotă de pe mal. Opt zile mai târziu, a auzit ka-ranga, zgomotul care anunţă un eveniment important. Pahi, pahi., Vaporul. Vestea I-a lăsat aproape indiferent. Multe vapoare trecuseră prin dreptul insulei fără a se opri. A doua zi, totuşi, o goeletă s-a oprit la Hanga-roa şi indigenii, uitând de certurile lor, l-au adus la ţărm pe Eyraud, neras şi înfăşurat în pătura lui. Goeletă adusese doi misionari din Chile care doreau să afle despre soarta lui Eyraud şi să-i vină în ajutor.

Nerăbdarea indigenilor era la culme. S-au aruncat în apă şi au înotat în jurul vaporului. O femeie care s-a urcat la bord a făcut semnul crucii în chip de salut şi a recitat Crezul. Misionarii au privit gestul şi rugăciunea ca pe un miracol. S-au interesat de părintele Eyraud dar întrebarea, prost înţeleasă, a dat naştere la negări vehemente. Pascuanii îşi imaginaseră că erau întrebaţi dacă îl sugrumaseră pe Eyraud. O balenieră a fost trimisă spre

ţărm. Mulţimea oferea acelaşi spectacol ca pe vremea lui Kotzebue şi Beechey. Bărbaţii urlau şi se agitau, cuprinşi parcă de nebunie colectivă. Ceva, totuşi, se schimbase: în mijlocul acelei mulţimi gălăgioase se afla un alb care trăise şase luni în insulă. Echipajul balenierei făcea semne ca oamenii să vină şi să ajute la debarcare. Torometi, interpretând greşit dorinţa marinarilor, l-a luat pe Eyraud pe umerii lui largi şi l-a dus până la balenieră. Vâslaşii, speriaţi de atitudinea indigenilor, l-au înşfăcat pe Eyraud şi s-au îndepărtat cât au putut de repede. După ce a povestit, la bord, ceea ce pătimise, misionarul a cerut să fie condus înapoi, pe insulă. Căpitanul s-a opus şi chiar în acea seară, vaporul s-a îndreptat spre Chile. Cu mult înainte ca nava să fi plecat, o mare linişte se lăsase deasupra aşezării Hanga-roa. Mulţimea, regretându-l pe cel pe care îl batjocorise sau temându-se că el avea să se răzbune împreună cu semenii săi, se împrăştiase, lăsând plajă pustie. Singură, doar o căsuţă din lemn, părăsită, marca zorile unei ere noi.

Părintele Eyraud nu-şi părăsise nici insula, nici misiunea. S-a reîntors în Insula Paştelui, peste şaptesprezece luni, întovărăşit de misionarul Hippolyte Roussel şi de trei mangarevieni. Nimic nu se schimbase pe insulă. De data aceasta, precaut, Eyraud venise cu o colibă din tablă ondulată. La adăpostul pereţilor ei neinflamabili au fost depuse comorile atât de râvnite de indigeni. Aceştia au asediat căsuţa şi neputând intra, au dat cu pietre în ea. Zgomotul pe care îl făceau pietrele izbindu-se de tablă a fost o revelaţie. Din acel moment, toţi au înconjurat cabana dansând, cântând şi dând cu pietre în pereţi.

— Misionarii au stat baricadaţi şi când ieşeau, trebuia să fie foarte grijulii. Li se jucau şi tot felul de renghiuri: indigenii umpleau cu pietricele gaura cheii, astfel încât uşa să nu poată fi deschisă. Dar, cu toate acestea, Misiunea se organiza. Case din lemn s-au ridicat, nu departe de plaja Hanga-roa şi în grădina Misiunii au crescut portocali, smochini şi duzi. Indigenii s-au obişnuit cu prezenţa acelor străini inofensivi şi binevoitori. Ei veneau în număr tot mai mare să înveţe rugăciunile şi cântecele. Duminică, biserica era plină.

Perioada incidentelor nu era totuşi pe de-a-ntregul trecută, într-o zi, când Eyraud muncea în fundul unui puţ, un indigen l-a ameninţat că-l va strivi în groapa în care se afla, dacă nu-i dă imediat pantalonii. Din fericire, părintele Roussel a intervenit la momentul potrivit.

Şefii de trib au fost cei care au întârziat progresele creştinizării la toate popoarele care practicau poligamia. Ei şovăiau, nu le venea să se despartă de soţiile care le fuseseră alături şi la care ţineau. Uneori li se părea că ar pierde din rang şi din prestigiu dacă ar renunţa la a avea mai multe neveste. Dar, până la urmă şi ei au cedat. Şeful (mate-îo'o) din Motu-iti i-a primit pe misionari cu o solemnitate care dă o idee despre purtările şi rafinamentul vechii societăţi păgâne.

Noua doctrină s-a răspândit cu repeziciune. Ea a atins golfurile cele mai îndepărtate şi sosise vremea botezării. Ca şi odinioară în vremurile Europei barbare, botezul a fost acordat sutelor de credincioşi adunaţi în faţa altarului.

La 14 august 1868, în ajunul Sfintei Mării, ultimii păgâni au fost primiţi în sânul Bisericii. Câteva zile mai târziu, Eyraud, umilul mecanic devenit „lucrător al Evangheliei”, era pe moarte. „Sunt botezaţi cu toţii?” a întrebat. „Da,” i s-a răspuns. Şi, ca un bun muncitor care şi-a încheiat lucrul, a adormit pentru totdeauna pe acea plajă unde a fost primul european venit pentru a trăi şi a muri.

După misionarii care înfrâng rezistenţa indigenilor şi îi împing spre supunere prin promisiuni de fericire, următorii reprezentaţi ai civilizaţiei europene sunt traficanţii. Dutroux-Bornier, un aventurier francez, s-a stabilit în insulă, cu încuviinţarea misionarilor. Portretul pe care aceştia i l-au făcut nu este deloc măgulitor. Omul pare să fi fost violent şi fără scrupule, întreprinzător şi ambiţios. Pentru câteva ţesături de bumbac, a cumpărat terenuri la Mataveri pe care le-a tot extins prin forţă şi pe care a pus bazele unei prospere exploatări agricole. S-a înconjurat de paznici indigeni, avându-l şef pe Tordmeti, care dorea să se răzbune pe cei care îl expulzaseră din Hanga-roa. El

visa să devină un mare şef şi să-i aibă sclavi pe cei din Hanga-roa şi Vai-hu.

Indigenii grupaţi în jurul lui Bornier şi Torometi au început să atace Hanga-roa. Au dat foc la nişte case, au tras cu arme de foc şi un tun instalat la Mataveri a lansat nişte ghiulele despre care s-a vorbit mult timp. Au fost morţi şi răniţi. Un glonte şuierase foarte aproape de părintele Roussel. Misionarii, exasperaţi, s-au plâns domnului Brander, din Tahiti, asociatul aventurierului. Brander a venit în Insula Paştelui pentru a-şi da seama de situaţie şi n-a găsit decât rămăşiţe calcinate. Speriat, a plecat fără să fi luat vreo hotărâre. Cu începere de la acea dată situaţia a devenit de neîndurat pentru misionari şi credincioşii lor astfel încât episcopul din Tahiti a dat ordinul de a evacua insula. Nu toţi indigenii i-au urmat pe misionari în Insulele Gambier, unde li se oferea azil. Vreo trei sute au fost angajaţi de Bander şi transportaţi la Tahiti unde descendenţii lor mai formează şi astăzi unul din cartierele oraşului Papeete. Ei nu şi-au uitat originile şi mai poartă şi astăzi corespondenţă cu rudele rămase în insulă. Chiar noi, am fost în anul 1935 intermediarii benevoli între câteva dintre familiile separate de şaizeci şi cinci de ani.

Întreaga insulă ar fi fost evacuată dacă Bornier, temându-se să rămână fără mână de lucru, n-ar fi oprit o sută unsprezece indigeni.

Cei şase sute douăzeci şi opt de indigeni care mai trăiesc încă în Insula Paştelui sunt descendenţii acelor pascuani care au fost împiedicaţi să emigreze. Dutroux-Bornier avea să fie pedepsit pentru brutalităţile lui. Indigenii începuseră să-l urască şi în ziua în care a mai comis încă o netrebnicie, l-au asasinat. Două sau trei zile după acest omor, un vapor francez s-a oprit în dreptul insulei. Nimic n-a ieşit la iveală şi vizitatorii au plecat convinşi că Bornier murise în urma unei căzături de pe cal. Soţia sa, Koreto, s-a dat drept regină şi i-a impresionat pe oaspeţi prin dorinţa de a copia uzanţele europene.

N Domnul Brander l-a numit girant în insulă pe un anume Salmon, cu sânge amestecat şi care era înrudit prin mamă cu familia regală din Tahiti. Salmon a trăit aici aproape douăzeci de

ani cu o echipă de tahi-tieni, contribuind mult la schimbarea tradiţiilor locale şi introducând multe cuvinte tahitiene în limba pascuană. Indigenii s-au ataşat de acest tahitian care îi înţelegea şi nu-i maltrata. Insula a fost anexată la Chile şi apoi cedată Companiei engleze Williamson şi Balfour. Micul regat polinezian n-a mai fost decât o fermă administrată de crescători de oi scoţieni, fără multă imaginaţie, şi de ofiţeri chilieni suspecţi, exilaţi din diverse motive în această colonie minusculă. Pascuanii de altădată s-au îmbrăcat ca europenii şi s-au străduit să-şi uite trecutul. Din vechea lor civilizaţie nu şi-au mai păstrat decât limba. Metodele de a face agricultură şi de a pescui sunt însă tot cele din trecut. Câteva persoane în vârstă mai ştiu povestiri şi legende din epoca păgână şi copiii mai mormăie mici poezioare ritmate când se joacă. Unele obiceiuri matrimoniale şi funerare s-au păstrat, mai mult sau mai puţin schimbate, şi seara există încă teamă ivirii spiritelor morţilor, numite akuaku. Sculptură în lemn care era gloria artei pascuane continuă să existe, dar produsele ei sunt de o rară vulgaritate. Sunt curiozităţi de bazar, în toată oroarea lor. O mare mizerie domneşte pe insulă. Neglijată de Chile, influenţată jalnic de către cei trimişi spre ea, nu a decăzut, ci a putrezit în mijlocul unei mizerii fără ieşire.

În acest secol, Insula Paştelui a figurat scurtă vreme în presa mondială, în anul 1914, flota lui von Spee, în drum spre destinul ei tragic, s-a oprit în dreptul insulei. Nimeni nu aflase încă despre izbucnirea războiului şi girantul firmei Williamson şi Balfour a aprovizionat vasele germane cu oi cerând un cec de plată în locul aurului care i se oferea. Vasul Prinţ Friedrich E/te/şi-a făcut o scurtă apariţie şi a scufundat în largul coastei cargoul francez Jean al cărui echipaj a rămas pe insulă.

În 1918, cursa echipajului de pe vasul Seeadler comandat de von Luckner s-a sfârşit în Insula Paştelui. Câţiva ofiţeri şi un grup de marinari eşuaţi pe un atol au reuşit să captureze o goeletă franceză şi au dus-o spre Insula Paştelui unde a şi fost scufundată în condiţii misterioase. Se mai zvoneşte şi acum că ar fi fost scufundată de chiar marinarii ei, sătui de atâtea aventuri. Ofiţerii au fost adăpostiţi la Mataveri şi au dus, timp de

câteva luni, o existenţă paşnică, în ziua în care au zărit o navă la orizont, au încercat s-o cucerească în stilul piraţilor, dar văzând că era un vapor chilian au renunţat şi au acceptat să fie transportaţi la Valparaiso.

Se pare că marea nelinişte a lumii nu a vrut să ocolească acest mărunt ţinut care merita linişte şi uitare. Criză economică din Chile a provocat prin 1928 o serie de revoluţii. Politicienii compromişi într-o lovitură de stat au fost deportaţi la Hanga-roa. Ei au adus o agitaţie şi o învrăjbire care a fost nefastă. Marinarii, soldaţii şi indigenii s-au încăierat ca pe vremea şefilor de triburi.

S-a mai produs şi alt eveniment despre care s-a vorbit în presa mondială. Un grup de politicieni din opoziţie, printre care şi fiul preşedintelui Alessandri, a fost exilat în Insula Paştelui, sub supravegherea domnului Cumprido care a fost numit guvernator al insulei.

După câteva luni s-a văzut venind o goeletă pe care prietenii deportaţilor o angajaseră în vederea eliberării acestora. Domnul Cumprido avea destui jandarmi pentru a rezista dar, cunoscând instabilitatea pasiunilor politice, a mizat pe viitor. Nu numai că le-a dat drumul captivilor, dar a şi plecat cu ei. Calculele sale s-au dovedit înţelepte şi domnul Cumprido nu şi-a regretat gestul niciodată.

În 1935, dată a şederii noastre pe insulă, aceasta era fără îndoială cea mai nenorocită din coloniile Pacificului. Toţi ceilalţi polinezieni se adaptaseră la viaţa modernă şi între ei şi cuceritorii lor se stabilise un fel de status quo. Insula Paştelui era lăsată în părăsire şi nu primea alt ajutor decât acela pe care Compania binevoia să-l dea angajaţilor ei.

Expediţia franco-belgiană a avut ca efect să atragă atenţia guvernului chilian asupra sorţii pas-cuanilor. În cursul ultimilor zece ani s-au realizat ceva progrese. Părintele Sebastian Enlert, un misionar, s-a instalat aici şi, în timpul liber rămas după exercitarea îndatoririlor sale, a cules texte etnografice şi folclorice de mare interes. La Hanga-roa s-a construit un dispensar şi unul din infirmieri, pe nume Pakomio, ne-a fost de

mare ajutor. Câteva călugăriţe au deschis o şcoală şi aproape toţi copiii învaţă să citească şi să scrie. Guvernul chilian a dat pământ indigenilor al căror număr a ajuns de la 456 la 628, în perioada 1935-1946. Tinerii aveau o mare dorinţă de a părăsi insulă pentru a se duce în Chile şi a învăţa o meserie, întrucât o lege absurdă interzice emigrarea, de câte ori se iveşte vizita unui vapor, câţiva tineri se ascund la bord şi reuşesc să ajungă în Chile, ca pasageri clandestini. Insula Paştelui se schimbă treptat. Aceste transformări nu trebuie regretate. Ele nu mai distrug nimic, căci vechea civilizaţie din Insula Paştelui a murit între 1862 şi 1870. După această dată, ea nu mai aştepta decât o datorie omenească, şi anume aceea ca persoana şi demnitatea urmaşilor celor care au ridicat statuile uriaşe să fie respectate de stăpânii insulei.

STATUILE URIAŞE.

Statuile uriaşe au făcut gloria Insulei Paştelui. Ele sunt şi vor rămâne simbolul trecutului misterios al insulei. Prezenţa lor pe acest pământ singuratic şi golaş este în continuare o enigmă, la fel ca în ziua în care Roggeveen, primul european care le-a văzut, a scris în jurnalul său de bord: „Aceste figuri din piatră ne-au umplut de uimire căci nu ne-am putut închipui în ce fel au fost ridicate, de către oameni lipsiţi de frânghii solide sau de alte ustensile.”

Primul nostru contact cu statuile uriaşe a fost amestecat cu dezamăgire. Puţin după debarcarea noastră şi pe o ploaie puternică, ne-am dus să vedem statuile pe care le priviseră Cook şi de La Perouse când ajunseseră pe acelaşi ţărm. Ele zac astăzi, ca nişte epave greoaie, pe planul înclinat al aftu-ului Koiroroa, nu departe de digul construit în port de chilieni, chiar din rămăşiţele platformelor pe care stăteau odinioară statuile. Distrugerea statuilor fusese semnalată încă din 1815 de Kotzebue, care încercase să le vadă, de pe baleniera sa. Nu ne aşteptam, deci, să le vedem ridicate pe mausolee şi cu acoperământul lor cilindric, roşu, aşa cum le văzuseră primii navigatori din secolul XVIII. Am crezut că statuile aveau să păstreze o anume măreţie, chiar dacă le vom găsi răsturnate,

sparte. Dezamăgirea ne-a fost mare, poate comparabilă cu aceea a lui Cook şi Roggeveen care crezuseră despre unele statui că nu erau decât grămezi de noroi. Cioplite în tuf vulcanic, cu asperităţi care ies ca nişte negi pe întreaga lor suprafaţă, statuile nu mai lasă să se întrevadă lupta artistului cu materia.

Cele mai multe sunt culcate pe burtă şi nu se vede decât ceafa plată şi îngustă, spatele uşor arcuit care se lăţeşte sub cordon. Aceste aşa-zise statui sunt de fapt nişte busturi enorme, nişte monştri cu cap prea lung pentru trunchiul lor. Culoarea lor gălbuie aduce o notă discordantă în tonalitatea negricioasă a peisajului. Tuful din care sunt făcute se dezagregă cu uşurinţă şi unele par să se fi topit sub ploi pentru a se reîntoarce în pământul din care au ieşit.

Ar fi nedrept să nu le mai găsim nici o măreţie sculpturilor care nu se mai află pe soclurile lor şi au fost distruse de oameni şi de timp. Ajunşi la îhu-vriki, am devenit conştienţi de splendoarea lor de altădată. Acest sanctuar a fost dominat de cincisprezece statui, azi răsturnate, cu excepţia părţii inferioare a uneia care se mai află pe piedestalul ei din bazalt.

În cădere, capul alteia s-a desprins de trunchi şi s-a sprijinit de nişte pietre. Pe faţă se disting încă două orbite adânci, ca şi acelea ale unui craniu. Acest spectacol macabru este potrivit într-un loc unde totul sugerează comparaţii funebre. Totul pare să fie îndoliat: câmpia acoperită de resturi vulcanice, pietrele de bazalt, pereţii mausoleului şi chiar marea care se zbuciumă încet pe lespezile de lavă neagră, calcinată.

Acest bust decapitat, acest cap cu privire goală ne ajută să reaşezăm, în imaginaţie, cei cincisprezece uriaşi pe piedestalele lor. Ni-i putem închipui, aşa cum au fost cândva: în picioare, cu spatele spre mare şi fixând cu orbitele lor mari faleza înaltă de la Rano-raraku. Asemenea vechilor civilizaţii ale Asiei şi aici se află exprimată aceeaşi dorinţă de a uni satisfacţia estetică cu stupoarea. Aceşti coloşi ameţitori într-un univers minuscul, la oameni cu resurse limitate – iată miracolul Insulei Paştelui.

Aceşti monştri grosolani şi colţuroşi trebuie să fi oferit un spectacol straniu la asfinţitul soarelui său în nopţile cu lună, când siluetele lor se profilau pe Pacific. S-a spus c-au fost ridicate pentru a apăra pământul de duşmanii veniţi pe mare. Interpretare romantică şi absurdă, căci statuile erau cu spatele la adversar şi priveau colinele rotunjite şi câmpiile pietroase din interiorul insulei. Lupta dintre ocean şi insulă le este indiferentă cu toate că valurile se năpustesc, distrugătoare, asupra ţărmului. Ele descompun încet statuile şi falezele care le suportă.

Unele din ele au căzut deja pradă valurilor.

S-a mai vorbit mult despre expresia dispreţuitoare a statuilor. Această expresie este izbitoare mai ales la cele de lângă vulcan, cu buze subţiri şi reliefate, pline de desconsiderare. La statuile de lângă ahu-uri, această expresie e mai puţin evidentă. Intemperiile au estompat contururile, au îndulcit trăsăturile.

După noi, sculptorii din Insula Paştelui, cioplind într-o piatră foarte moale, au fost îndemnaţi la o anumită lenevire. Ei au adoptat o singură formulă pe care puteau s-o repete cu uşurinţă. Au căzut repede în capcana unor lucrări de serie.

Probabil că unele au fost pictate. Ahu-ucare a fost curăţat de dărâmături şi a devenit ca un fel de pivniţă, mai adăposteşte fragmente de statui care, protejate de intemperii, prezintă urme de vopsea roşie şi albă. Aşa a fost, probabil, şi statuia Hoahaka-kana-ia, de la British Museum, care înainte de a fi transportată era acoperită cu ocru alb şi roşu.

În graba sa de a părăsi un ţărm neospitalier, Rog-geveen şi-a imaginat că statuile purtau pe cap coşuri pline de pietre albe. Pălăriile care le decorau erau însă un fel de cilindri din tuf vulcanic roşu. Aşezate înclinat, păreau un fel de cozoroc, deasupra feţei. Echilibrul era asigurat printr-un gol în care se fixă capătul de sus al statuii. Totul se termina printr-o proeminenţă conică şi o grămadă de pietricele vopsite în alb. Imaginaţia celor care au văzut aceste ciudate pălării pe creştetul

statuilor a fost puternic impresionată. Aceste ornamente ajungeau să aibă circa 2, 70 în înălţime şi un diametru de 2 m.

„Pălăriile” provin din muntele Punapau, un crater care se află în spatele aşezării Hanga-roa. Douăzeci şi trei de cilindri au rămas acolo, din vremea în care lucrările au fost întrerupte. Această carieră a fost vizitată de câţiva membri ai expediţiei lui Cook, care au remarcat cilindrii abandonaţi. Craterul nu are nimic deosebit, cu excepţia culorii sale roşii, ca o rană în mijlocul câmpurilor.

A existat o serie de ipoteze pentru a explica semnificaţia cilindrilor. Au fost denumiţi: pălării, turbane, diademe, simboluri funerare. Nimeni n-a vrut să vadă ceea ce erau în realitate: o imitaţie naivă a părului strâns în vârful capului. De altminteri purtau şi denumirea de pukao, ceea ce însemna exact părul adunat în creştet. Aceste ornamente au reprezentat o inovaţie târzie care nu s-a generalizat căci un număr mare de statui, în special cele din jurul vulcanului, nu au nimic pe cap.

Statuile de pe mausolee au fost circa 300 la număr, fără a le socoti pe cele distruse de indigeni sau cele îngropate sub ruinele unor ahu-uri. Dimensiunile erau între O, 50 şi 5, 50 metri. Cele de pe coasta sudică sunt în general mai înalte şi mai voluminoase decât cele de pe coasta vestică. Cea mai mare statuie de pe un ahu a fost cea care, numită Pâro, zace la Te-Pito-te-kura. Ea are o înălţime de 10 metri, un diametru de 7, 80 metri şi cântăreşte, cu siguranţă, peste 20 de tone. Era decorată cu un cilindru de 1, 80 metri înălţime şi 2, 40 metri în diametru.

Cariera de la Rano-raraku.

Numai câteva din statui au fost cioplite în bazalt; toate celelalte provin din cariera de la Rano-raraku, situată în estul insulei, în apropiere de Peninsula Poike. Craterul Rano-raraku este ultimul dintr-un sistem de conuri vulcanice care pornesc de la Rano-aroi. Este format din straturi groase de cenuşă. Faţa sudică, roasă de mare, prezintă un perete abrupt. Cariera se întinde pe versantul sud-vestic şi în interiorul craterului, acolo unde tuful este uşor accesibil. Intrarea acestor două imense ateliere de sculptură

este păzită de o armată de statui care nu au nici o legătură cu vreun ahu.

Dacă Insula Paştelui evocă mistere de nedescifrat, dacă locuitorii actuali sunt consideraţi a fi nedemni de strămoşii care au cioplit statuile – acestea se datorează modului în care acest loc sălbatic a impresionat imaginaţia celor care l-au văzut. Indiferent de felul lor de a gândi, de cultura sau sensibilitatea lor, toţi cei care au descris Insula Paştelui au fost cuprinşi de o emoţie sinceră şi adâncă. Din suma impresiilor lor s-a născut legenda Insulei Paştelui, vestigiu al Atlantidei.

Timp de trei săptămâni, cât am stat pe insulă, am privit statuile în plin soare, sub clar de lună, bătute de furtuni. Mereu am încercat aceeaşi uimire, aceeaşi nelinişte. Te apasă nu atât statura lor uriaşă, cât dezordinea în care se află. Dacă ar fi fost grupate într-un fel care să traducă voinţa sau gândirea morţilor, ar fi fost altceva. Dar uriaşii cu nasul mare şi ceafa plată sunt răsfiraţi într-o învălmăşeală. Omenească, tulburătoare.

Toate statuile au fost executate după un model unic, dar aşezarea lor capricioasă le dă o anume individualitate. Unele, apropiate, par să discute între ele, altele, mai izolate, au acel aer dispreţuitor şi rău despre care am mai vorbit, altele prăbuşite, inspiră mila. Toate aceste personaje au avut un nume şi unele l-au mai păstrat încă.

În spatele grupului de statui ridicate pe povârnişul plin de ierburi al vulcanului, se afla armata celor ce urmau a se naşte. Cu toate că şantierul este părăsit şi tăcut, muncitorii morţi de multă vreme, aceste statui abia schiţate, gata să fie coborâte în câmpie, creează o atmosferă mai vie decât cea a sculpturilor terminate de la intrarea în carieră. Totul exprimă efort şi muncă, în aceste eboşe.

Te poţi plimba prin carieră, ca şi când ar fi o zi de odihnă. Muncitorii au plecat în sat, dar vor reveni şi loviturile de ciocan în piatră se vor auzi din nou. Se vor auzi râsete, discuţii, cântecele ritmate ale celor care vor ridica statuile. Nu poţi crede

că sculptorii care şi-au lăsat sculele pe jos nu se vor întoarce de îndată.

Într-o criptă săpată cu răbdare doarme un colos de cincisprezece metri, întins pe un pat de pietre. N-ar fi lipsit mult până ce şi-ar fi luat şi el locul, în câmpie. Acum, va rămâne timp de veacuri în nişa lui, înconjurat de ferigi, ca un mort părăsit. Morţi sunt şi cei doi ale căror capete sunt abia desprinse din tuful de lângă criptă.

În acel loc trebuie să calci pe trupuri din piatră, să te agăţi de nasuri, să treci peste statui terminate sau embrionare. Le distingi cu greu, pe urmă îţi dai seama că tocmai eşti aşezat pe o imensă arcadă. Te ridici s-o vezi mai bine şi, cu acest prilej, vezi în apropiere un tors cu două mâini pe burtă şi alături de el, un alt cap.

Contururile se pierd în cenuşiul rocii. Sub un fel de copertină săpată în tuful vulcanic, zace o statuie imensă, ca un uriaş adormit. Apa, căzând picătură cu picătură de pe faleză, i-a scobit pieptul.

Câteva sunt aproape gata, trebuia doar câteva lovituri de ciocan pentru ca să fie desprinse din stâncă şi să poată fi trase prin iarba deasă. Unele sunt deja fixate cu pietre, pentru a nu se deplasa în momentul în care aveau să fie desprinse din stâncă. Cele neterminate sunt uneori atât de mari încât te poţi întreba dacă sculptorii au avut într-adevăr dorinţa de a le termina şi de a le deplasa. Unul din coloşi măsoară 18 metri şi ocupă toată lungimea unei creste de munte. Poate că intenţia a fost să rămână astfel, nedesprins din stâncă. Frenezia care i-a împins pe pascuani să cioplească, în acelaşi timp, zeci de statui rămâne un fenomen pe care nimic nu-l explică.

Poporul statuilor domneşte şi în interiorul craterului, unde atmosfera e diferită. Fundul craterului este ocupat de un loc înconjurat de trestii, unde vin vitele să se adape. Pantele înverzite fac din acest loc o lume deosebită, înglobată în insulă, în acest peisaj, chipurile statuilor ce se ridică de la marginile lagunei spre creasta vulcanului sunt mai agreabile şi mai

paşnice decât cele care veghează, ca nişte santinele, la marginea domeniului lor.

Statuile vulcanului, puse direct pe sol, se termină cu un vârf ascuţit, în timp ce acelea de pe mausolee, care stau pe o platformă, au o bază plată şi lată. Statuile vulcanului nu au ochi, nici măcar orbite ca cele de pe mausoleele din lungul coastei. Planul curb care corespunde obrajilor se continuă până sub arcadă, ceea ce dă impresia unei priviri.

Nu putem stabili încă o relaţie cronologică între diferitele categorii de statui. Din punct de vedere artistic, busturile de la vulcanul Rano-raraku sunt cele mai izbutite. Liniile nasului şi ale obrajilor sunt tratate cu vigoare, gâtul este mai evident, înfăţişarea generală este mai puţin masivă.

Examinând cu atenţie statuile de la vulcan, am constatat că ele erau adeseori foarte grosolane şi puţin lucrate. Spatele lor nu era terminat decât atunci când statuia era aşezată la locul ei şi, pentru a face operaţia de finisare, trebuia ca sculptorii să ridice schele. Statuile care nu au fost supuse acestor retuşări au o ceafă groasă şi neregulată, fiind vizibilă încă zona în care a fost unită cu roca din care a fost cioplită, în general, lucrătorii din carieră au fost conştiincioşi. Ei au şlefuit suprafeţele până ce le-au făcut plăcute pipăitului. Unele părţi, cum ar fi urechile şi mâinile, au fost cioplite cu o grijă plină de delicateţe. Mâinile, cu degete lungi ca terminate prin unghii sunt tratate la fel ca la statuetele din lemn, cu degetul mare uşor întors spre exterior. Aceste asemănări sunt importante pentru determinarea vârstei şi originii statuilor uriaşe. S-a mai observat la o serie de statui din tuf, cât şi la figurinele moai kavakava un fel de O şi de M în relief, deasupra unor linii orizontale. Aceste desene pot fi interpretate ca nişte reprezentări convenţionale ale cordonului din tapa şi a nodului cu care se lega.

Câteva statui au un fel de adâncituri ondulate pe gât care ar putea fi reproduceri mai mult sau mai puţin fidele ale tatuajului pascuan.

Alunecările de teren care s-au produs de mai multe ori pe versanţii vulcanului, au dezrădăcinat câteva busturi şi le-au rostogolit către baza muntelui. Alte statui au fost complet îngropate sub rostogolirea de pietre.

Cu mult înainte de venirea albilor, indigenii au gravat pe pereţii din tuf ai carierei, şi chiar pe statui, o fregată şi pe zeul cu ochii mari. Succesorii lor, europeni sau chilieni, n-au făcut decât să graveze numele lor sau cel al vaporului cu care veniseră.

Statuile izolate.

La circa şapte kilometri de Rano-raraku se află câteva şiruri de statui dispuse la intervale oarecum regulate. Unele statui sunt sparte, dar majoritatea sunt doar culcate în iarbă. Indigenii povestesc că aceşti înaintaşi ai armatei de statui din vulcan au fost opriţi de un farmec malefic să mai înainteze spre mausoleele de pe ţărm. Pentru minţi mai raţionale, statuile au fost abandonate la mijlocul drumului atunci când a încetat lucrul în carieră. Câţiva arheologi le-au comparat cu. Pietrele obosite" din Peru, care n-au ajuns niciodată la lucrarea uriaşă căreia erau destinate. Arheologii emit ipoteza unui cataclism care a surprins populaţia în plină perioadă creatoare.

Niciuna din statuile izolate nu pare să fi fost destinată unui ahu. Căpitanul Cook descrie coasta sudică unde semnalează în regiunea Golfului Vai-hu, statui care erau direct înfipte în pământ. Una din ele era atât de înaltă încât la umbra ei au încăput cei treizeci de oameni ai expediţiei.

Examinând câmpia de lângă muntele Taotao, doamna Routledge a remarcat că statuile ce păreau rătăcite, jalonau, de fapt, fragmente de drum. Aceste drumuri, abia vizibile, plecau de la carieră, în patru direcţii şi probabil pe ele se transportaseră statuile. Nimic nu ne învredniceşte să credem că ele ar fi fost căi triumfale care să servească drept acces spre „sfânta sfintelor" din carieră. Dacă aceasta ar fi fost intenţia indigenilor, atunci ar fi dispus statuile într-un mod mai simetric. Dar nici o ordine anume nu este vizibilă în vecinătatea vulcanului.

Paisprezece statui sunt dispersate în insulă, în locuri în care prezenţa lor e greu de explicat. Una din ele, impunătoare ca dimensiuni, este culcată pe spate, pe versantul nordic al Rapa-aroi, departe de orice aşezare. Am descoperit, cu mare surpriză, o statuie cocoţată pe vârful muntelui Teatenga. O statuie solitară se află la mică distanţă de ahu-umata, într-o zonă în care transportul ei a trebuit să comporte dificultăţi enorme. Este posibil să fi fost părăsită, chiar înainte de a fi ridicată pe platforma ce urma să-i servească drept bază.

Rolul acestor statui izolate este neclar. Poate că unele au făcut parte din mausolee azi dispărute. Altele au putut reprezenta borne-frontiere, de dimensiuni colosale, ceea ce s-a întâmplat în Tahiti, cu anumite reprezentări din piatră. Chiar dacă acceptăm ideea unor borne de frontieră, aceasta se potriveşte greu cu reţeaua încâlcită a frontierelor tribale sau familiale.

Semnificaţia statuilor uriaşe.

Prima interpretare care se impune este aceea că statuile uriaşe reprezintă divinităţi adorate odinioară de pascuani. Roggeveen a fost atât de convins că ele reprezintă idoli, încât i s-a părut chiar că indigenii ar avea un cult faţă de ele. „Băştinaşii – a scris el – se aşază pe vine, cu capul aplecat şi ridică, apoi coboară, braţele cu palmele întinse."

Ceilalţi călători n-au remarcat nici un alt fel de cult. Indigenii au manifestat uimire, dar niciodată supărare, când străinii au scotocit prin mausolee.

Pascuanii moderni susţin că statuile nu au fost ridicate decât pentru a înfrumuseţa mausoleele. Aceasta a fost şi explicaţia dată misionarilor, de către indigenii crescuţi în vechile tradiţii.

Există în lucrările arhitecturale de proporţie din Polinezia un element de vanitate şi de rivalitate, o dorinţă puternică de a stârni uimire şi de a depăşi vecinul. Astăzi, această tendinţă se exprimă prin plăcerea de a produce statui din lemn mai mari decât ale vecinului. Malinovski a observat în Melanezia o nevoie de a exagera dimensiunile obiectelor rituale sau de paradă. Fără

îndoială că dimensiunile colosale ale statuilor sunt expresia unei astfel de mentalităţi.

Uşurinţa cu care tuful se lasă sculptat, vanitatea sau emulaţia explică, poate, aspectul şi proporţiile statuilor dar nu şi originea sau semnificaţia lor iniţială. Prima întrebare care se pune este aceea dacă busturile cu expresia dispreţuitoare au fost nişte idoli. Numele câtorva mai este cunoscut de generaţiile actuale. Cook a lăsat şi el o listă. Nici un nume nu este cel al unui zeu polinezian şi multe din ele sunt de genul: „Gât sucit” sau „Tatuatul”, sau „Rău-mirositorul” etc.

Cook a remarcat că mai multe nume erau urmate de epitetul an/o, adică şef, ceea ce l-a făcut să creadă că statuile erau monumente funerare. Presupunerea lui nu era decât parţial exactă, în Insulele Marchize, a căror civilizaţie se aseamănă cu cea a Insulei Paştelui, statuile care dominau terasele sanctuarelor îi reprezentau pe şefi sau pe preoţii vestiţi ale căror spirite ar fi trecut în rândul divinităţilor titulare ale triburilor. Trebuie să fi fost la fel şi în Insula Paştelui. Monumentele sale apar la capătul unei evoluţii urmărite în toate fazele ei mai importante, în Polinezia centrală. Platformele dreptunghiulare ale sanctuarelor din Tuamotu, care se numesc tot ahu, ca în Insula Paştelui, suportă la partea lor din spate, dale care au o formă umană, imprecisă. Cele care au o siluetă clară, antropomorfă, se numesc tu, denumire pe care tahitienii şi marchizanii o dau oricărui chip omenesc. Stela din mijloc, care este cea mai importantă, se numeşte tapao ariki, adică semnul şefului. Două pietre împlântate în curtea sanctuarului serveau că reazem şefilor. Aceste pietre au fost considerate că locurile în care pătrundeau duhurile invocate de preoţi. Acest simbol a revenit, poate, statuilor din Insula Paştelui.

Caracterul sacru al statuilor era provizoriu şi depindea de ritualurile care determinau venirea divinităţilor, în viaţa de zi cu zi, figura din piatră nu era decât un ornament, un bloc de piatră lipsit de viaţă. Când, din lipsă de credincioşi, zeii şi strămoşii nu au mai primit sacrificii şi statuile nu au mai fost vizitate, ele şi-au

pierdut orice semnificaţie religioasă şi nu au mai fost obiectul nici unui cult. Ele au devenit noa, adică profane.

Vârsta statuilor.

Multe persoane, chiar din cercurile ştiinţifice, refuză să admită că statuile ar fi opera strămoşilor poline-zieni ai pascuanilor de azi. Pentru a explica prezenţa lor pe insulă, s-a recurs la cele mai ciudate argumentări, în pofida tuturor datelor geologice, unii au inventat continente imaginare de care se descotoroseau prin ipoteza unor cataclisme teribile. Alţii au căutat originea coloşilor în Egipt, India, Coreea şi Melanezia. S-au scris romane istorice pentru a povesti invazia unor popoare războinice care au distrus civilizaţia pascuană. Viziunea dramatică a trecutului exercită o anume fascinaţie asupra visătorilor, fie că sunt sau nu specialişti în arheologie.

Vârsta relativă a statuilor nu constituie o enigmă. Ele se ridicau deasupra mausoleelor (ahu) pe care pas-cuanii le-au construit până pe la mijlocul secolului trecut. Statuile nu pot fi privite independent de sanctuarele încă în funcţiune acum o sută de ani.

Oricine le examinează atent, este izbit de precizia unghiurilor, netezimea suprafeţelor şi precizia detaliilor. Furtunile care s-au abătut asupra acestor coloşi, nenumăratele ploi care i-au spălat, vânturile care s-au năpustit asupra lor, ar fi trebuit să distrugă mult suprafaţa tufului din care au fost construiţi, dacă acţiunea tuturor acestor agenţi ar fi fost de lungă durată. Acest argument geologic este confirmat şi de unul arheologic. S-a remarcat că, fundaţia uneia din statuile de la ahu-uPeu este identică cu fundaţia caselorpascuane din epoca modernă.

Oamenii care au construit acest ahu trăiau, deci, în colibe care nu se deosebeau cu nimic de cele pe care vizitatorii insulei le-au văzut până în 1870.

Analogiile de stil şi de detalii ale statuilor din piatră şi ale celor din lemn atestă că acelaşi popor a produs ambele tipuri de opere de artă. Întrucât pascuanii continuă să sculpteze statuete

din lemn, în formă tradiţională, nu se poate trage concluzia că acestea sunt de dată mai mult sau mai puţin recentă şi că statuile din tuf aparţin unei antichităţi îndepărtate.

Bustul din bazalt care se găseşte astăzi la British Museum este, fără îndoială, cel mai frumos exemplar de artă pascuană. Provine din satul Orongo unde i se închina un cult special cu prilejul serbării omului-pasăre. Departe de a fi pentru indigeni vestigiul unei civilizaţii necunoscute, acea statuie reprezenta pentru ei un zeu care participa la ceremoniile organizate încă de bunicii celor cu care am stat noi de vorbă.

Dacă statuile ar fi fost cu adevărat foarte vechi, ar fi fost greu să explicăm uniformitatea lor de stil. În lungul timpului ar fi trebuit să se producă o evoluţie care să introducă schimbări. Dar dimpotrivă, totul arată ca şi când perioada de cioplire a statuilor a fost scurtă.

Transportul statuilor.

Tuful vulcanic este un fel de pământ devenit compact, ca urmare a înglobării în el a unor fragmente şi noduli de piatră. Este sfărâmicios şi uşor de cioplit. Sculptorii moderni consideră că acest material se lucrează mai uşor decât lemnul. Cu un simplu topor, ei desprind timp de o zi un bloc de tuf şi le trebuie doar câteva ore să-l transforme în replică a uneia din statuile uriaşe. Doamna Routledge merge poate prea departe când consideră că cincisprezece zile ar fi fost suficiente pentru ca o echipă de sculptori să cioplească una din statuile de la Rano-raraku. Calculul ei este ipotetic, dar reprezintă o reacţie faţă de cei care au exagerat durata operaţiei de cioplire. Să nu uităm că trebuia ca muncitorii din carieră nu numai să fasoneze statuia, ci şi să extragă din faleză blocul de piatră căruia aveau să-i dea chip de om. Adâncimea criptelor şi a cavernelor făcute în coasta muntelui Rano-raraku arată ce eforturi mari s-au depus, şi încă folosind scule foarte rudimentare. Se foloseau nişte ciocane mari, cu vârful ascuţit, pentru pereţii de tuf. Pentru finisare era nevoie de instrumente mai delicate, cum au fost dălţile din piatră, lungi de circa treizeci de centimetri şi care se mai află

încă în număr mare, prin întreaga insulă. Aceste scule se puteau mânui atât de uşor, încât nu au avut nevoie de vreun mâner.

S-a repetat de multe ori că transportul statuilor a fost o lucrare supraomenească, presupunând o populaţie cu mult mai mare decât aceea pe care a avut-o insula. S-a vorbit de greutăţi de o sută de tone, de cinci sute de tone, chiar. Greutatea statuilor a fost mult exagerată, după cum tot ce priveşte Insula Paştelui a fost exagerat. Capul enorm pe care l-a adus Loti şi care se aflắ astăzi la Paris, la Muzeul Omului, nu cântăreşte decât 1200 de kilograme. Pornind de la greutatea specifică a tufului vulcanic de la Rano-raraku, am încercat să determinăm greutatea statuilor de pe aftu-urile din lungul coastei de vest. Rezultatul calculelor noastre dă cinci până la şase tone pentru una din aceste statui. Cele de la vulcan erau cu siguranţă de trei, patru sau chiar de cinci ori mai grele, dar nici astfel, transportul lor nu depăşea limitele capacităţilor omeneşti, considerând şi faptul că traseul pe care trebuiau să-l parcurgă nu era prea lung. În ceea ce îi priveşte pe monştrii neterminaţi din carieră, ei au fost destinaţi să rămână acolo. Dacă ar fi existat intenţia de a-i transporta aiurea, sculptorii n-arfi ales pentru a-i ciopli un loc aproape inaccesibil.

Ignorăm metodele prin care pascuanii au transportat aceste mase voluminoase şi friabile. Problema se complică dacă ne gândim că insula a fost mereu săracă în lemn. Este greu de admis că trunchiurile răsucite ale copacului toromiro sau ale altor arbuşti care se atârnau de pereţii vulcanilor s-arfi putut folosi ca role sau sănii pe care să alunece statuile. Pe de altă parte, indigenii aveau la dispoziţie lemnele plutitoare pe care marea le aducea la ţărm. Acestea erau adeseori suficient de mari pentru a fi folosite ca pârghii sau role pe care să alunece statuile.

Sforile rezistente de care aveau nevoie erau confecţionate de indigeni din scoarţă de dud, copac cultivat pe scară largă.

Admiţând că pascuanii au avut lemne pe care statuile să fie trase şi frânghii puternice, misterul se reduce la o problemă de mână de lucru şi de energie. Pascuanii nu au fost singurii

polinezieni care să ridice şi să deplaseze greutăţi mari. Marchizanii au construit sanctuarele lor cu blocuri cântărind mai mult de zece tone. Erau târâte pe planuri înclinate din pământ şi pietre sau pur şi simplu ridicate pe tărgi purtate cu forţa braţelor. Pantele văilor îngreuiau mai mult transportul decât câmpiile ondulate ale Insulei Paştelui.

Poarta monumentală din arhipelagul Tonga este la fel de bine cunoscută ca statuile din Insula Paştelui. Acest monument este şi el înconjurat de multiple ipoteze pseudo-ştiinţifice şi considerat a face parte dintr-o civilizaţie dispărută. Totuşi, se cunoaşte data la care poarta a fost ridicată şi numele şefului care a urmărit lucrările. Grindă de deasupra celor doi stâlpi cântăreşte cincisprezece tone. Ea provine dintr-o insulă vecină, de unde a fost adusă cu barca, apoi a fost împinsă pe un plan înclinat din pământ, până la înălţimea stâlpilor.

Trunchiurile de copac pe care populaţia maori le căuta în pădure pentru a ciopli pirogile lor alungite cântăreau adeseori mai mult decât statuile pascuane. Explicaţiile, din păcate cam neclare, pe care pascuanii le-au dat unui locotenent german, cu privire la felul în care statuile erau transportate în lungul pantelor carierei, se aseamănă cu cele date de populaţia maori.

Dificultatea nu constă în a mişca statuia, ci în a nu o sparge în timpul transportului. Acesta a fost şi motivul pentru care căpitanul Vandesande al vasului Mercatora ales o statuie din bazalt, şi nu din tuf, pentru a o duce într-un muzeu.

Pentru cei cu care am vorbit noi, deplasarea statuilor s-ar fi făcut în timpul unui vis şi datorită puterii magice a lui Tuu-ko-ihu. Aceasta exprimă dorinţa ascunsă a unui miracol, a tuturor celor care, înhămaţi la statui, le-au târât pe pământul pietros al insulei lor. Nu trebuie să facem nici o comparaţie cu construcţia piramidelor din Egipt. Statuile nu au fost aşezate la locul lor de o mulţime de sclavi, ci de oameni liberi, fericiţi de a lua parte la o lucrare menită să perpetueze gloria familiei sau a tribului lor. Trebuie să legăm de eforturile lor zgomotul şi veselia obişnuită a oricărei sărbători. Şefii care doreau să ridice o statuie pe ahu-u, pregăteau, fără îndoială, cu mult înainte, o masă îmbelşugată. Ei

adunau din timp provizii, instituiau în acest scop tabu-uri asupra recoltelor şi a pescuitului, în ziua stabilită, rudele şi prietenii se îndreptau către vulcan. Cuptoarele duduiau, colibele erau pline de lume. Invitaţii se înhămau la statui şi eforturile lor erau susţinute de cântece şi vrăjile preoţilor. Totul se transformă într-o petrecere grandioasă. Uriaşii nu au fost transportaţi deodată; luni, poate chiar ani, despărţeau o etapă a călătoriei lor spre ţărm de alta.

Este straniu că pascuanii nu au ştiut să le dea misionarilor informaţii care ar fi îndepărtat orice mister. De ce indigenii au explicat prin legende transportul statuilor, în loc să ne fi dat detaliile tehnice pe care le aşteptam de la ei? Aceasta este ciudat şi îi putem bănui, totodată, de indiferenţă şi lipsă de curiozitate pe primii misionari. Tradiţiile nu sunt, totuşi, complet lipsite de anumite detalii concrete. Se vorbeşte despre şoselele şi rambleele care aduceau statuile la nivelul platformelor pe care trebuia să fie aşezate. Un indigen ne-a vorbit chiar despre pârghii din lemn, cartofi zdrobiţi sau pietre rotunde care facilitau alunecarea. Tot el ne-a arătat, în spatele ahu-u_ la Te-Pito-ke-kura, un deal care fusese unit printr-o umplutură de pământ de ahu, pentru a uşura aducerea statuii Pâro. Cilindrii din tuf roşu erau rostogoliţi în lungul unei pante artificiale din pietre şi blocuri îngrămădite unele peste altele. Tot printr-un astfel de procedeu erau ridicate în picioare şi statuile uriaşe. Doamna Routledge a găsit în spatele câtorva din ele, patul de pietre care le susţinuse pe durata ridicării lor la verticală.

Tradiţiile pascuane sunt vagi cu privire la multe aspecte ale vechii civilizaţii. Indigenii, în zelul lor de a asimila o cultură nouă, resping până şi amintirea trecutului.

Nu trebuie să scăpăm din vedere greutăţile incredibile pe care pascuanii le-au întâmpinat în timpul transportului statuilor şi nu ne miră faptul că ei dau interpretări magice acestei lucrări.

Arta statuară din Insula Paştelui s-a dezvoltat fiind favorizată de prezenţa tufului moale, uşor de cioplit. Obiceiul de a ridica statui pe mausolee este anterior descoperirii şi colonizării insulei. La data emigrării lor, pascuanii posedau deja o tradiţie artistică,

limitată poate doar la cioplitul lemnului. Goliciunea insulei pe care întâmplarea i-a azvârlit, i-a obligat să-şi adapteze tehnicile tradiţionale la prelucrarea altui material. Treptat, ei au creat un stil nou care s-a impus şi a făcut parte din peisajul melancolic al insulei.

Sfârşitul statuilor.

La prima vedere, cariera sugerează o întrerupere bruscă a lucrărilor. Aproape o sută de statui au rămas neterminate şi altele au fost abandonate în momentul în care ieşeau din şantier. Aceste semne de oprire bruscă a unei activităţi intense ne fac să ne gândim la un cataclism sau la o tragedie care ar fi răscolit cumplit viaţa insulei. Indigenii mai povestesc astfel despre un eveniment foarte grav care trebuie să fi lovit întreaga echipă de sculptori: «Lucrătorii din carieră erau hrănit' de oameni care se duceau la pescuit pentru ei. Într-o zi, aceştia s-au dus la Kiki-rimariu unde au plonjat într-o grotă submarină pentru a prinde o langustă. Au văzut-o cum stătea acolo, cu corpul, coada şi labele ei uriaşe. Pescarii au revenit la suprafaţă şi au spus: „Langusta nu poate fi prinsă. Este prea mare.” Alţi bărbaţi au plonjat la rândul lor, dar nu s-au mai întors. Cei care au descoperit langusta s-au întors la locurile lor obişnuite de pescuit, au prins hrană destulă pe care au dus-o sculptorilor. Apoi s-au apucat să împletească o plasă enormă pentru langusta pe care o găsiseră.

Şase oameni odată şi apoi încă şase au pierit din cauza langustei cu coada lungă. Pescarii s-au întors la locul unde ea se afla. Bărbaţii pe care îi întâlneau pe drum, le-au spus: „Şase oameni şi încă şase oameni s-au dus după langustă şi au murit.” Pescarii au răspuns: „Da, dar noi o vom ucide.” Cei trei tineri au înotat deasupra locului unde era langusta, au dat drumul năvodului şi au prins-o. Au ieşit la suprafaţă, ei trei şi cu langusta patru. Când au ajuns pe plajă au strigat: „Eeeee! Ko teiu, ko te ura rarape nui!” (Eeeeemare este langusta cu coada lungă!) Au încărcat langusta pe umerii lor şi au dus-o sculptorilor.

Aceştia au chemat o vrăjitoare bătrână şi i-au spus: Aprinde cuptorul pentru a coace langustă. Ce mare e langusta cu coada

lungă!” Bătrâna a pregătit cuptorul şi a pus la copt şi cartofi dulci care sunt foarte buni pe lângă langustă. Le-a spus apoi oamenilor: „Când totul va fi gata, scoateţi mâncarea din cuptor şi puneţi-mi şi mie deoparte o bucăţică.” – „Bine”, au răspuns sculptorii.

Bătrâna vrăjitoare s-a dus la fratele ei unde a stat la palavre până ce langusta s-a copt. Când langusta a fost gata, sculptorii au deschis cuptorul şi au mâncat tot. Au uitat-o complet pe bătrână. Sătui, s-au întors la lucru. Statuia pe care o ciopleau se numea Tokanga. Avea deja mâinile, faţa şi gâtul gata. Nu mai rămânea decât să fie desprinsă din bloc şi să fie dusă la Vinapu, pe ahu-ul Matairai.

Femeia s-a întors la cuptorul în care fusese langustă. Nu mai rămăsese decât carapacea. Ea a strigat: „Unde e langusta mea?” Bărbaţii au răspuns: „Nu mai este. S-a terminat. Te-am uitat şi de aceea nu mai este nimic.” Bătrâna a spus un descântec: „Statui care sunteţi în picioare, cădeţi! E vina langustei cu coadă lungă din care nu mi-aţi lăsat nici o bucăţică. Nu veţi mai fura niciodată hrana mea. Statui, încremeniţi pentru totdeauna!”»

Toate statuile au căzut, căci vrăjitoarea era plină de mânie.

Cariera a rămas sub stăpânirea vrăjii.

Este de presupus însă că un război sau o epidemie ar fi fost de ajuns pentru a opri munca sculptorilor.

Răsturnarea statuilor de la Tonga-riki este explicată şi prin altă legendă. Un magician, îndepărtat şi el de la o masă, ar fi autorul răsturnării.

Dacă modul în care s-a întrerupt activitatea în carieră este uitat, indigenii îşi mai amintesc totuşi de distrugerea unora dintre statui. Ele ar fi fost nimicite cu prilejul unor războaie între triburi, la sfârşitul veacului XVIII şi începutul veacului XIX.

La sfârşitul veacului XVIII, ahu-urile de pe coasta de vest erau încă împodobite. Poster şi, doi ani după el, domnul de Langle din expediţia lui de La Perouse, au constatat că mai multe statui din sudul insulei fuseseră răsturnate. Busturile din Golful Hanga-roa au fost răsturnate înainte de anul 1815. Statuile din golful vecin, Ta-hai, erau încă în picioare în anul 1837, când amiralul Du Petit-Thouars a văzut din larg „o platformă pe care se aflau patru statui roşii, la egală distanţă una de alta, cu creştetele acoperite de pietre albe.” Când misionarii s-au stabilit în insulă, în anul 1866, pe nici un mausoleu nu se mai afla vreo statuie. Ce s-a întâmplat în decursul acestor treizeci de ani?

Textul folcloric care mi-a fost dictat este plin de amintiri despre luptele pe care triburile le-au avut între ele, până la venirea albilor, învingătorul dărâma statuile de pe mausoleele învinsului. O astfel de profanare cerea răzbunare şi atentatele asupra monştrilor muţi se repetau. Bătrânii, morţi la începutul acestui veac, au povestit nepoţilor că pe vremea lor, insula răsuna de zgomotul statuilor răsturnate. Un bătrân, mort în 1915, îşi amintea cum a fost împinsă la pământ statuia Pâro: „O femeie, pe nume Tupa-hotu, a fost omorâtă şi mâncată de oamenii lui Tuu. Fiul ei s-a răzbunat şi Pâro a fost victima acestei vendetta. Un grup de războinici a tras de frânghiile trecute peste gâtul lui Pâro şi statuia s-a prăbuşit cu faţa la pământ.” Tepano cunoştea numele celui care a decapitat ahu-ul Papara şi blestemul care s-a abătut asupra lui după ce a comis acest sacrilegiu. Aceste conflicte au fost numite: „războaiele de răsturnare a statuilor.”

Oricât de violente au fost aceste războaie, ele n-au făcut decât să completeze opera timpului şi a generaţiilor anterioare.

SERBĂRILE.

Odinioară, două categorii de evenimente spărgeau monotonia traiului cotidian: războaiele şi serbările. Acestea aveau loc la intervale scurte şi fiecare casă avea ambiţia de a-i invita pe aceia la care şi ea fusese în vizită. Abia se sfârşea o petrecere într-un loc, că alta şi începea altundeva. Denumirea acestor serbări era koro, cuvânt care înseamnă „tată” şi petrecerile erau date, în general, în cinstea unui tată sau a unei mame. Tot koro

se numeau şi serbările pe care le organiza câte un proprietar bogat, la sfârşitul strângerii recoltei, pentru familia sa şi pentru toţi cei care îl ajutaseră.

Caracteristic tuturor sărbătorilor era pregătirea unei mari cantităţi de hrană care se expunea pe nişte capre din lemn, la fel ca în Noua Zeelandă. După natura lor, scopul lor şi anotimpul în care aveau loc, serbările purtau denumiri diferite.

Poina erau ceremoniile în amintirea unei rude decedate cu câţiva ani în urmă. Defunctul era reprezentat printr-o carcasă enormă din împletitură de răchită, acoperită cu scoarţe vopsite astfel încât să sugereze detaliile feţei şi tatuajul caracteristic al sexului. Capul i se împodobea cu pene. Membrele erau şi ele modelate cât mai apropiat de realitate. Aceşti uriaşi aveau trei până la patru metri.

Organizatorul petrecerii punea la picioarele imaginii mortului puii şi hrana pe care le oferea invitaţilor. Apoi se căţăra în interiorul carcasei şi de acolo ţinea un discurs despre calităţile defunctului. Auditoriul era emoţionat şi plângea, recita lamentaţii funebre. La un moment dat, oratorul scotea, prin gaura ce reprezenta gura, braţul său în care ţinea un pui.

Reprezentările acestea ale morţilor se aşezau pe pietrele de lângă ahu.

Orice fiu respectuos avea datoria de a-şi onora tatăl sau mama, prin serbarea numită koro. Astfel de serbări au continuat până recent; Victoria Rapahango, căreia i-am cerut detalii cu privire la acest subiect, a început să plângă. Când şi-a revenit, ne-a explicat că întrebările noastre au făcut-o să-şi amintească de o koro pe care fratele ei o organizase cu vreo douăzeci de ani în urmă. Acest frate iubit, al cărui chip i-a trecut prin faţa ochilor, murise pe mare.

Cine intenţiona să celebreze o koro se pregătea cu ani înainte, având grijă să pună la dispoziţia invitaţilor 200 până la 300 de pui. Fraţii şi verii îl ajutau, aducând şi ei o cotă-parte.

În ziua serbării, hrana era îngrămădită pe nişte rastele şi puii legaţi câte zece, în faţa mulţimii adunate. Fiul se apropia de tată şi îi oferea, ceremonios, un pui, Tatăl îl primea şi-l trecea imediat mai departe, unei rude. Se apropia apoi de şirurile de pui şi îi împărţea rudelor. Puii rămaşi erau daţi fratelui sărbătoritului care îi purta, simbolic, pe spate, în general, puii oferiţi se dădeau mereu mai departe. Se credea că, pentru a fi mâncat fără nici o primejdie, un p'ui trebuia să treacă prin cel puţin cinci mâini.

Organizatorul unei koro nu pierdea fructul generozităţii sale. Dacă unul din invitaţii săi primea de la alt koro daruri de pui, i le retransmitea – astfel încât se crea un lanţ de daruri, în ambele sensuri.

Dansurile şi cântecele aduceau o altă notă de bucurie. Victoria mi-a dictat un text rostit cu astfel de prilejuri:

/to te korongo mai net l

Moana-veravera-na-tahai-a

Rima tuni, turu.

Ceea ce înseamnă:

Cântăm sărbătoarea Moana-veravera-na-tahai-a.

Mâinile se ridică, mâinile se ridică.

Celebrarea unei/ooroâl măgulea şi pe organizator şi pe cel în cinstea căruia era sărbătoarea. Acesta din urmă era eroul, dar primul îşi dovedea bogăţia şi generozitatea.

I

Dacă tatăl era satisfăcut de omagiul adus, îi mulţumea fiului repetând la nesfârşit versul:

O, fiul meu, tu care oferi o mare koro pentru tatăl tău!

După ce şi ultimele feluri de bucate erau mâncate, musafirii plecau, lăudând meritele şi dragostea de fiu a gazdei.

Areauti.

Serbările numite areauti aveau loc iarna şi toamna. Caracterul lor era profan căci erau organizate de indivizi ambiţioşi care doreau să-şi sporească prestigiul, făcând caz de generozitatea lor.

Cu puţin înainte de ziua serbării, se ridica o colibă care servea drept club, sală de dans şi sală de primire. Scheletul din lemn al acestor colibe era păstrat cu grijă, după terminarea petrecerii şi demontarea lor.

Tinerii şi tinerele ale căror cântece şi dansuri constituiau, pe lângă banchet, marea atracţie a serbării, se instalau în colibele special ridicate, pentru repetiţii. Vorbind despre adolescenţă, tinerii îşi aminteau despre aceste zile petrecute în colibele de sărbătoare, în cântece, jocuri şi plăceri ale dragostei.

Această intimitate era întreruptă odată cu sosirea invitaţilor. Prezenţa unui şef aducea un surplus de strălucire serbării. Tabu-urile legate de orice ariki (şef) obligau gazda să respecte anumite reguli. Nimic impur nu trebuia să păteze interiorul colibei. Se spune că Tuu-ko-ihu, descoperind la o koro excremente de copil, a fost atât de indignat încât a refuzat să mănânce bananele oferite şi a plecat din locul în care persoana lui sacră risca să fie murdărită.

Să vedem ce scrie misionarul Eyraud, martor ocular, despre felul în care se prezenta lumea la o koro: „Fiecare vine cu ce are mai preţios. Se pot vedea cele mai excentrice toalete, îşi pun pe ei tot ce găsesc. Se vopsesc cu mare grijă şi recurg la îndemânarea unor mâini pricepute, în zilele de sărbătoare, se trece prin lobul urechii o bucată cât mai mare de scoarţă de copac.” Misionarul descrie şi ceea ce indigenii îşi puneau pe cap: cununi din pene, jumătăţi de coji de pepene uscate şi chiar carcasa vreunei păsări de mare.

„în zilele mari, spune tot Eyraud, indigenii atârnă pe ei tot ce găsesc. Dacă un bărbat îşi procură două rochii, le pune pe amândouă. Femeia care pune mâna pe un pantalon, o vestă şi o redingotă, le poartă pe acelea, cu multă eleganţă.”

Parada grotescă din zilele noastre este o dovadă a decăderii insulei. Odinioară, indigenii drapaţi în ţesături de tapa vopsite cu alb şi roşu, cu trupurile parfumate cu curcuma, nu trebuie să fi fost lipsiţi de un anumit stil.

„Se aşază pe două rânduri şi cântă” – este explicaţia succintă a unei areauti.

Serbarea numită puke era joc şi încercare magică. Copiii erau trimişi să culeagă alge pe care le dădeau adulţilor. Aceştia încercau să-i atingă cu tufele de alge, dar copiii fugeau. Cel lovit era ameninţat de o moarte timpurie.

Kaunga este denumirea unui dans dar şi a unei serbări despre care nu se mai ştie nimic. Tineri şi tinere dansează în şir indian pe o potecă pavată cu pietre rotunjite. Dansatorii ţineau în mâini bastonaşe pe care le mişcau în cadenţă. Părinţii erau doar spectatori. Ni s-a spus că se aranjau multe căsătorii cu acest prilej, căci tinerii şi tinerele se arătau cât mai eleganţi cu putinţă.

Sărbătoarea vaporului.

Vapoarele cu pânză care au ajuns în Insula Paştelui în cursul secolelor XVIII şi XIX au produs o mare impresie asupra indigenilor. Dovada o reprezintă numeroasele desene de corăbii cu pânze din peştera Ana-kai-tangata.

Mişcările echipajelor, observate de pascuani, s-au transformat într-o pantomimă sau într-un balet executate în fiecare an pe o ridicătură de pământ care reprezenta vaporul străinilor. Cu ocazia ultimei serbări de acest gen din insulă, cu vreo douăzeci de ani în urmă, o echipă de mataroa (marinari) trăgea în cadenţă de frânghii imaginare, în timp ce căpitanul dădea ordine, înjurând.

Lată unul din cântecele compuse la o astfel de serbare:

E Too-rangi-a-ea-paea-e A te ka pu mai hiva e,. Ka haka ava no. L te kaukau hakarava E Too-rangi-a-ea-paea-e, Ka haka tata ham l te kaukau hakarava O Too-rangi o te miro, Kokuaava.

O, Too-rangi-a-ea-paea Vine de dincolo de mări, îşi arată punţile. O, Too-rangi-a-ea-paea, Ele îşi înclină punţile O, Too-rangi, vaporul tău, Pânzele sunt pline.

Nu se poate şti dacă această serbare continuă amintirea vizitei unuia din marii navigatori ai secolului XVIII sau nu este decât o distracţie inspirată de contactul cu albii.

Tepano ne-a spus, întâi, că serbarea reconstituia actele de prietenie comise de Poie, apoi ne-a asigurat că amintea doar trecerea căpitanului Cook. Această ultimă interpretare, acceptată de Doamna Routledge, este destul de îndoielnică. De ce să-şi amintească indigenii doar de Cook, când au mai fost atâţia navigatori care l-au precedat şi i-au urmat? Această pantomimă poate dată doar din vremea sosirii balenierelor.

Oricum ar fi, serbarea vaporului nu este doar în Insula Paştelui. În timpul captivităţii sale la Penrhyn, Lemont a asistat, ca spectator, la un fel de piesă de teatru care avea ca subiect tocmai naufragiul propriului său vas.

POEZIE, MUZICĂ ŞI DANS.

Viaţa trebuie să fi fost destul de blândă, în vreme de pace. Munca la câmp, pescuitul alternau cu măruntele activităţi zilnice şi creau o atmosferă calmă şi fericită. Strămoşii pascuanilor, veniţi din insulele norocoase ale Polineziei centrale, lăsaseră o tradiţie a veseliei şi nepăsării. Tot de la strămoşii lor, pascuanii au păstrat dragostea pentru muzică şi sonoritatea cuvintelor, în această privinţă, civilizaţia polineziană se apropie de aceea a Greciei antice.

Pentru o ureche polineziană, alternarea silabelor, aşezarea lor neprevăzută, au un farmec deosebit. Pascuanilor le place să

repete un cuvânt care li se pare că are sonoritate agreabilă. Această sensibilitate faţă de nuanţele fonetice se manifestă, uneori, sub o formă neprevăzută. Dupăodescindereân insula Marotiri, oamenii lui Tuu au adus vreo douăzeci de cadavre pe care le-au înşirat pe plajă şi le-au distribuit ca hrană prietenilor şi rudelor. Un şef numit Ohotakatore, recunoscând printre cei morţi pe duşmanul său, Hangamaihi-tokerau, a spus: „Vreau să mi se dea mie corpul omului care poartă un nume atât de frumos.” Fiindu-i refuzată această favoare, Ohotakatore şi-a trădat propriul trib.

Cele mai mici recifuri, cele mai neînsemnate văi, stâncile cele mai mărunte şi chiar anumite obiecte de preţ, primeau câte un nume propriu. Acest obicei permitea ca orice povestitor să înşire nenumărate nume care nouă ni se par monotone, dar care îi încântau pe ascultători. Fiecare drum al unui erou prin insulă era un pretext de a se enumera cu minuţiozitate toate locurile itinerariului său. Dacă eroul se întorcea pe acelaşi drum, se repeta lista locurilor pe lângă care trecuse.

În micuţa lume închisă a Polineziei, orice eveniment putea deveni subiect pentru o compoziţie poetică. Mieii părintelui Eyraud, furaţi imediat după sosirea lui în insulă şi puşi la cuptor, au fost celebraţi într-un scurt poem cântat pe toate vocile, vreme de câteva luni. Vărsatul, care decima populaţia, a fost şi el cântat.

Acest gen muzical şi literar nu s-a pierdut încă. Am cules un exemplu care se bucură de o anume popularitate:

Rahi tokee vie a Anumanuvie Maitetu' uapai toke mai aei l te vie a Anumanuvie Rahi i-a furat soţia lui Anumanuvie, Maitetu 'napoi a furat-o pe soţia lui Anumanuvie.

Vasul chilian Araukano arătându-se mai puţin generos faţă de populaţie decât vasul Baquedano, indigenii au şi făcut un cântecel:

E rakerake te Araukano Te nehenehe te Baquedano Araukano e rău, Baquedano e bun.

Cântăreţii de odinioară stabiliseră o clasificare savantă a poemelor cântate, după caracterul lor. Astfel, cântările sacre se numeau hare atua, cântecele războinice a te haka-hakoi, adică poeme care îndeamnă la luptă. Cântecele numite heierau, în general, cuplete satirice şi vizau mai ales femeile necredincioase sau fetele prea sălbatice. Cântecele erau compuse de specialişti şi se învăţau în taină, pentru a deveni o surpriză în zilele de sărbătoare, îndrăgostiţii compuneau şi ei cântece şi, dacă melodia împreună cu cuvintele plăceau, ele rămâneau în folclor.

Câteva cântece, nu prea vechi, ne-au fost traduse, lucru destul de anevoios, căci ele conţin adeseori aluzii obscene.

Lată întâi o melodie funerară:

Ehatataekava Ekaikaikoeia Tau-mahani, Itehanuie.

Viermii rău mirositori Te rod, o, Tau-mahani, Femeie de neam mare.

O femeie din tribul Tupa-hotu a fost părăsită de soţul care, mărturisindu-şi greşeala, îi bate la uşă:

Tupa-hotu rakerake Tae tangitangi rikiriki Hove e kioe e nekuku mai nei A koia o ku tata hakahou mai a.

Acest Tupa-hotu e rău, N-am să vărs nici o lacrimă pentru el. E un şobolan care poate roade la uşă, Oh, este el care s-a reîntors.

O tânără pleacă în zori din braţele iubitului. El cântă:

E Mim, o ivi rari i te hupee I te hupe, hau a Rano-aroi Kae pakapaka i topa no ai Ki te roto tautau mahute Mo te nuo hute puka.

Fată Miru, eşti udă până la oase, Rouă de la Rano-aroi te-a udat, Pentru a înmuia o scoarţă de dud Din care să-ţi faci o panglică pentru păr.

Un poem cântat descrie pasiunea a două femei pentru acelaşi bărbat, Mea; una din femei este mai în vârstă decât cealaltă:

E Mea, a tino mamahi mă e ki te iţi ki te nui He tonga, te pua, repa hoa Ka eo, ka eo, ka kava noi He oră te pua, repa hoa Ka măriri mai to' oku aro nei, ane, ane Ku mataku mai a i te ire honuie, He te kotaki mo haroa e te rei He tou taina, e Mea e.

Mea, cea mare şi cea mică se ceartă pentru tine.

E iarnă, o, prietenul meu, floarea îşi degajă parfumul

Floarea e parfumată

E vară, o prietenul meu, floarea e ofilită.

Vai, vai, ea s-a ofilit la sânul meu.

Celei vârstnice îi este frică, Această podoabă e chipul tău.

O, tu, fratele meu, o, Mea!

Câteva versuri descriu eforturile unei femei căsătorite, închisă de soţul ei şi care sapă cu mâinile un loc pe unde să iasă din colibă şi să-l întâlnească pe iubitul ei:

E Mânu e, ka pari mai toto.

Hare keri ena aaku i te po.

E Mânu e.

E tău tae kai i te kumara

O tău korohua nei ko, Maea-te-renga.

Mânu, sângele meu curge

Când sap sub colibă, O, Mânu!

N-am mâncat cartofii dulci

Ai acestui bătrân, Maea-te-renga.

Muzica veche din Insula Paştelui a dispărut aproape în întregime şi a fost înlocuită de melodii tahi-tiene sau chiliene. Nu ne-au rămas decât descrieri, ca aceea a lui Pierre Loti, din cartea sa, Oglindiri pe calea întunecată: „Cântă maorii, cântă cu toţii, bătând din palme ca şi când ar marca ritmul unui dans. Femeile scot note la fel de ascuţite şi dulci ca ale păsărilor. Bărbaţii au voci când subţiri şi tremurătoare, când cavernoase ca răcnetele sălbăticiunilor. Muzica lor se compune din fraze scurte şi sacadate, terminate prin vocalize lugubre, coborâtoare; ai zice că vor să exprime mirarea de a trăi, tristeţea de a trăi şi totuşi ei cântă plini de bucurie, cu o plăcere copilăroasă de a ne vedea, de a fi primit din partea noastră fleacuri amuzante”.

Loti n-a fost singurul impresionat de aceste cântece. Şi alţi călători au încercat să explice emoţia pe care au încercat-o ascultând vocile acelea la unison. Femeile care cântau în cor stăteau în genunchi şi îşi mişcau bustul şi mâinile. Un conducător al corului dădea tonul după care toţi cântăreţii îşi acordau vocea. Apoi cântecul izbucnea pur şi sonor, iar cadenţa sa chema mişcările dansatorilor.

Nu există nici o societate polineziană în care dânsul să nu fie ocupaţia favorită. Mai este încă în Insula Paştelui, dar ritmul s-a schimbat şi nimeni nu se mai sinchiseşte de vechile dansuri. Ceea ce îşi doresc astăzi oamenii este un fonograf cu tangouri, cueca şi fox-troî. La această muzică, ochii strălucesc şi mişcările se dezlănţuie. Dacă se insistă în aflarea dansurilor de odinioară, un tânăr sau o tânără execută într-un picior câteva mişcări, fără chef. Dansul săltat este unul din dansurile specifice ale insulei, în anul 1838, când vasul Venus comandat de amiralul Du Petit-Thouars s-a oprit aici, câţiva indigeni au urcat la bord şi au dansat un fel de menuet, sărind într-un picior şi mimând obscenităţi. Stând într-un picior, executau cu celălalt mişcări sacadate care subliniau ritmul dansului.

Dansurile sacre aveau cu totul alt caracter. Ele erau întovărăşite de cântece care preamăreau eroii din trecut, zeii, munca de la câmp şi expediţiile războinice. Ritmul era marcat de un dansator care sărea pe o placă subţire, pusă deasupra unei gropi care

avea rolul unei cutii de rezonanţă. Singurul instrument muzical al vechilor pascuani erau scoicile de mare. Dansul avea mişcări graţioase, măsurate, pe care un spectator le-a comparat cu cel al gheişelor. Nu au existat gesturi bruşte, salturi, piruete extravagante.

Dansurile erau în cea mai pură tradiţie polinezi-ană, o moştenire venită din Asia orientală. Când Tepano ne-a făcut o demonstraţie de dans religios, n-am văzut în mişcările lui nici calm, nici graţie, nici unduire. Tepano stătea drept, cu picioarele bine întinse, şi se legăna la dreapta şi la stânga, învârtind o baghetă, cu gesturi încete. Ne-a povestit că în locul baghetei, dansatorii puteau mişca statuete din lemn sau moko (figurine-şopârlă). Unii le duceau la gură, alţii le ţineau pe creştet. Se întâmpla să mai facă şi gesturi obscene cu aceste statuete, în excitarea generală, unii făceau şi gestul de a scuipa pe ele.

MISTERUL TABLETELOR.

Au avut oare vechii pascuani o scriere hie-roglifă a cărei descifrare ne-ar putea f/lămuri multe mistere? Primul care şi-a 'LJ pus această problemă a fost Monseniorul Jaussen, episcopul din Tahiti. Imediat după convertire, locuitorii din insulă i-au trimis, în semn de credinţă, o sfoară împletită din părul lor şi răsucită în jurul unei bucăţi de lemn. Episcopul a constatat, cu surpriză, că bucata de lemn era plină de semne de aceeaşi înălţime şi perfect aliniate. Desigur, era vorba de hieroglife!

Semnele gravate pe tabletele de lemn au fost şi în atenţia misionarilor stabiliţi aici. Părintele Eyraud spune, încă în prima sa scrisoare, că ar fi văzut în casele indigenilor tablete şi bastoane acoperite cu semne ciudate şi mai adaugă că indigenii nu fac nici un caz de aceste obiecte.

Doi ani mai târziu, părintele Zumbohm a primit de la un copil un fragment dintr-o tabletă putrezită pe care acesta o găsise pe o stâncă. Ziua următoare, aflând despre interesul cu care misionarul examinase semnele de pe tabletă, un indigen i-a vândut o tabletă de dimensiuni mari şi în perfectă stare de conservare.

Acesta a fost începutul descoperirii de obiecte care aveau să devină enigma de nepătruns a Insulei Paştelui.

Douăzeci şi una de tablete, aflate în majoritate la o mănăstire din Belgia (Braine-le-Comte), un baston şi trei sau patru nei-miro (pectorali) acoperiţi de semne, constituie textele aşa-zis hieroglifice, găsite în Insula Paştelui. Simbolurile gravate sunt aproape aceleaşi, pe fiecare tabletă. Reprezintă păsări, peşti, crustacee, plante şi simple desene geometrice. Toate semnele, puternic stilizate, nu pot fi decât produsul unei îndelungate tradiţii artistice. Un simbolism ciudat se manifestă în figuri, care combină elemente disparate. Astfel sunt corpuri omeneşti terminate cu motive geometrice, triunghiuri şi romburi, decorate cu urechi, mâini agăţate de bare, bărbaţi cu atribute de animale. Privind tabletele, avem în faţa ochilor o lume fantastică, forfotitoare. Calitatea desenului este excelentă. Contururile, reduse la esenţă, sunt vii şi viguroase. Au îndrăzneală şi uşurinţă, ceea ce ne face să uităm cât de mult a trebuit să apese artistul, cu dinţi de rechin sau aşchii de obsidian în lemnul dur al tabletelor. Arta grafică a primitivilor a atins, rareori, o astfel de perfecţiune.

Tabletele sunt simple bucăţi de scândură cărora nici nu li s-a dat o formă precisă, pentru a nu se pierde din suprafaţă. Cele două feţe au fost netezite cu pietre ascuţite care au şi lăsat nişte semne paralele, ca nişte mici şanţuri. Simbolurile, toate de aceeaşi înălţime, sunt dispuse în lungul acestor caneluri. Semnele fiecărui rând sunt răsturnate faţă de cele care se află dedesubt sau deasupra. La sfârşitul fiecărui rând, tableta trebuie întoarsă dacă vrei să vezi semnele rândului următor în poziţia lor normală.

Tabletele sunt piese de mare valoare prin raritatea, valoarea lor artistică şi misterul care le înconjoară. Cum totul se află în Insula Paştelui, s-a înţeles repede că tabletele sunt foarte valoroase. Indigenii din epoca noastră încearcă să le imite. Comparând originalele cu falsurile, ne putem da seama mai bine de îndemânarea vechilor pascuani. Imitatorii moderni încearcă în zadar să reproducă regularitatea şi eleganţa modelelor. Cu toată

imperfecţiunea lor, indigenii şi-au vândut foarte bine copiile. Unele din ele figurează la British Museum, chiar, în ultimii ani, falsificatorii şi-au îmbunătăţit considerabil tehnica astfel că începe să le fie uşor să-i inducă în eroare chiar şi pe cei mai avizaţi.

Când am plecat din Franţa, ni s-a cerut să aducem cel puţin o tabletă. Nu prea aveam speranţe şi am oferit un premiu de 1000 de pesos celui care avea să ne semnaleze existenţa unei tablete autentice. Preţul pentru obiectul în sine nu s-a fixat iniţial. S-a produs o oarecare agitaţie în rândurile populaţiei indigene. Mulţi indivizi au început să viseze grote şi tablete, în fiecare zi, sosea câte unul care ne anunţa că avusese în timpul nopţii revelaţia unei ascunzători unde se aflau mai multe tablete, în general, aceste ascunzători se aflau în locuri atât de periculoase, încât nici cel mai curajos om nu s-ar fi aventurat să caute. Am făcut, totuşi, o tentativă de explorare a unei grote. Tepano ne-a asigurat că în tinereţea lui, un bătrân i-ar fi indicat locul unde s-ar fi aflat multe obiecte de preţ. Întrucât se arăta foarte dornic să caute, l-am secondat şi noi, cu tot scepticismul. Am reperat întâi locul: se găsea sub ahu-uPeu, la jumătate din înălţimea falezei. Coborârea pe stânci friabile şi alunecătoare nu a fost lipsită de primejdii. Reciful negricios, cu vârfuri ascuţite, părea ameninţător, în timp ce încercam să ajungem în grota care trebuia să conţină tabletele. Grota era joasă şi puţin adâncă. Trebuia să stăm aplecaţi. Nici vorbă de tablete, am găsit doar câteva vase şi cârlige de pescuit lăsate acolo de pescarii ce se vor fi adăpostit cândva. Eşecul nu l-a descurajat pe Tepano care a ochit o altă grotă, mai sus. Ne-am rugat de el să renunţe fiindcă nu doream să expunem la pericole inutile viaţa oamenilor noştri.

În lipsa tabletelor, am cules nişte informaţii privind pe cei care le gravau. Ele ne-au parvenit de la Charli Teao care nu avea altă calitate decât aceea de nepot al lui Te Haha, un bătrân care murise în 1914 la leprozerie, dar care studiase în tinereţe la o şcoală sacerdotală.

Cunoşterea tabletelor – ne-a spus Teao – era apanajul unui grup de cântăreţi sau recitatori numiţi rongo-rongo. Aceştia erau din familii nobile, unii înrudiţi chiar cu regele. Ei cunoşteau genealogiile, imnurile şi tradiţiile orale ale insulei pe care le predau elevilor, în nişte colibe speciale, îi învăţau să graveze semnele tabletelor întâi pe frunze şi pe trunchiuri de bananieri, apoi pe plăcuţe din lemn. Lemnul, atât de rar şi preţios, nu putea fi încredinţat decât acelora care aveau destulă experienţă. Sistemul de scriere nu era explicat decât atunci când memoria elevilor era îndeajuns de antrenată, în primii ani de şcoală, trebuia ca elevii să înveţe pe de rost psalmodieri pe care le tot spuneau jucându-se cu sfoară. Fiecare figură a jocului cu sfoară corespunde unui cântec-recitativ. Poemele sacadate priveau toate momentele vieţii, dragostei şi morţii. Un mare număr erau farmece cu puterea de a-i păzi pe oameni de primejdii, de a înmulţi recoltele şi animalele. Altele erau panegirice adresate şefilor.

Discipolii cântăreţilor rongo-rongo erau adeseori fiii lor sau copii din familiile bogate. Ei veneau dimineaţa la şcoală, răspundeau salutului profesorului printr-un ko koe-a plin de veselie. Se aşezau apoi pe vine, lângă o piatră plată care le servea drept pupitru şi îşi ascuţeau stiletele din os. Un asistent îi număra pe copii, pentru a fi sigur că nimeni nu chiulise.

Regele Nga-ara se interesa de aceste şcoli. Venea adeseori în inspecţie şi uneori recita chiar el, legănându-se de la stânga la dreapta. Era sever la examene dar pentru eşecul elevilor erau blamaţi doar profesorii.

În fiecare an avea loc un concurs în care se înfruntau cântăreţii rongo-rongo. Aceste reuniuni erau prilej de sărbătoare şi erau atât de importante încât, în caz de război, acesta se întrerupea. Regele era organizatorul concursului şi oferea o masă participanţilor. Tribul Miru şi triburile prietene îl ajutau pe rege să adune alimentele necesare. Cântăreţii şi elevii veneau la concurs cu una sau mai multe tablete. Cei care erau prea tineri pentru a participa la concurs mergeau înaintea regelui, cu ghirlande de pene.

Fiecare cântăreţ sau recitator se reproducea în faţa publicului care îl ironiza fără milă pe cel care greşea. Uneori se iscau certuri pe care regele le potolea. Sărbătoarea se termină printr-un discurs al regelui în care îi îndemna pe cântăreţi să se perfecţioneze şi să păstreze cântecele pentru a le transmite generaţiilor viitoare.

Amintirile lui Te Haha, transmise prin nepotul său, privesc domnia regelui Nga-ara care a fost, se pare, un erudit. Nu se poate trage concluzia că toţi regii au fost interesaţi de cultură. Când a murit Nga-ara, el a fost purtat până la locul său de veci pe o targă făcută din tablete care au fost îngropate împreună cu el.

În povestirile lui Charli, câteva detalii corespund realităţii. Aceasta se deduce din spusele lui Te Haha, personal, doamnei Routledge. Amintirile lui Charli sunt oarecum umbrite de reminiscenţe din şcoala misionarilor.

Şcolile cântăreţilor rongo-rongo, concursurile lor se regăsesc şi la polinezienii din Mangareva şi din Marchize. Tuhuna şi o'ono erau cântăreţii tribului, în Marchize. Ei participau, la fel cu colegii lor pascuani, la serbări unde psalmodiau cântece. La Mangareva tanga-ta-rongo-rongo erau un fel de orchestre sau de coruri care asigurau elementul „muzical” al tuturor serbărilor sacre sau profane.

Singura originalitate a cântăreţilor din Insula Paştelui au fost tabletele lor acoperite de semne. Dacă aceste semne au fost cu adevărat simboluri ale unei scrieri, atunci pascuanii au trecut, poate, bariera care, după unii, desparte lumea primitivă de cea civilizată, dar tabletele cuprindeau, oare, texte? Misionarul Eyraud vorbeşte despre ele ca fiind acoperite de hieroglife. Denumirea însăşi a tabletelor, kohau rongo-rongo, sugerează că ele ar fi fost nişte accesorii ale cântăreţilor. Această denumire a fost tradusă greşit ca „lemn inteligent” sau „lemn vorbitor”, căci kohau nu înseamnă „lemn” ci tijă, baston. Traducerea exactă ar fi, deci, „baston de cântăreţ”. Acesta este şi numele dat bastonului cilindric, cu inscripţii, aflat la Muzeul de Istorie Naturală din Santiago de Chile. Bastonul, care măsoară 1, 25

metri lungime şi 6 centimetri diametru, este în întregime acoperit de semne. Dacă tabletele au fost, la origine, adevărate kohau sau bastoane, asemănarea dintre cântăreţii pascuani şi cei din Mangareva este mai mare, căci aceştia din urmă nu cântau niciodată fără a avea la ei bastoanele de ceremonie cu care marcau măsura. Aici însă, asemănarea încetează, căci nicăieri în afară de Insula Paştelui, bastoanele nu au avut ceva gravat pe ele.

Te Haha şi alţi bătrâni afirmau că existau mai multe feluri de tablete. Unele, kohau o te rangă, erau farmece de război şi ajutau la gonirea duşmanului. Aceasta ar putea fi însă şi denumirea unei tablete anume, conţinând rugăciuni adresate zeului Rorai-hova.

Tabletele erau obiecte sacre, tabu-uri. Teao era convins că semnele puteau ucide de la distanţă. Magicianul nu avea decât să pronunţe câteva cuvinte deasupra unei tablete pentru a scoate din ea unul sau mai multe din animalele reprezentate. Semnul astfel eliberat intra în victimă şi o ucidea. A mai rămas încă ceva din frica inspirată de ele: acum câţiva ani, un indigen, numit Riroroko, a găsit un fragment de tabletă. Din acea clipă, şi-a pierdut rând pe rând toţi copiii şi alţi membri ai familiei. N-a scăpat influenţei rele decât arzând tableta.

Unele tablete puteau deveni instrumente de răzbunare în mâinile preoţilor care se îngrijeau de familiile din care cineva fusese ucis. Altele asigurau rodnicia câmpurilor şi erau expuse în timpul serbărilor.

Tabletele numite tău nu mai aveau caracter sacru. E greu de înţeles aceasta, întrucât deţinem foarte puţine informaţii. Ni s-a spus (aşa cum i se spusese şi doamnei Routledge) că aceste tău conţineau lista tuturor faptelor împlinite de un individ, al cărui fiu îi celebra memoria printr-o serbare solemnă. Altceva n-am mai aflat.

Cei care s-au ocupat de tablete au vrut să vadă în ele doar liste genealogice. Nimic nu justifică această ipoteză, căci indigenii n-au făcut niciodată nici o apropiere între tablete şi listele

strămoşilor. De altfel, nimic din înşiruirea şi aspectul semnelor nu sugerează o enumerare de nume.

Din cele aflate de la pascuanii interogaţi, nu avem elemente pentru a rezolva problema.

Descoperirea unei forme de scriere într-o insulă deja vestită pentru monumentele ei, ar fi trebuit să producă o curiozitate generală. Ce explică oare indiferenţa savanţilor în faţa unei astfel de posibilităţi?

Nu le putem reproşa că nu au avut destule ipoteze, dar interpretarea tabletelor, cu ajutorul indigenilor, a fost lăsată în seama unor amatori grăbiţi sau nepregătiţi. Dacă ancheta ar fi fost condusă cu răbdare şi fără idei preconcepute, s-ar fi putut face o lumină mai mare. Am obţinut, totuşi, unele indicii importante de la indigeni pe care i-am rugat să „citească” tabletele.

Eforturile întreprinse pentru a obţine o explicaţie privind tabletele au fost considerate fără rezultat. S-a constatat însă ceva important: mecanismul citirii era străin tuturor indivizilor care s-au oferit să descifreze semnele. Puşi în faţa unor tablete, ei au început să psal-modieze cântece, fără a încerca să urmărească semnele. Prima încercare de descifrare a fost făcută de misionarul Zumbohm. El i-a chemat pe mai mulţi învăţaţi indigeni pentru a-i chestiona cu privire la simboluri. Când au văzut tableta, au început să cânte un imn până când au început să se contrazică. Divergenţele între rongo-rongo au fost atât de mari, încât misionarul, descurajat, i-a trimis acasă.

Monseniorul Jaussen a fost mai perseverent. El a aflat că printre pascuanii emigraţi în Tahiti şi care lucrau pe plantaţia lui Brander, se afla unul, Metoro, care studiase cu un învăţat cunoscut. Când a luat tableta în mâini, a întors-o pe o parte şi pe alta, apoi a început să psal-modieze. Metoro „citea” tableta, de la stânga la dreapta, apoi de la dreapta la stânga şi nu o întorcea pentru a vedea semnele în poziţia lor normală. Jaussen a notat textul care îi era recitat şi manuscrisul a fost publicat recent. Dacă încercăm o traducere şi găsim corespondenţa

fiecărei porţiuni de frază cu semnele respective de pe tabletă – constatăm că ceea ce Monseniorul Jaussen a luat drept un imn, nu este decât o succesiune incoerentă de multe descrieri ale semnelor pe care Me-toro le avea sub ochi. Traducerea acelui text misterios sună cam aşa: „este o pasăre, este o mână cu palma în sus, este un par. Etc, etc.” Metoro nu făcuse decât să cânte descrierea semnelor. Tentativa Monseniorului Jaussen a fost plină de răbdare şi sistematică. Ea ar fi dat şi un rezultat dacă episcopul, ca şi atâţia alţii după el, nu ar fi avut ideea preconceputǎ că tabletele ar fi echivalentul cărţilor noastre.

Încăpăţânarea de a-i face pe indigeni să „citească” tabletele a condus la certuri şi schimburi nedorite de cuvinte. Cazul domnului Croft este un exemplu. Acest american a găsit la Papeete, printre pascuanii care lucrau pe plantaţii, un individ care a spus că este în stare să descifreze tabletele şi indigenul a început să psalmodieze nişte cuvinte pe care Croft le-a notat. Pierzând foaia cu notaţiile, Croft l-a chemat iarăşi pe indigen care i-a dat ceva ce i s-a părut a fi altă versiune. Regăsind foaia pierdută, Croft a constatat că cele două texte nu coincideau. Chemat a treia oară, pascuanul a dat o a treia versiune. Croft i-a reproşat pascuanului faptul că aceleaşi semne nu pot însemna trei lucruri diferite şi l-a gonit pe bietul om de pe plantaţie.

Thomson, comisar la bordul unui vas de război american, era un om curios şi instruit dar şi el a dat dovadă de aceeaşi lipsă de discernământ. Cu prilejul vizitei sale în Insula Paştelui, în anul 1886, a întâlnit un bătrân pe nume Ure Vaciko care studiase în tinereţe semnele de pe tablete şi era la curent cu tradiţiile orale ale strămoşilor săi. Thomson făcuse rost de două tablete şi dorea să profite de ocazie şi să afle interpretarea lor. Dar Ure Vaciko, devenit un bun catolic, nu dorea să-şi piardă mântuirea veşnică printr-o întoarcere, chiar temporară, la păgânism. Temându-se că va fi ispitit de ofertele îmbietoare ale lui Thomson, a dat bir cu fugiţii. Thomson a profitat de o noapte cu furtună pentru a-l găsi pe bătrân în colibă în care se ascunsese. Acolo, l-a făcut să-i povestească legende vechi, stimulându-l cu păhărele de băutură, în plină euforie, Ure Vaciko s-a liniştit cu privire la viaţa lui veşnică şi a consimţit să „citească” nu

tabletele (aceasta ar fi fost un păcat grav), ci fotografii ale tabletelor care aparţineau Monseniorului Jaussen, episcopul din Tahiti. El le-a recunoscut după câteva amănunte şi a recitit conţinutul lor de la un capăt la altul, fără nici o ezitare. Cei care îl observau, au remarcat că bătrânul nu se sinchisea de numerele de simboluri şi când i s-au schimbat fotografiile, părea să nici să nu-şi fi dat seama. O ţinea înainte, recitând legende şi imnuri, până ce a fost oprit şi acuzat de înşelătorie. Foarte dezamăgit, bătrânul s-a avântat în explicaţii pe care Thomson se pare că nu le-a înţeles.

Este ceva patetic în neînţelegerile care au apărut odată cu şocul a două mentalităţi operând în planuri diferite. Ar fi absurd să credem că indigenii au vrut, sistematic, să decepţioneze. Nu erau ignoranţi aşa că vina pentru ocaziile pierdute în discuţii, este în întregime a europenilor.

Când în anul 1914, doamna Routledge a încercat, pentru ultima dată, să consulte tradiţia orală, era deja prea târziu. Te Haha, care ar fi putut să lămurească câte ceva, a murit la leprozerie, cincisprezece zile după ce murmurase ultimele strofe ale unui cântec-recitativ şi desenase cu o mână tremurătoare nişte simboluri. Singură observaţie importantă a fost că niciunul din semne nu se apropia de cuvinte sau de grupuri de cuvinte. Simbolurile păreau să fie pentru cântăreţ sau recitator, nişte simple repere.

Astfel a dispărut pentru totdeauna şi ultima noastră speranţă de a cunoaşte semnificaţia reală a tabletelor. Frumosul asfinţit de soare pe care doamna Routledge spune că l-a admirat într-o anume seară, anunţa noaptea adâncă ce cădea asupra trecutului insulej.

În anul 1932, problema unei scrieri polineziene a luat o întorsătură neaşteptată: nu s-a dat nici o cheie nouă pentru descifrarea tabletelor, dar a părut că ceva s-a clarificat în privinţa originii şi naturii lor. Un lingvist amator, domnul Guiliaume de Hevesy, a prezentat la Academia de Belle-Arte o listă lungă de simboluri din Insula Paştelui care îşi aveau echivalentul într-o scriere de trei ori milenară descoperită în

valea Indului, la Harappo şi Mohenjo-daro. Cu câteva excepţii, similitudinea între peceţile Indului şi tabletele din Insula Paştelui era de netăgăduit. Concluziile care puteau fi însă trase de aici, se loveau de ansamblul cunoştinţelor noastre.

Lată, pe scurt, principalele obiecţii. Civilizaţia Indului, contemporană cu cea din Sumer, s-a stins la începutul celui de al doilea mileniu înaintea erei noastre; cultura din Insula Paştelui a încetat abia cu optzeci de ani în urmă. Mai mult de douăzeci de mii de kilometri despart vulcanii din Insula Paştelui de malurile Indului.

Între aceştia, se află India, Indonezia şi mari întinderi marine. Aceste două civilizaţii nu au nici un punct comun. Oamenii Indului trăiau în oraşe construite după un plan precis şi dotate cu cel mai vechi sistem de căi de comunicaţie cunoscut. Ei ştiau să ţească, cunoşteau olăritul şi metalele, posedau animale domestice. Călătoreau cu căruţe şi aveau relaţii comerciale de durată cu celelalte state ale Orientului clasic. Locuitorii din Mohenjo-daro, mândri de oraşul lor întins, de casele înalte şi de arta lor, ar fi pregetat să se declare rude ale polinezienilor aflaţi la vârsta de piatră şi care ciopleau statuete grosolane în tuf, locuiau în colibe şi se dedau canibalismului. Dar, dacă teoria domnului de Hevesy ar fi fost exactă, aceşti barbari ar fi avut comun cu popoarele rafinate ale Indiei, cea mai înaltă expresie a civilizaţiei: scrierea.

Un nou mister apărea din toate aceste contradicţii. Pentru a le atenua, Domnul de Hevesy s-a întrebat dacă tabletele nu erau relicve milenare, păstrate de strămoşii pascuanilor moderni din vremea în care plecaseră din ţara lor de origine. Ipoteza se sprijină pe o tradiţie vagă: Hotu-matua ar fi luat cu el 67 de tablete; Domnul de Hevesy a tras concluzia că tabletele din posesia noastră ar face parte din această colecţie iniţială. După el, tabletele ar fi fost pentru pascuani, la fel de enigmatice ca pentru noi. De ce să nu acceptăm şi o a doua versiune, după care, din lipsă de hârtie, caietele de hieroglife au fost transmise pe tablete de lemn, pentru a păstra imnurile şi legendele? Lui

Hotu-matua şi colegului său, an/caul Tuu-ko-ihu, li se atribuie tot felul de acţiuni benefice, deci şi aducerea tabletelor.

Marea vechime pe care domnul de Hevesy o atribuie tabletelor este contrară realităţii. Toate tabletele care au ajuns în posesia noastră au fost gravate destul de recent. Lemnul se conservă greu într-o climă umedă şi incendiile iscate cu prilejul războaielor dintre triburi au nimicit, desigur, mare parte din tablete.

Domnul de Hevesy a sperat că o analiză microscopică a lemnului tabletelor va confirma punctele sale de vedere. N-a fost aşa. Printre tablete, cu adevărat autentice, unele au fost din lemn care nu apare în flora insulei. Aceasta nu este suficient pentru a crede că tabletele provin din alte locuri. Ele pot proveni din lemne-plutitoare sau scânduri date indigenilor de echipajul vreunui vas european, întotdeauna, pascuanii au cerut lemn celor care îi vizitau. Cea mai mare tabletă din insulă, numită Rama, nu este altceva decât paleta unei vâsle europene, din lemn de plop. Nu este mai veche de secolul XVIII.

Pentru a disocia tabletele de restul civilizaţiei pas-cuane, în scopul de a vedea în ele altceva decât produsul artei locale, înseamnă să negi toate mărturiile tradiţionale, cele mai constante. Pascuanii n-au negat niciodată că tabletele le-arfi obiecte familiare, gravate şi utilizate de cântăreţi. Simbolurile reflectă tocmai mediul cultural şi geografic al insulei, căci reprezintă animale şi plante aparţinând faunei şi florei locale. Dacă reproduc obiecte ca dălţi, bastoane folosite în dansuri, atârnători de lemn, acestea au replicile în oricare din colecţiile făcute în insulă. Domnul de Hevesy a crezut că descoperă printre semne silueta elefantului şi a maimuţei. Aceste presupuse exemple din fauna hindusă nu sunt decât o pasăre de mare cu ciocul lung şi un om-pasăre. În fine, pentru cei care se mai îndoiesc, semnele de pe tablete sunt gravate în cea mai pură tradiţie pascuană.

Trebuie să admitem că, oricare ar fi originea ei, scrierea din Insula Paştelui era cunoscută acum mai puţin de o sută de ani. Cum să explicăm asemănările surprinzătoare cu scrierea din

valea Indului? Inerţia şi conservatorismul civilizaţiilor au limite. Două scrieri, pornite dintr-un izvor comun, nu pot rămâne identice timp de cinci mii de ani. Paralelele făcute de domnul de Hevesy păcătuiesc printr-un exces de perfecţiune. Nedumerirea mea a crescut atunci când am putut consulta fotografiile pereţilor de la Mohenjo-daro. Aceste inscripţii scurte nu amintesc deloc stilul tabletelor. Simbolurile Indului şi cele ale Insulei Paştelui nu au acel „aer de familie” la care ne-am aştepta privind tabelele comparative făcute de domnul de Hevesy. Singurele asemănări izbitoare constau în special în câteva motive geometrice care figurează în foarte multe sisteme picto-grafice. Cele ale indienilor cuna, din Panama, conţin o serie de simboluri identice cu cele din Insula Paştelui. Dar cine ar îndrăzni să facă o apropiere între aceşti indieni şi pascuani?

Trebuie să renunţăm la a mai afla ceva despre tablete? Desigur, nu, cu toate că datele problemei nu sunt numeroase.

Dacă simbolurile constituie un element de scriere fonetică, descrierea lor se simplifică întrucât limba pe care au transcris-o ne este cunoscută, în plus, mai avem şi o serie de exemple de texte despre care indigenii au spus că ar fi fost „scrise” pe tablete.

Limbile polineziene folosesc mult dublarea rădăcinilor pentru a da ideii o valoare de intensitate sporită. Faimoasele cântece-recitative sunt, în general, poeme nesfârşite în care abundă repetiţiile şi enumerările. Fiecare frază conţine un număr mare de particule indicând mişcarea, locul şi alte nuanţe. Dacă simbolurile tabletelor ar fi avut o valoare fonetică, ar trebui să regăsim frecvent aceleaşi grupe de semne corespunzătoare unor cuvinte sau unor fraze identice. Prima sarcină a celui ce descifrează ar fi, deci, să identifice aceste secvenţe ale textului.

O examinare de detaliu a mai multora din tabletele de dimensiuni mari m-a condus la rezultate negative. Foarte rar, câte o serie de simboluri respectă aceeaşi succesiune. Aceste cazuri sunt atât de rare încât nu au nici o semnificaţie. Scribul pare să fi repetat mecanic câteva semne care i-au venit în minte.

Un catalog al simbolurilor care apar pe tablete arată că diversitatea lor e mai mult aparentă decât reală. Fiecare semn are un număr mare de variante care nu pot fi considerate independente. Pe de altă parte, adeseori, aceleaşi simboluri se combină într-un desen unic. Aceste fuziuni sunt urmarea unei greşeli din cauza lipsei de spaţiu sau pentru a economisi un efort. Acele asocieri care au părut intenţionate au fost considerate într-o grupă deosebită.

Uniformitatea şi stilizarea simbolurilor din toate tabletele exclud ipoteza unei pictografii primitive. Atunci când desenele redau anumite idei, diversitatea lor este cu mult mai mare decât aceea a tabletelor.

Am calculat pe tableta Anuku kurenga procentajul în care apar diferitele simboluri. La un total de 960 de semne, imaginea rândunicii de mare care îl incarna pe zeul Makemake se repetă de 183 de ori. Aproape o şesime din tabletă conţine acest semn. Un personaj cu capul reprezentat sub forma unui romb apare de 94 de ori. Figurile de oameni şi de păsări formează aproape o treime din totalul semnelor. Această proporţie între frecvenţa unuia sau altuia dintre simboluri, după natura lor, nu pledează în favoarea unui sistem de scriere.

Cu toate aceste obiecţii, tabletele au ceva din caracterul pictografiilor primitive: ele combină reprezentări naturaliste cu figuri geometrice, care pot fi simboluri stilizate. A priori, n-ar fi de loc imposibil ca strofe sau versuri dintr-un poem polinezian să fi fost transcrise astfel. Logic am putea spune că tabletele constituie un sistem de memorizare al preoţilor sau al cântăreţilor. Analogii din alte civilizaţii tind să vină în sprijinul acestei interpretări: indienii olibway transcriau farmecele lor pe bucăţi de scoarţă de copac, cu ajutorul unor semne care le amintesc, uneori, pe cele din tablete. Şamanul nu citeşte textul, dar asociază fiecărui semn o strofă din poem pe care o ştie pe de rost. Nu putem şti dacă acest procedeu este folosit pentru a-i ajuta memoria sau pentru a spori eficacitatea farmecului.

Doamna Routledge a prezentat argumente foarte convingătoare pentru a demonstra că tabletele erau menite să ajute memoria.

Trebuie, totuşi, să fim prudenţi. Oricare ar fi mărimea sau forma lor, ele au mereu ambele feţe acoperite de semne, fără nici un spaţiu liber. Tabletele au forme capricioase, întâmplătoare.

Dacă simbolurile ar corespunde unui text precis, ele nu ar acoperi întotdeauna tot spaţiul disponibil. Să atribuim, oare, scribului, un instinct miraculos care îl făcea să aleagă mereu o bucată de lemn care să corespundă exact lungimii textului său? Atunci când semnele sunt figurate pe un baston cilindric, ele sunt dispuse pe circumferinţă, fără ca nimic să marcheze locul de unde ar începe înscrisul. E ca şi când scribul n-ar fi avut decât intenţia de a înghesui cât mai multe semne. O astfel de intenţie nu se leagă însă de ideea unei scrieri.

Admiţând că fiecare semn corespunde unei strofe, numărul de simboluri de pe tabletele de mari dimensiuni depăşeşte cu mult lungimea cântecelor-recitative obişnuite din Polinezia. Se poate obiecta că fiecare tabletă conţine mai multe cântece, dar atunci, de ce nu sunt despărţite printr-un spaţiu sau printr-un semn convenţional? De ce textul apare continuu, semnele acoperind până şi defectele din lemn?

Ipoteza unei scrieri pare tot mai greu de acceptat. Care a fost însă, legătura între tablete şi cântecele-recitative?

Oratorii sau recitatorii maori adăugau o anume greutate discursului său cântecului lor, ţinând în mână un baston gravat. Genealogiştii purtau şi ei un baston cu semne reprezentându-i pe strămoşi. Acesta era inutil, pentru că genealogistul cunoştea pe de rost lista strămoşilor; bastonul îi dădea o mai mare importanţă în faţa celor care îl ascultau. Preoţii din Tahiti şi din Tuamotu depuneau la altar bastoane sau obiecte din paie împletite care simbolizau cântecele liturgice pe care le spuneau. Aceasta este o tendinţă de a i reprezenta, într-o formă concretă, poeme, cântece sau alte producţii literare. Cântăreţii din Insulele Marchize asociau cântecelor liturgice nişte punguţe împletite din fibre de cocos, din care ieşeau nişte şnururi cu noduri. Semnificaţia exactă a punguţelor nu este clară, dar despre noduri se zice că ar fi fost un fel de repere, de „aduceri aminte” pentru recitatori. Recitarea unei liste de strămoşi este, în

general, precedată de o enumerare lungă de noţiuni abstracte, de zei şi de elemente care unindu-se dau naştere lumii şi, în final, oamenilor. Această parte a genealogiei, numită rumu, adică rădăcină, era reprezentată, simbolic, de punguţa din fibre de cocos. Există părerea că fiecare strofă a unui poem corespundea unui nod. Punguţa ne este descrisă de unii ca fiind un „recipient” al cântecului-recitativ. Cântăreţul o lua în mână şi cerea auditoriului să numească imnul pe care îl dorea. Fără a lăsa din mână punguţa, el recita ceea ce i se ceruse. Aceste obiecte considerate forma concretă a cântecelor erau transmise în mod solemn tinerilor după iniţierea lor în folclorul tribal. Insulele Marchize, a căror civilizaţie are analogii numeroase cu cea a Insulei Paştelui, aduc un ansamblu de informaţii care ne dau, poate, cheia enigmei tabletelor.

Pentru moment, propunem interpretarea următoare a misterului tabletelor: cântăreţii rongo-rongo din Insula Paştelui foloseau bastoane (hohau) cu care subliniau efectul recitărilor. Pe aceste bastoane au gravat simboluri sacre. La început, aceste simboluri au putut avea rolul de a le aminti cântecele dar, mai târziu, elementul decorativ al simbolurilor a prevalat asupra semnificaţiei lor. A existat tendinţa de a le multiplica la întâmplare pe bastoanele şi tabletele pe care cântăreţii le ţineau în mână. Se poate bănui şi că semnele au fost puse în legătură cu recitativele, fiecare din ele reprezentând o strofă. Obiceiul de a psalmodia un poem la vederea unei figuri, nu s-a pierdut nici azi în Insula Paştelui. Când apare o figură în jocul cu sfoară se recită un poem scurt. Soluţia problemei ne poate fi sugerată de observaţia unui indigen: „Strămoşii noştri recitau poeme pentru tablete acoperite de semne; noi, în neştiinţa noastră, cântăm pentru figuri din jocul cu sfoară.”

Această interpretare este conformă cu tendinţele profunde ale civilizaţiei polineziene.

CUM TRĂIAU PASCUANII.

Insula Paştelui este adeseori descrisă în culori sumbre: insulă stearpă, câmp de pietre vulcanice, soluri ingrate, incapabile să hrănească vreo populaţie. Cum a fost oare cu putinţă, ca pe

această stâncă aşa-zis sterilă, să se fi dezvoltat o civilizaţie aşa de strălucitoare? Se poate imagina, oare, transportul statuilor uriaşe fără trunchiuri de arbori din care să se facă sănii? Din ce trăiau „armatele de sclavi” care târau statuile în lungul câmpurilor de lavă şi al crestelor vulcanice?

Dacă solul insulei ar fi într-adevăr sterp, misterul ar fi întreg şi nu ne-ar mai rămâne decât să acceptăm părerea acelora care o consideră ca pe o rămăşiţă dintr-un continent scufundat. Mai rămâne totuşi o posibilitate: aceea a unui cataclism care i-arfi distrus flora şi ar fi dus la decăderea unui popor care a cunoscut zile mai bune.

Aspectul arid al Insulei Paştelui este înşelător. Roggeveen a considerat-o atât de fertilă încât a califi-cat-o drept „paradis terestru”. Grădinarul domnului de La Perouse s-a declarat încântat de compoziţia solului şi convins că trei zile de muncă pe an ar fi fost suficiente pentru a asigura hrana populaţiei.

Bogăţia pământului vulcanic al Insulei Paştelui a meritat şi elogiile unui botanist modern.

Primii vizitatori au lăudat în descrierile lor grădinile indigenilor. Produsele li s-au părut nu numai variate, ci şi de foarte bună calitate.

În trecut, ca şi astăzi, versanţii vulcanici erau acoperiţi de verdeaţă, ţărmurile arătau privirilor un şir de grădini şi plantaţii de bananieri. Doar copacii lipseau din acest peisaj îmbietor. Spaţiile nelocuite erau acoperite de arbuşti piperniciţi care nu puteau fi de mare folos locuitorilor. Roggeveen, Gonzalez, Cook, de La Perouse au fost uimiţi de absenţa arborilor de talie mare care, după ei, ar fi trebuit să împiedice dezvoltarea unei culturi a cărei grandoare sălbatică o admirau. Când primii coloni polinezieni au ajuns în insulă, ei au găsit, fără îndoială, un fel de parc natural plin de arbuşti de toromiro. Acest arbust le-a dat, timp de veacuri, lemnul din care şi-au cioplit statuetele şi obiectele rituale. Arbuştii au dispărut în cea de-a doua jumătate a veacului trecut, sub dinţii oilor şi ai caprelor, cu excepţia unui

singur exemplar care a supravieţuit în interiorul vulcanului Ranokao, într-un loc greu accesibil.

Legenda spune că toţi arborii din insulă (hău, marikuru, makoişi sânta!) au fost aduşi de faimosul rege Hotu-matua când a venit din misterioasa sa patrie Ma-rae-renga. Legendei i se poate da crezare, întrucât în călătoriile lor, polinezienii luau seminţe sau butaşi de arbori folositori. Totuşi, unele seminţe au sosit în insulă înainte de venirea oamenilor, aduse de vânt sau de păsări. Desigur Hotu-matua şi oamenii săi au adus seminţe de cocotier şi de arbori de pâine, atât de necesari traiului, dar climă mai rece nu le-a priit acestor arbori, în această „Ultima Thule” a Polineziei nu mai creşte astăzi decât un cocotier, adus recent, şi care nu face fructe.

Vechii pascuani păstraseră amintirea nucilor de cocos (n/a) cu care se hrăneau strămoşii lor, căci ele apar în nişte cântece religioase, sub formă: Atua-metua ki ai kiroto kia Rirituna-rei, ka pu te niu („Zeul ancestral unindu-se cu anghila furioasă a dat naştere nucii de cocos.”) Fraza ar fi de neînţeles pentru cei care nu cunosc mitul polinezian după care cocotierul a răsărit dintr-un cap de anghila îngropat în pământ de un zeu. Indigenii moderni denumesc niu grăunţele de makoi care seamănă, într-adevăr, cu nuci de cocos.

Din arbuştii care creşteau în insulă nu se puteau face decât statuete şi ţăruşi. Din fericire pentru indigeni, curenţii mării mai abăteau bucăţi plutitoare de lemn. Acestea erau comori de preţ pentru ei şi sosirea lor era atribuită bunăvoinţei vreunui strămoş. Adeseori, în pragul morţii, câte un tată de familie promitea că avea să trimită celor rămaşi un arbore din regatul umbrelor.

Clima pascuană, nefavorabilă cocotierilor şi arborelui de pâine, a fost propice altor arbori, printre care bananierilor, trestiilor de zahăr, cartofilor dulci, şofranului de India – adus de primii colonizatori. Aceste plante, şi altele, au prosperat şi au permis populaţiei să se dezvolte. Deşi varietatea lor este redusă, pascuanii denumesc diferit fructele şi florile care se deosebesc între ele prin detalii mărunte: nuanţe mai accentuate, câte o pată pe frunză. Aceasta dovedeşte spiritul de observaţie şi de

analiză pe care îl au popoarele aşa-zis primitive privind tot ce are legătură cu natura.

La mai puţin de un kilometru de Te-Peu, scoarţa de bazalt este crăpată ca şi o pâine care ar fi stat prea mult la cuptor. Sub stratul de lavă se deschid cavităţi întinse care adăpostesc o vegetaţie bogată. Este de ajuns să te îndepărtezi cu câţiva metri de o câmpie stâncoasă, pentru a pătrunde într-un desiş de verdeaţă din care iese, ca dintr-o seră, un miros de putregai şi sevă. În aceste grădini la adâncime, indigenii cultivă bananieri şi alte plante pe care vânturile marine le-ar putea distruge.

Insula Paştelui a fost cultivată şi locuită pe aproape întreaga întindere, cu excepţia, poate, a Peninsulei Poike^şi a câtorva zone din interior.

În vechime, ea a putut să hrănească cu uşurinţă 4000 până la 5000 de locuitori întrucât cei 628 de indigeni de azi pot trăi îndestulaţi într-o zonă de circa 2500 de hectare, în jurul satului Hanga-roa.

Pământul Insulei Paştelui este fertil, dar nu trebuie uitată nici truda fermierului pascuan. Acesta trebuia să îndepărteze surplusul de pietre de pe câmpul său, să facă un muşuroi de pământ pentru fiecare cartof pe care îl planta, să lupte cu buruienile. Avea instrumente agricole rudimentare, de genul pietrelor ascuţite. Pe această insulă fără râuri, el trebuia să păstreze umezeaja solului şi să împiedice ca soarele să-i ardă recoltele, în acest scop, acoperea câmpul cu un strat subţire de ierburi. Anumite plante cereau o grijă deosebită, se făceau eforturi pentru a reţine în jurul lor apa ploilor.

În jurul caselor, indigenii aveau nişte spaţii delimitate prin ziduri de piatră, mai mult sau mai puţin adânci, în care cultivau o parte din plante. Rămăşiţele vegetale care se adunau de-a lungul anilor în aceste spaţii protejate formau un humus favorabil unei vegetaţii bogate.

Pascuanii au arătat mereu o mare dragoste faţă de pământ, în descrierile de călătorie existente, apar numeroase referiri la

ordinea în care se întindeau câmpurile, la simetria straturilor şi la curăţenia lor. Bananierii, plantaţi în şah, ofereau un spectacol deosebit de atrăgător. Muncile câmpului nu erau o corvoadă monotonă pentru pascuani. Întreaga familie şi prietenii lucrau împreună iar seara, şeful familiei oferea o masă copioasă, după care urmau cântece şi dansuri. După venirea albilor, pascuanii au pierdut acest obicei al bucuriei care era legat de muncă de zi cu zi.

Recoltele viitoare erau apărate de furt sau de lăcomia proprietarilor printr-un tabu rostit chiar de rege sau de un preot din familia regală. Orice încălcare a interdicţiei antrena moartea făptaşului.

La vremea recoltelor, interdicţia era ridicată de înaltul personaj care o impusese şi după ofrandele prezentate zeilor, populaţia intra în posesia fructelor.

Problema apei.

Apă bună de băut a fost întotdeauna o problemă grea pentru indigeni. Insula Paştelui nu are nici un râu şi viroagele care străbat pantele colinelor sunt de origine vulcanică. Ploaia pătrunde cu repeziciune în solul poros şi formează pânze subterane care se varsă în mare, la nivelul plajelor, în mai multe locuri de pe coastă se pot vedea firişoare de apă care ies din stânci. Din păcate aceste pâraie sunt atât de aproape de mare încât apa lor este sărată. Strămoşii indigenilor moderni au încercat să evite amestecul de apă dulce cu cea sărată şi au ridicat un fe! De rezervoare, dar aici apa adunată nu este de bună calitate. Pascuanii o beau totuşi, în anumite locuri unde coasta e mai joasă, indigenii au săpat puţuri căptuşite cu piatră, care astăzi sunt uscate sau astupate de noroi.

Cele mai mari rezerve de apă dulce sunt constituite de lacurile din fundul craterelor. Accesul este însă greu şi chiar periculos. Astăzi, ca şi în vechime, indigenii nu vin să ia apă de acolo, decât în cazuri extreme. Doar câteva puncte în care se aduna apa naturală (Puna-marengo, Vai-tara-kai-ua) prezentau condiţii

favorabile pentru o aşezare sătească; în restul insulei, trebuia, ca locuitorii să se mulţumească cu apa sărată de la maluri.

Animalele domestice.

Porcul, câinele şi găina au fost cele trei animale pe care polinezienii le-au luat cu ei în migraţiunile lor. N-au reuşit întotdeauna să le aducă în bune condiţii la mal. Aşa s-a întâmplat în Insula Paştelui unde nu s-au cunoscut decât găinile. Când navigatorii din veacul al XVIII-lea le-au arătat indigenilor porci şi câini, aceştia au fost miraţi şi chiar speriaţi. Pentru o populaţie care se hrănea mai ales cu vegetale, găinile au constituit o resursă alimentară importantă. Ele par să fi fost un simbol de bogăţie şi un instrument de schimb în sistemul de obligaţii reciproce şi de cadouri rituale care caracterizau societatea pascuană veche. Găinile erau închise în fiecare seară, în nişe amenajate pe nişte platforme de unde nu puteau fi furate Jără a se face un zgomot care ar fi alertat proprietarii, în secolul trecut, când majoritatea satelor au fost părăsite, găinile, redevenite sălbatice, s-au instalat în fundul craterelor.

Şobolanul nu este un animal domestic, dar, ca şi găinile, afostadus tot de primii colonizatori care îl apreciau în mod deosebit. Pascuanii moderni îşi amintesc încă de bătrâni amatori să mănânce astfel de rozătoare. Le este întrucâtva ruşine şi denumirea de „mâncători de şobolani” evocă la fel ca cea de „canibali”, o epocă barbară îndepărtată. Şobolanii negri care au invadat insula odată cu Hotu-matua şi oamenii săi au fost înlocuiţi de şobolanii cenuşii aduşi de europeni. Aceştia s-au prăsit cu repeziciune şi constituie un pericol pentru găini şi provizii. Sunt atât de îndrăzneţi încât se arată uneori şi în plină zi.

Pescuitul.

Apele din jurul insulei sunt pline de peşte, în special în jurul stâncilor Motu-nui şi Motu-iti care, din acest motiv, sunt şi pline de păsări de mare. Departe de a profita de această bogăţie, indigenii preferă eterna lor carne de oaie. Cât am stat pe insulă, am mâncat rareori peşte dar este adevărat că era iarnă,

anotimp considerat ca neprielnic pescuitului, în vechime, peştele era obiectul unui tabu în timpul iernii australe. În timpul verii, pescuitul tonului se bucură de oarecare interes. Este specialitatea câtorva indivizi care au bărcile în comun. Ceilalţi contează pe generozitatea pescarilor sau pe obligaţiile reciproce, care îi obligă pe aceştia să distribuie prada.

Dacă astăzi pescuitul nu mai are decât un rol secundar în economia modernă a insulei, în trecut era altfel. Mărturii sunt povestirile şi legendele care au drept eroi pescarii, numărul mare de undiţe găsite în grote şi frecvenţa reprezentărilor de peşti şi de alte specii de animale marine de pe tabletele de piatră. Pescuitul n-a avut niciodată pentru pascuani aceeaşi importanţă ca pentru tahitieni sau locuitorii Insulelor Marchize. Insula Paştelui nu este înconjurată, ca alte insule polineziene, de un recif de corali care să atragă peştii şi să uşureze prinderea lor. Totodată, absenţa lemnului, din care să-şi facă ambarcaţiuni, a limitat activitatea pescarilor. Ei s-au mărginit la a prinde peştele de la înălţimea coastei sau din imediata apropiere de ţărm. Peştii mai erau prinşi şi cu undiţe din piatră din care s-au păstrat multe. Ele constituie capodopere ale artei neolitice, prin eleganţa formei şi perfecţiunea lustruirii. Descoperirea câtorva undiţe neterminate a permis reconstituirea diferitelor faze de fabricaţie. Se căuta o piatră a cărei formă sugera o undiţă. Piatră era îndelung şi minuţios lustruită, până ce atingea conturul definitiv. Partea centrală era eliminată prin forarea unei găuri enorme, care se tot lărgea, astfel încât până la urmă nu rămânea decât cârligul undiţei. Această ultimă parte era cea mai dificilă şi se întâmpla adeseori că piatra să se spargă, făcând zadarnice săptămâni întregi de efort. Numeroasele cârlige sparte pe care le-am adunat arată că astfel de accidente nu erau rare.

Peştii mari se lăsau prinşi cu astfel de cârlige dar pentru cei mici era nevoie de cârlige mai delicate.

Legenda spune că primii locuitori ai insulei foloseau numai cârlige din piatră cu care prindeau numai ton. Ceilalţi peşti se învârteau în jurul momelii, fără a muşca. Pescarii nu îşi explicau

aceasta. Atunci, un erou plin de fantezie, pe nume Ure, a avut un vis. Sufletul său s-a dus într-o colibă la Tirakoka unde a văzut un cârlig din os, agăţat pe un perete. Sufletul s-a întors în corpul pe care îl părăsise temporar şi când Ure s-a trezit dimineaţa, a început să caute oase din care a făcut un cârlig. S-a dus la pescarii care îşi încercau zadarnic norocul cu cârligele lor din piatră. Succesul metodei lui Ure a fost imediat. La fiecare aruncare a cârligului din os prindea un peşte, astfel încât ceilalţi pescari, curioşi, l-au întrebat care era secretul. „Ce faci? Ce fel de momeală ai?” Ure a răspuns cu modestie: „Pescuiesc ca şi voi, cu un cârlig de piatră.” Până la urmă, pescarii bănuind că era vorba de un secret, au descoperit cârligul din os. Supăraţi fiindcă îi minţise, l-au bătut şi l-au lăsat plin de sânge în barca lui.

În acel mic univers polinezian în care morţii deveneau zei, a folosi oasele lor într-un astfel de scop era o umilire odioasă. Cârligul cioplit din oasele unui duşman avea încă o putere mistică. Războinicul care îl folosea îşi putea imagina că victima sa îi devenise sclav şi îl ajută să-şi procure hrana. Puterile mistice ale cârligului atrăgeau peştele şi creau astfel o legătură stranie între mort şi hrană. Pentru un polinezian canibal, aceasta însemna decăderea unui om sau a unui spirit.

Pescarii de ton foloseau ca momeală nişte peştişori numiţi atune pe care îi striveau între două pietre. Peştii mari, atraşi de carnea proaspătă se apropiau rapid de cârlig. Uneori, pescarul folosea două cârlige. Aveau şi o mare varietate de plase, de la cele mai mici până la unele lungi de 30 până la 40 de metri. După tip şi dimensiuni, serveau la prinderea diferitelor specii de peşti.

Plasele erau făcute din fibre de dud, după cum s-a constatat la o analiză microscopică făcută la Muzeul naţional din Washington. Acest detaliu are importanţă, întrucât ne arată din ce material au fost făcute frânghiile care au servit la ridicarea statuilor.

Pescuitul cu năvoade şi plase şi-a pierdut din însemnătate. Manevrarea năvoadelor cere o muncă de echipă, mulţi indivizi şi societatea pascuană a devenit prea mărunţită, incapabilă de colaborare. Tocmai din acest motiv, pescuitul individual este mai

răspândit. Pascuanii prind langustele care se află în număr mare În jurul insulei, fie ziua plonjând în lungul coastei, fie noaptea la lumina torţelor.

Plajele erau vizitate zilnic de femei şi de tinere fete care adunau crabi, scoici, arici de mare. Uneori veneau şi noaptea, când peştele dormea printre stânci, şi îl prindeau cu nişte baghete ascuţite. Acest pescuit de pe maluri era în special apanajul femeilor. Aventurile din legende şi povestiri li se întâmplau femeilor tocmai a-tunci când se depărtau de casă, îndreptându-se spre recifuri.

Broaştele ţestoase au devenit rare, dar despre ele vorbesc legendele şi inscripţiile de pe tablete. Am descoperit într-o grotă nişte podoabe din carapace de broască ţestoasă. Când broaştele ţestoase erau semnalate în larg, indigenii le urmăreau cu bărcile lor şi le abăteau spre o plasă cu ochiuri foarte solide. Pascuanii preţuiau într-atât broaştele ţestoase încât se spune că ridicaseră pe ţărm un fel de turnuri de veghe din piatră, de unde un indigen le pândea zi şi noapte.

Resursele alimentare ale vechilor pascuani erau diverşi tuberculi, banane, trestie de zahăr, peşte şi moluşte.

Ambarcaţiunile vechilor pascuani erau ca şi cele ale tuturor polinezienilor, dar mai mici şi mai puţin solide, ca urmare a lipsei lemnului. Erau făcute din scânduri prinse laolaltă, cu mare efort şi răbdare. Stabilitatea era asigurată printr-un sistem folosit şi în Insulele Marchize. Proră şi pupa, de forma unui cioc de raţă, se ridicau deasupra apei, după modelul din Polinezia orientală. Aceste ambarcaţiuni puteau transporta două sau cel mult trei persoane.

La vremea la care sosise părintele Eyraud, indigenii îşi mai aminteau de pirogile lungi cu care străbunii lor traversaseră marea, în anul 1860, contactul cu europenii a trezit în pascuani dorinţa de a naviga, l-au cerut misionarului să le construiască, pe loc, o barcă mare. Eyraud a pretextat lipsa lemnului. „Lemn!” au strigat indigenii, „Avem mai mult decât este nevoie!” S-au împrăştiat prin insulă şi au revenit aducând misionarului toate

bucăţile de lemn strâmbe sau putrede pe care le găsiseră. „După cincisprezece zile – povesteşte Eyraud – sălbaticii au putut să vadă ceva ce semăna cu o barcă făcută din o sută de bucăţi. Frica mea a fost că aveam să fiu ales pentru a conduce noua şi primejdioasă barcă.”

Aducându-şi aminte că ambarcaţiunile care se apropiaseră uneori de insulă aveau vâslaşi îmbrăcaţi în pantaloni şi cămăşi, pascuanii şi-au dorit şi ei un fel de uniforme. Bineînţeles, Eyraud a fost acela care a trebuit să confecţioneze şi aceste costume.

Lansarea la apă a bărcii a fost, după descrierile lui Eyraud, astfel: „Târâtă brutal pe pietre, barca a ajuns repede la malul mării. Toţi doreau să contribuie cu ceva la lansare. Pe măsură ce barca era împinsă în larg, apa intră în ea până ce a scufundat-o. Adio plimbări, excursii şi alte expediţii.”

Cele cinci sau şase bărci pe care le aveau indigenii din Hanga-roa în secolul XVIII le permiteau să ajungă în anumite locuri din mare, ghidându-se după diverse semne de pe mal. Unul era statuia de piatră a lui Pu-haka-nononga pe care vasul Mercator a luat-o la sfârşitul şederii noastre şi care împodobeşte^astăzi una din sălile Muzeului Regal din Bruxelles, între acea statuie şi bancurile de ton spre care ea îi îndrepta pe pescari era o legătură magică, ceea ce i-a făcut pe indigeni s-o numească „divinitatea tonului.”

Coacerea alimentelor.

Absenţa lemnelor pune problema focului. S-a pus întrebarea de unde luau indigenii combustibilul necesar pregătirii alimentelor. La fel ca şi astăzi, vechii pascuani ardeau surcele, tulpini de trestie de zahăr, frunze şi trunchiuri uscate de bananieri. Produceau focul prin metoda clasică în Oceania: frecau îndelung două bucăţi de lemn până ce se încingeau. Era de ajuns atunci să se apropie un material uşor inflamabil.

Alimentele erau pregătite, după obiceiul polinezi-an, într-un umu, adică într-o groapă în care se aprinsese focul. Se încingeau pietre care erau scoase când atingeau o temperatură foarte

înaltă. Fundul gropii era tapetat cu frunze de bananier, se aşezau alimentele care erau acoperite de pietrele încinse, de alte frunze şi de pământ. Câteva ore mai târziu, alimentele erau dezgropate. Erau coapte tocmai bine, fără să fi pierdut din sucuri, în siturile arheologice s-au găsit multe astfel de cuptoare.

Umu apare în toate descrierile de banchete şi sărbători, în astfel de cuptoare se pregătea carnea desprinsă de pe cadavrele duşmanilor.

Gustul alimentelor coapte înăbuşit este excelent şi a fost adeseori lăudat de călători, dar bucătăria pas-cuană, ca aceea a multor polinezieni, nu este sărată. Indigenii, care absorb sărurile necesare organismului din aer şi din algele pe care le mănâncă, nu simt nevoia să-şi asezoneze felurile de mâncare.

Părintele Zumbohm, unul din primii misionari, ne-a lăsat relatarea unui banchet oferit după vechile obiceiuri. Părintele a fost invitat de unul din marii şefi din Motu-iti care, cu toată ostilitatea faţă de creştinism, nu dorea să rămână mai prejos faţă de alţi şefi.

Cu câteva zile înainte de eveniment, gazda şi-a trimis o parte din oameni la pescuit şi altă parte la câmp, să aducă banane, cartofi, trestie de zahăr şi pui. Au săpat un cuptor mare, care s-a aprins în dimineaţa petrecerii. Obiceiul cere că musafirii să ia loc pe pietrele din jurul cuptorului, deşi aceştia ar fi preferat să stea la umbră. Gazda i-a întrebat dacă erau gata să înceapă şi, la răspunsul lor afirmativ, a făcut semn la vreo zece oameni care s-au năpustit asupra cuptorului şi au scos alimentele. Cele mai bune bucăţi au fost aşezate pe rogojini, în faţa musafirilor. Alte bucăţi alese au-fost oferite şefului şi prietenilor săi. Musafirii europeni au fost uimiţi de rapiditatea cu care indigenii au mâncat. Au observat că nimeni nu a băut apă, dar toţi se răcoreau sugând trestie de zahăr. Restul asistenţei îşi oferea cu zel serviciile, fără a mânca. La urmă doar, la un semn al şefului s-au aruncat asupra resturilor. Pofta lor de mâncare îi amuză probabil pe şefii prezenţi, astfel încât indigenii chiar exagerau voracitatea cu care înfulecau.

În timpul acestui festin, unul dintre şefii prezenţi s-a simţit lezat în ceea ce priveşte eticheta faţă de el şi s-a iscat o încăierare repede domolită. Prânzul a fost urmat de jocuri şi dansuri la care toţi invitaţii au asistat, aşezaţi la umbra unei stânci.

La aceste banchete nu erau admise nici femeile, nici copiii. Lor nu le mai rămâneau decât resturile festinului.

Locuinţele înainte că misionarii să-i fi adunat pe pascuani la Hanga-roa nu exista în insulă nici un sat propriu-zis. Indigenii trăiau în colibe izolate sau în cătunuri foarte mici. Planul colibelor de altădată se mai găseşte încă datorită conturului din piatră al fundaţiilor. Plăcile din bazalt aveau aceeaşi grosime şi erau dispuse în elipsă. În găurile făcute la suprafaţa pietrelor, la intervale regulate, se înfigeau baghete din tije de ţi care constituiau stâlpii. Un fel de grindă subţire era fixată de jur-împrejur, la o anumită înălţime. Baghetele se uneau între ele, formând un fel de arce a căror mărime descreştea de la centru. Această armătură şubredă era acoperită cu rogojini din trestie împletită cu grijă. Locuinţele aveau înfăţişarea unor vapoare aşezate pe sol cu chila în sus. Câteva lespezi de piatră se aflau în faţa porţii de pe unul din pereţii laterali ai colibei. Uneori mici statui din piatră sau lemn se aflau lângă prag. Pentru a intra pe uşă, era necesar să te târăşti, întregul mobilier al colibei era compus din câteva rogojini, pietre folosite ca perne şi recipiente din doyleci uscaţi, în care se păstrau toate bogăţiile familiei, în timpul zilei, colibele erau în general goale, dar seara se umpleau pentru somn. Atmosfera devenea repede sufocantă şi somnul era mereu întrerupt de strigătele copiilor şi de un du-te-vino al ocupanţilor.

Întrucât indigenilor le plăcea să stea în faţa caselor, accesul şi împrejurimile imediate erau de multe ori pavate cu pietre rotunjite şi decorate cu bucăţele mici de coral.

Colibele aveau de la 10 la 15 metri lungime şi o lăţime de 1, 50 la 2 metri, dar unele erau cu mult mai mari. Aceea care a fost vizitată şi descrisă de domnul de La Perouse măsura aproape 100 de metri lungime pe 10 metri lăţime şi adăpostea 200 de

persoane. Şi noi am găsit fundaţia unei colibe având axul de circa 40 de metri.

Fragilitatea şi rusticitatea acestor locuinţe par sur-prinzătoare pe lângă masivitatea importantă a mausoleelor şi a statuilor. Acest contrast rezultă atât dintr-o altă concepţie despre confort decât a noastră, cât şi din obiceiuri de pe vremea în care pascuanii trăiau în insule cu floră mai bogată. Aşa puţin impunătoare cum erau, aceste colibe au dovedit o adaptare iscusită la puţinele resurse ale mediului. Simple hangare, ridicate pe lângă cuptoare, ţineau loc de bucătării.

Camerele subterane, găsite pe lângă vechile mausolee, ar putea fi oare considerate locuinţe? Indigenii moderni le descriu ca pe locuri de refugiu în care se ascundeau femeile şi copiii în timpul războaielor. Dar în ce fel aceste pivniţe, cu intrarea la vedere, ar fi putut deveni ascunzători? Camera subterană de la Vai-mata este cea mai frumoasă şi cea mai bine conservată din insulă. Amplasamentul ei este anunţat de o cale pavată după care se deschide un culoar îngust, căptuşit cu lespezi bine lustruite, şi care conduce într-o sală încăpătoare formată de o grotă naturală ai cărei pereţi au fost acoperiţi cu o zidărie foarte îngrijită.

De La Perouse descrie o cameră de acelaşi tip pe care el a vizitat-o lângă Hanga-roa. Domnul Bernizet care a studiat-o, ne spune că indigenii depozitau acolo scule, provizii, lemne şi, în general, tot ceea ce posedau.

Numeroasele grote ale insulei au fost adeseori transformate în locuinţe temporare sau permanente, după cum o dovedesc platformele amenajate pe lângă pereţi, ce serveau drept paturi. Unele din aceste caverne au o înfăţişare impresionantă. Aceea de la Puna-marengo, cea mai stranie, este una din curiozităţile locale. Se deschide într-o masă de zgură roşiatică şi comunică prin diverse culoare cu alte camere subterane. Sălile acestui palat natural conţineau schelete şi, ca şi când atmosfera n-arfi fost destul de sumbră, valurile care se infiltrau prin porozităţile stâncii făceau un zgomot neliniştitor.

Câţiva pascuani trăiau în chip de troglodiţi în crăpăturile stâncilor sau sub nişte cornişe strâmte. Statui răsturnate pe planul înclinat al mausoleelor au devenit acoperişuri pentru adăposturi, locuite vreme mai scurtă sau rnai îndelungată.

Îmbrăcămintea şi podoabele.

Bărbaţii aveau ca îmbrăcăminte un cordon lat din scoarţă de copac strivită bine. Unul din capetele cordonului atârna pe partea de jos a burţii. Pentru a se apăra de frig sau vrând să pară eleganţi, bărbaţii mai purtau pe umeri câte o capă rectangulară, vopsită cu pudră de curcuma. Femeile purtau un cordon asemănător şi uneori câte o fustă scurtă. Le plăcea şi lor să se înfăşoare în câte o capă din scoarţă.

Părul flutura liber pe umeri sau era strâns în vârful capului. La fel purtau şi femeile. Părul lor, adunat în coc este comparat cu o înotătoare de peşte, într-un cântec de dragoste:

Tânără fată, te sfârşeşti de dragoste.

Eşti un crab care trăieşte sub mausoleul Akurenga.

Eşti un peşte cu coc.

Te îndrepţi spre ţărm, Peştişorule, o, prietena mea!

Vei afla acolo alge.

Bune pentru a-ţi domoli foamea.

Grija pentru înfăţişare nu se regăsea nici în veşminte, nici în coafură, ci în tatuajele care făceau din trupul unor bărbaţi adevărate opere de artă. Loti şi alţi călători au reprodus motivele pe care pascuanii şi le tatuau. Prin varietatea, complexitatea şi aranjamentul lor ingenios, tatuajele pascuane au aceeaşi valoare artistică cu tatuajele populaţiei maori sau din insulele Marchize care, se ştie, au dus această artă la o adevărată măiestrie.

Stilul tatuajului se caracterizează prin importanţa acordată suprafeţelor pline, de formă geometrică şi care se întind pe faţă şi în alte regiuni ale corpului. O particularitate este folosirea frecventă a motivelor realiste reprezentând păsări, plante şi instrumente. Indigenul, al cărui tatuaj l-a descris Stolpe, avea pe braţ scena luării statuii de la Orongo de către marinarii de pe Topaze. Linii perpendiculare şi dese, tatuate pe picioare, dădeau multor indigeni aparenţa de a fi purtat ciorapi.

Aceste opere de artă aveau ca autori experţi care îşi ofereau serviciile celor care îi puteau întreţine. Rangul şi starea unui individ era de multe ori indicată de bogăţia tatuajelor sale. Operaţia era dificilă şi lentă, se efectua la intervale de câţiva ani. Pentru ca tatuajul să fie perfect la vârsta adultă a individului, trebuia început, în general, de la vârsta de opt ani. „Experţii în tatuaj” aveau ca instrument un fel de greblă mică din os, în care băteau cu un ciocănel pentru a o înfige în piele. Substanţa colorantă era cărbune din tijă de ţi amestecat cu suc de poporo. Şedinţele erau dureroase şi unii copii nu erau în stare să le suporte. Astfel, Viriamo a rămas cu tatuajul neterminat. Motivele tatuajului pascuan ne sunt cunoscute din două imagini care figurează la Muzeul de la Harvard.

Tatuajul era completat prin picturi corporale pentru care se foloseau culorile roşu, alb, cenuşiu şi mai ales pudra extrasă din curcuma. Această rădăcină se bucura de mare apreciere din partea indigenilor pentru culoarea ei portocalie, cât şi pentru parfumul ei. Mirosul pe care îl degajă este unul din cele mai agreabile pentru un polinezian, dar europenii sunt insensibili. Parfumul rădăcinilor de curcuma de la Rano-raraku a atras, odinioară, două femei-duhuri care trăiau în pământ străin şi au zburat spre Insula Paştelui pentru a cunoaşte plantele miraculoase. Legenda spune că ele i-au învăţat pe pascuani modul delicat în care se pregăteşte faimoasa pudră pua.

Roşul şi negrul erau culorile favorite ale bărbaţilor, îşi mâzgăleau faţa cu una din culori sau cu amândouă. Indigenii vopsiţi în negru din cap până în picioare au făcut o impresie puternică asupra europenilor care i-au văzut.

Insula Paştelui ar fi putut fi numită „Insula oamenilor cu urechile lungi”. Indigenii pe care i-au descris primii navigatori aveau lobul urechilor mult perforat pentru a atârna ornamente din os de rechin sau din lemn. Această modă s-a pierdut odată cu dispariţia civilizaţiei indigene. Ultimii bătrâni cu urechile perforate au murit la începutul acestui veac. Indigenii au atribuit oamenilor cu „urechi lungi” construcţia monumentelor din insulă şi au explicat decăderea în care se aflau prin exterminarea oamenilor cu „urechile lungi” de către oamenii cu „urechile scurte.” Această temă este, deci, de dată recentă şi nu trebuie să se creadă că indigenii moderni ar fi descendenţii unor cuceritori care s-au războit cu cei cu „Urechile lungi.”

Cele mai frumoase podoabe au fost cele de cap din pene de cocoş de diferite culori şi mai ales căştile din împletitură de nuiele acoperită cu una de pene. Femeile purtau pe cap pălării ciudate, din împletituri largi şi rotunjite pe margini, ascuţite la două extremităţi. Vechilor pascuani le plăceau pălăriile, de aceea le şi furau de la europenii ajunşi în insulă. Eyraud povesteşte în scrisorile sale că nu era obiect din care pascuanii să nu-şi fi făcut o pălărie. Jumătăţi uscate de coji de pepene, carcasă de pasăre – orice se putea purta! S-au văzut indigeni care purtau pe cap cutii sau chiar un pantof. Aceste fantezii vestimentare au luat sfârşit la începutul perioadei de asimilare.

Ţinuta de sărbătoare a unui vechi pascuan era completată de numeroase ornamente din lemn. Dacă era nobil şi bogat, el purta pe piept o semilună cu vârfurile sculptate, reprezentând personaje bărboase sau cocoşi (rei-miro). Alţii îşi puneau pe umeri aşa-zisele ta-honga, un fel de inimi din lemn care se asemănau cu nişte nuci de cocos stilizate.

Aceste podoabe n-au stat niciodată în atenţia europenilor. Ele ne sunt cunoscute din povestirile indigenilor moderni şi prin obiectele care au ajuns în muzee.

Lui Tepano îi plăcea să enumere aceste podoabe din lemn şi povestea despre ele cam aceleaşi legende ca despre tablete, în timpul şederii noastre pe insulă, mai mulţi pascuani s-au dus în

căutarea grotelor pline de rei-miro, tahonga şi statuete, după ce avuseseră câte un vis.

Tehnică şi arte.

Am descris vechiul pascuan la îndeletnicirile lui pe câmp şi la mare; am descris locuinţele şi costumele. Trebuie să-i mai cunoaştem şi activităţile lui creatoare.

Într-o insulă bogată doar în roci vulcanice, indigenul nu a avut multe materii prime pe care să le folosească. Colonizatorii au fost, desigur, dezamăgit' de sărăcia ei.

Lată, printre altele, câteva din greutăţile întâmpinate, în insulele Polineziei centrale sau orientale de unde veniseră, strămoşii pascuanilor împleteau coşuri şi rogojini din frunze de pandanussau de cocotier. Acestea lipseau în Insula Paştelui şi atunci oamenii au fost nevoiţi să rupă în fâşii frunzele de bananier şi să împletească din ele saci şi coşuri. Aceste fâşii nu erau bune pentru confecţionarea rogojinilor pe care dormeau sau cu care acopereau colibele. Au recurs atunci la răchita din fundul craterelor, dar neputând-o împleti, au cusut-o cu fire.

Colonizatorii au reuşit să cultive un fel de dud – arborele de hârtie – şi au putut, astfel, să-i folosească scoarţa la confecţionarea veşmintelor. Era preferată scoarţa crengilor tinere pe care o zgâriau cu un cuţit din obsidian şi apoi o lăsau la macerat. Fâşiile acestea erau bătute apoi cu un ciocan de lemn. Spre deosebire de alţi polinezieni care asamblau bucăţile prin simpla pisare, pascuanii le coseau una de cealaltă, cu ace din os. Rezultă, astfel, o ţesătură mai groasă şi mai rezistentă.

Natura a fost darnică cu pascuanii în ceea ce priveşte obsidianul. Datorită acestei roci vulcanice, indigenii şi-au făcut cuţite, lănci şi arme foarte eficiente. Vârfurile de lance, zise mata, care se găsesc pe jos cu sutele, au forma unui as de pică, cu laturile rotunjite şi ascuţite. Exemplarele neterminate sau sparte, în număr mare în preajma carierei muntelui Orito, ne arată diferitele faze ale confecţionării: o bucată mare de obsidian era desprinsă dintr-un bloc cu o singură lovitură de ciocan. Forma

definitivă era dată printr-o serie de prelucrări cu un instrument din os, mânuit cu pricepere.

Preţul pe care pascuanii îl acordau oricărei bucăţi de lemn rezultă din legendele lor şi din anumite incidente relatate de primii navigatori. Indigenii care s-au încumetat să vină înot până la vaporul Venusal amiralului Du Petit-Thouars cereau scânduri, cu multă vehemenţă, folosind o mimică extraordinară şi refuzând orice alt cadou, chiar alimente şi băuturi.

Atunci când Tepano nu avea nimic de făcut, îşi lua toporişca şi cioplea în lemn câte o figură umană sau de monstru. Sculele lui erau din oţel şi pretindea că le-ar fi moştenit de la un sculptor celebru. Lui Tepano nu-i venea să creadă că strămoşii lui cioplisseră lemnul cu scule din piatră. Pascuanii de azi sunt gata să admită că statuile uriaşe din tuf vulcanic au fost cioplite cu scule din piatră, dar operaţia li se pare imposibilă pentru obiectele din lemn. Obiectele făcute de indigenii moderni, cu scule de fier, nu au nici pe departe finisajul pe care îl aveau obiectele făcute cu greu, cu ajutorul sculelor de piatră.

Am văzut adeseori cum se năşteau sub ochii noştri obiectele din lemn, ultime supravieţuiri ale artei pascuane. Primul gest al sculptorului este acela de a verifica ascuţişul lamei de la toporişca; apoi, prin lovituri regulate, obţine o eboşă. Artistul continuă, cu lovituri mai blânde dar precise, până ce obţine obiectul cu aspectul său final. Statuia, până atunci lipsită de privire, capătă ochi: corneea este un inel din os, pupila un tetraedru din obsidian. Figurina se lustruieşte – aceasta fiind ultima operaţie.

Altădată, lucrarea unei statuete reprezenta o ocupaţie agreabilă a cărei durată era mult prelungită. Nu există teamă de a nu avea destule exemplare de vânzare cu ocazia venirii eventuale a unui vapor. Obiectul pe care artistul îl fasona era gândit a fi tabernacolul unui duh sau un ornament de purtat la gât, de sărbători. Răbdarea şi fineţea cu care erau lucrate venea şi din sentimentul bucuriei de a crea o operă perfectă.

Aceeaşi grijă pentru perfecţiune caracterizează şi lucrările de zidărie. Un ciocan de piatră, fără mâner, este un obiect foarte grosolan pentru a face dintr-un bloc de bazalt o lespede lustruită care să se poată potrivi exact cu vecina ei. La această muncă ingrată s-au dedat zile îndelungate, poate chiar luni, echipe de lucrători anonimi. Rezultatul au fost cele câteva bijuterii de arhitectură ca ahu-ucare prezintă suprafeţe la fel de netede că plăcile de marmură.

Artele şi meseriile amintite aparţin, aproape în întregime, unui trecut îndepărtat. Nu au dispărut cu totul căci mai există o tradiţie artizanală pe care pascuanii au adaptat-o la alte tehnici. Interesul pe care îl reprezintă azi tâmplăria denotă respectul purtat odinioară sculptorului în lemn care lucra acest material preţios.

O SOCIETATE CANIBALĂ.

Dacă se pune întrebarea „care este tribul tău?" oricărui locuitor din satul Hanga-roa, răspunsul va fi: „Marama, Tupa-hotu, Ngoure sau Miru", chiar dacă tatăl individului respectiv este englez sau chilian. Dacă se insistă, el va da afiliaţia tribală maternă şi va indica, pe teren, limitele aproximative ale teritoriului ancestral. Cu vreo treizeci de ani în urmă, unii bătrâni erau în stare să enumere subtriburile fiecărui district şi să dea numele sanctuarelor respective.

Aci se opreşte, din păcate, tot ceea ce cunoaştem din organizarea socială a Insulei Paştelui, aşa cum era ea cu mai puţin de o sută de ani în urmă.

Semnificaţia ierarhiei, legăturile familiale şi tribale au fost distruse, întâi de haosul care a urmat dispariţiei bruşte din 1863 a unei mari părţi din populaţie, apoi de epidemiile care n-au mai lăsat decât o mână de supravieţuitori. Aceştia, concentraţi în satul Hanga-roa, au distrus toate urmele vechii orânduiri sociale, mai ales după ce au fost creştinaţi. Doar patriotismul tribal s-a menţinut, destul de puternic dar totuşi atenuat, în memoria indigenilor moderni.

O listă de nume, frontiere geografice şi aluzii imprecise în legende – reprezintă puţine indicii pentru a reconstitui un sistem politic şi social de o anumită complexitate. Sunt destule, totuşi, pentru a ghici câteva trăsături fundamentale.

La începutul secolului XIX, populaţia Insulei Paştelui era împărţită în zece triburi sau mata ai căror membri se considerau descendenţii unor strămoşi care le dăduseră numele şi care, la rândul lor, erau urmaşii primului rege Hotu-matua.

Legenda spune că, în pragul morţii, Hotu-matua a împărţit insula între fiii săi. Fiul mai mare, Tuu-make-ke, a moştenit titlul de arikimau (rege) şi a primit porţiunea de coastă cuprinsă între Anakena şi muntele Teatea; Miru a avut ţinutul dintre Anakena şi Hanga-roa; Marama, malul sud de la Akahanga la Vinapu; Koro-orongo a primit câmpurile de lavă împrejurul lui Rano-raraku; Motu-iti a devenit stăpânul întregii părţi orientale a insulei şi, în fine, Rao s-a mulţumit cu teritoriile de la nordul şi estul muntelui Teatea. În această împărţire care dădea fiecărui trib districtul ereditar, Haumoana nu figurează încă, dar în lista regilor apare unul purtând acest nume care pare să fi dat şi numele tribului.

Câteva triburi s-au format în timp, desprinzându-se din celelalte. O familie ramificându-se putea da naştere unui subtrib care, mai devreme sau mai târziu, devenea independent. Un exemplu de astfel de divizare ne este sugerat de mitul originii celor din neamul Roa şi din neamul Hamea, care locuiau pe teritoriul tribului Miru.

„într-un război cu Tupa-hotu, tribul Miru a fost a-proape distrus. Doi tineri, Taka şi Parapuna, au reuşit să scape de măcel, împreună cu soţia lui Taka, ce era însărcinată. După ce femeia a născut, Taka a cedat-o lui Parapuna pentru ca să aibă un copil şi de la el. Şi-au trecut-o unul altuia vreme îndelungată, până ce fraţii au avut de la ea un număr mare de fii şi fiice care au devenit străbunii triburilor Roa şi Hamea. Aceste două triburi s-au considerat strâns înrudite între ele şi, de asemenea şi cu cei din tribul Miru din care se trăgeau.

Cei din triburile Tupa-hotu, Ureohei, Koro-orongo nu aveau locurile lor şi erau împrăştiaţi la întâmplare în estul insulei, în regiunea zisă Motu-iti. Această denumire geografică este aceeaşi cu numele fiului mai mic al lui Hotu-matua şi ne putem întreba dacă nu a existat şi un trib cu acest nume şi care s-a împărţit în trei.

Geografia politică a insulei era complicată datorită faptului că membrii unui trib nu stăteau doar pe teritoriul ancestral. De exemplu, multe familii Miru locuiau în districtul tribului Marama. Această întrepătrundere de triburi se explică prin căsătorii şi prin sistemul de adopţiune care permitea copiilor să-şi păstreze drepturile asupra pământului tatălui adevărat sau de a-şi moşteni mamele. Unii din învinşi, refugiindu-se la vecinii lor, îşi păstrau afiliaţia la tribul lor de origine. Insula Paştelui era un univers cu mult prea mic pentru ca grupurile să se păstreze izolate, cu toate ostilităţile reciproce.

Teritoriul tribal era împărţit între descendenţii diverşilor strămoşi. Ei se grupau pentru a forma nişte mata-iti, adică nişte subtriburi care corespundeau aşa numitelor hopu ale populaţiei maori. Pământurile aparţinând celor din mata-iti erau fâşii înguste, care plecau de la ţărm spre centrul insulei. Părţile vecine cu marea erau atât cele mai populate, cât şi cele mai importante sub aspect economic, în centrul insulei, solul fiind lipsit de valoare, limitele proprietăţilor nu mai interesau în mod deosebit. Uţa, adică centrul, era lăsat învinşilor care, deposedaţi de pământurile lor, duceau o viaţă chinuită, departe de ocean şi de resursele lui. Uţa era şi domeniul duhurilor.

Legătura dintre trib şi teritoriul său era simbolizată de prezenţa unui ahu, adică a unui cimitir care era totodată şi sanctuar, amplasat lângă ţărm. Aceste mausolee ruinate care se înşiră în jurul insulei sunt ultimele dovezi ale drepturilor pe care triburile şi subdiviziunile lor le aveau asupra teritoriului. Marele mausoleu de la Anakena aparţinea subtribului Honga, acela care dădea regii insulei.

Odinioară, indigenii aveau tendinţa de a locui împreună în colibe mari. Astăzi încă, cu toate dimensiunile modeste ale caselor

moderne, adeseori se află sub acelaşi acoperiş, proprietarul cu familia sa, fraţii şi verii săi. Aceasta arată existenţa unei anumite organizări familiale, numită „marea familie de nedivizat.” Familia se putea compune din mai mulţi fraţi locuind împreună cu soţiile şi copiii lor, sau din mai multe familii aparţinând unor generaţii diferite, dar grupate în jurul unui bunic sau străbunic. Acesta era, fără îndoială, şeful şi reprezentantul unităţii sociale şi purta titlul de tangata-honui (om respectabil, om important).

Rolul acestor mari familii nedivizate, în cadrul social general, nu ne este cunoscut. Prin analogie cu restul Polineziei, putem presupune că deţineau în comun pământul, îl lucrau şi pescuiau împreună. La vreme de război erau uniţi. Solidaritatea familială este regăsită în legende. Povestirile despre războaie cuprind mereu relatări despre felul în care se ajutau fraţii.

Cele două Confederaţii.

Deasupra triburilor, a subdiviziunilor lor, a marilor familii care formau osatura societăţii, se afla o organizaţie mai largă, de origine politică. Cele zece triburi sau mata se împărţeau în două grupuri care, probabil, nu erau altceva decât două Confederaţii ostile. Triburile din vest şi nord-vest erau denumite în general ca „oameni ai lui Tuu”, după numele unui con vulcanic de lângă Hanga-roa. Mai erau cunoscute şi sub numele de „triburile mari” (mata-nui). Triburile din est, sau „triburile mici”, apar în legende ca „oamenii lui Motu-iti.”

Acest dualism a fost, probabil, expresia şi urmarea unei stări permanente de război între triburile aflate la cele două extremităţi ale insulei. Legendele fac aluzie adeseori la ura şi războaiele triburilor Tuu împotriva triburilor Motu-iti. Luptele continuau pe durată mai multor generaţii, cu succese de o parte şi de alta. Învingătorul unea insula până în momentul în care învinsul se simţea destul de puternic pentru a relua lupta. Acest antagonism care a durat veacuri s-a manifestat şi în viaţa religioasă. Locurile sacre au fost împărţite în două. Stânca Motu-nui a fost şi ea împărţită în două, printr-o statuie care ţinea loc de demarcaţie, în cursul serbării naţionale a omului-pasăre,

cântăreţii din est refuzau să recite cântările sfinte împreună cu cei din vest.

Ierarhia socială.

Sentimentul ierarhiei, aşa cum se manifestă în trecut, a dispărut. Şi totuşi, cu un secol în urmă, societatea pascuană era la fel de riguros stratificată ca în Noua Zeelandă. Pe treapta de sus a scării ierarhiei sociale se afla ariki-mau sau marele şef, acela pe care îl numim regele insulei. După el, se zice că urmau preoţii (ivi-atua) şi ariki-paka (nobilii). Acest ultim titlu este dat astăzi, fără nici o diferenţă, tuturor membrilor tribului Miru, ceea ce este ciudat şi pare să fie o anomalie, contrară tradiţiilor polineziene. Adeseori am încercat să explic celor cu care am vorbit în insulă, că nu era cu putinţă ca toţi cei din tribul Miru să fie ariki-paka, dar ei m-au asigurat că totuşi aşa era. Într-un fel, Miru fiind tribul regelui şi fiind cu toţii descendenţi ai lui Hotu-matua, avea dreptul să pretindă un titlu de nobleţe. Oricum ar fi fost, poziţia nobililor în societatea pascuană este departe de a fi limpede. După spusele unui misionar, ei ocupau un loc secundar faţă de preoţi, deşi şi aceştia erau aleşi din clasa nobililor.

Războinicii, mata-to'a, veneau pe locul patru. Pe ultima treaptă a ierarhiei sociale se află/c/io. Acest cuvânt se poate traduce ca: învins, servitor sau fermier. Artizanii, tehnicienii sau experţii erau grupaţi în corporaţii dar nu se ştie ce loc ocupau în ordinea socială.

Împărţirea în clase sociale devine înşelătoare atunci când este vorba de puterea politică. Chiar dacă nu erau nobili, mata-to'a erau cei care deţineau puterea. În paginile ce urmează vom încerca să precizăm funcţiile şi prerogativele fiecărei clase.

Regele într-o zi, în timp ce examinam cu Tepano nişte inscripţii în piatră reprezentând broaşte ţestoase, l-am întrebat dacă acestea mai erau pescuite ca altădată. El ne-a spus, cu melancolie în glas: „După moartea regilor, broaştele ţestoase n-au mai venit pe aici.” Şi apoi a mai adăugat: „Multe altele au dispărut odată cu regii. Pe vremea lor, fructele de ignamă erau mai suculente şi mai mari. Santalul, adus de regele Hotu-matua,

şi care a prosperat pe insulă, nu mai există. Nici regii nu mai sunt, nici santalul nu mai este.” Aceste cuvinte ale lui Tepano ne-au făcut să ne gândim la ultimul ariki-mau, micul Gregorio care a murit de tuberculoză, în misiunea catolică, din 1867. Declinul Insulei Paştelui a fost simbolizat de slăbirea rapidă a acelui şubred descendent al zeilor. După ce insulă nu mai rămăsese decât un osuar, singură funcţie a regalităţii care ar fi putut supravieţui ar fi fost legătura mistică ce-l unea pe ariki-mau cu forţele roditoare ale naturii. După recoltare indigenii mai veneau încă în procesiuni la moştenitorul lui Hotu-matua. Cei ce purtau igname mergeau în faţă, urmaţi de tineri care purtau crengi de hau în chip de stindard.

În ofrandele aduse micului rege este exprimată esenţa regalităţii. Regele era o fiinţă sacră, cu puteri magice, în stare de a-i asigura poporului său hrană.

Forţa care poruncea lumii vegetale şi animale era puterea mistică a regelui, mâna sa, transmisă de strămoşii divini. Ca şi mulţi şefi polinezieni, este de presupus că arata'pascuani coborau şi ei din zeii Tanga-roa şi Rongo. Aceasta ar fi interpretarea ce s-ar putea da prezenţei acestor două nume divine printre primii regi ai lor.

Puterea regelui este celebrată în termeni lirici într-un imn cules în anul 1886. Textul nu este complet şi, pe de altă parte, traducerea este plină de fantezie. Cu ajutorul indigenilor şi experţilor în limbi polineziene am reuşit să stabilim, parţial, versiunea originală.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulţeşte în această ţară?

Atunci când Marte apare pe cer (?) regele face să crească tijele cartofilor dulci, albi.

El, regele, ne dă cerul şi strămoşii. El ne dă cartofii dulci, cerul şi strămoşii.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulţeşte în această ţară?

Langustele, peştele po'opo 'o, peştele, nohu, muşchiul, ferigile şi plantă kavakava-atua.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulţeşte în această ţară?

Muşchiul, ferigile, planta kavakava-atua, pe acestea le face regele să crească în această ţară. El ne dă muşchiul, ferigile şi plantă kavakava-atua.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulţeşte în această ţară?

El a adus tonul, peştii atu şi ature.

El ne dă tonul şi peştii atu şi ature.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulţeşte în această ţară?

Broaştele ţestoase, carapacea lor, labele lor, pe acestea regele le face să crească în ţara aceasta. El ne dă broaştele ţestoase, carapacea lor şi labele lor.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulţeşte în această ţară?

Stelele, cerul, căldura, soarele, luna, el le sporeşte puterea.

El ne dă cerul, căldura, soarele şi luna.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulţeşte în această ţară?

El ne trimite rouă, căldura, soarele şi luna.

Care sunt lucrurile pe care regele le înmulţeşte în această ţară?

Viermii, găuritoarele de urechi, scarabeii, pe toate regele le face să prospere în această ţară.

El ne dă viermii, găuritoarele de urechi, scarabeii, el îi înmulţeşte în această ţară.

Această putere care poruncea naturii se concentra în fiul mai mare şi, uneori, se dezvolta într-atât, încât ducea la nenumărate necazuri. Un exemplu celebru este legendă micului prinţ Rokoroko-heatu, fiul celei de a treia soţii a regelui Nga-ara. Acest fiu al regelui n-avea nici un drept, după naştere, dar venirea lui pe lume a coincis cu tot felul de întâmplări care anunţau ivirea unui mare şef. Mulţi oameni au fost devoraţi de rechini şi animale marine au apărut la ţărm, ameninţându-i pe cei ce se aflau acolo. Găinile albe, până atunci necunoscute, s-au înmulţit din cale-afară. Aceste evenimente nu puteau fi decât

manifestări ale mâna pe care o avea Rokoroko-heatu. În speranţa de a înlătura aceste catastrofe, regele l-a închis pe copil în grota Rano-aroi. Acesta a fost un gest inutil, căci poporul, convins de puterile micului şef cu „cunună de pene albe”, a refuzat să-l recunoască pe moştenitorul legitim. Nga-ara a pus ca micuţul său fiu, care avea atâtea puteri mistice, să fie sugrumat.

O altă legendă, din păcate obscură şi incompletă, are drept temă manifestările primejdioase ale mana regale.

„Tangaroa (să fie oare numele unui zeu sau al unui rege?), plimbându-se cu fratele său în lungul coastei de sud, a găsit o găină pe care a fecundat-o. A omorât-o şi i-a scos măruntaiele pe care le-a pus într-un bazin de piatră. S-a născut un copil. O bătrână, trecând pe acolo, a auzit planşete şi a luat copilul, l-a dat numele de Tu-ki-kaka-hevari. („Acela care era chircit ca un pui în oul său.”) Devenit mare, copilul o tot întreba pe mama sa adoptivă: „Unde e tatăl meu?” Bătrâna nu i-a răspuns nimic, până în ziua în care i-a zis: „Tatăl tău se află acolo, în spatele norului negru.” La aceste cuvinte, copilul a strigat: „Să mi se aducă o litieră şi să fiu purtat în regiunea Tuu.” Oamenii l-au purtat pe rând, căci mâna sa era atât de puternică încât îi ucidea pe cei care îl atingeau. Lângă un loc numit Pare, regele a văzut două fete tinere foarte urâte. Le-a strigat: „Plecaţi de aici, o, voi, femeilor urâte! Voi aruncaţi praf în ochii regelui Tu-ki-kaka-hevari!”

Şi cu această frază ambiguă legenda se încheie.

Acest rege dus pe sus şi al cărui contact ucide oamenii de rând este negreşit un şef sacru din Polinezia, echivalentul pascuan al arii din Tahiti care se deplasau duşi în cârcă pentru a nu transmite mâna lor solului supuşilor lor.

Ariki-mau era despărţit de supuşii săi printr-o serie de tabu-uri care, pe de o parte afirmau originea sa divină şi pe de altă parte, protejau restul muritorilor de molipsirea cu mâna. Capul era partea cea mai sacră a întregii sale persoane şi era obiectul celor mai stricte tabu-uri. El purta părul lung, căci nici o mână nu

era îndeajuns de sacră pentru a i-l tăia. Când din motive de igienă, misionarii au vrut să-l tundă pe micul rege pe care îl luaseră sub protecţia lor, acesta s-a răzvrătit. Numai după ameninţări s-a lăsat tuns şi indignarea populaţiei a fost nespus de violentă.

Cu toate că mai multe activităţi le erau interzise, aceşti şefi sacri îşi confecţionau singuri ustensilele de pescuit de care aveau nevoie. Ei lucrau în faţa colibei lor, dar nimeni nu avea voie să atingă obiectele de care se serveau.

Regele trăia singur în coliba sa, neîmpărţind-o nici cu soţia, care avea o colibă vecină. Era servit de două feluri de servitori, aparţinând tribului Miru. Unii, numiţi tu'ura lucrau câmpurile regelui şi mergeau cu el la pescuit, alţii, numiţi haka-papa pregăteau mâncarea şi îl serveau la masă.

Când servitorii îl părăseau pe rege, ei mergeau de-a îndărătelea.

Complexitatea şi mărimea tatuajului îl deosebeau pe rege de ceilalţi pascuani. Desigur, se învelea într-o capă mai lungă şi se împodobea cu ornamente de lemn şi de os deosebit de frumoase.

Insula Paştelui apărând în visul regelui Hotu-ma-tua din ţinutul Marae-renga, acesta a trimis şase tineri s-o recunoască şi s-o ia în stăpânire. Le-a cerut să-i găsească o plajă nisipoasă unde să-şi facă reşedinţa. Tinerii au vâslit în jurul insulei şi au cercetat toate gol-fuleţele. Numai Golful Anakena li s-a părut demn de un rege. Acolo a debarcat Hotu-matua şi acolo s-a născut primul său fiu, Tuu-maheke. Şi astăzi încă, Anakena este strâns legat de amintirea vechilor ariki. Ori de câte ori muncitorii noştri găseau în săpăturile pe care le făceau câte un craniu, ei spuneau: iată capul unui ariki.

Micul golf Anakena este locul cel mai plăcut din insulă, cel mai pătruns de farmecul melancolic al anumitor peisaje polineziene. Marea e transparentă şi puţin verzuie. Nisipul, făcut din scoici zdrobite, scârţâie sub paşi şi o mulţime de coline vulcanice îşi arată spinările din zgură roşiatică, uşor rotunjite, în spatele

plajei, vechile mausolee se înşiră ca nişte paznici ai păcii. Unele abia se mai disting printre pietrele prăbuşite, altele sunt pe jumătate acoperite de nisip. Vântul dezveleşte statuile şi oasele albite pentru a le îngropa iară, după bunul său plac.

În acest golf privilegiat, în care se putea înota la adăpost de valuri şi recifuri, au domnit cei din neamul Honga, al căror şef era an'ki-mau. Numai regele cu regina (sau reginele) şi servitorii lor aveau dreptul de a veni pe plajă pe o alee străjuită de beţe decorate cu ghirlande de pene. Plaja era un loc tabu şi cei care îl încălcau erau omorâţi.

O tradiţie destul de vagă spune că fiii mai mari ai regelui erau crescuţi într-un sat din apropiere de Papa-o-pea, care a rămas bine păstrat. Devenit rege, tânărul şef locuia la Ahu-akapu, lângă Ţăhăi, pe coasta de vest. Atunci când regele îşi transmitea puterile fiului mai mare, el se întorcea la Anakena pentru a muri.

După un obicei frecvent în Polinezia, regele îşi pierdea rangul la naşterea primului său fiu. Mana care era în el trecea în noua făptură, devenind intermediarul între trib şi zei. De fapt, regele domnea ca regent până ce moştenitorul său era la vârsta de a-şi îndeplini îndatoririle. Această dată era aceea a căsătoriei sale. După aceea, bătrânul rege era dat uitării. Atribuţiile şi îndatoririle lui sunt astăzi foarte puţin cunoscute. O funcţie era aceea de a impune sau de a ridica tabu-urile.

În timpul iernii, pescuitul în mare era interzis. Doar regele şi familia sa puteau gusta din peşte, fără a fi otrăviţi.

Tonul prins de pescari cu prilejul primului pescuit de la începutul lunii iunie era adus regelui care îl mânca împreună cu ai săi. După aceasta, se ridica tabu-ul de deasupra peştilor şi ei deveneau noa, adică puteau fi pescuiţi şi consumaţi.

La vreme de secetă, rugăciunile se făceau în prezenţa regelui, pentru că Hiro să aducă ploaie.

Tradiţia spune că regele făcea vizite prin insulă pentru a inspecta şcolile de preoţi şi a asista la rugăciuni şi imnuri sacre legate de diverse activităţi.

Regele a fost probabil şi în fruntea preoţilor dar nu se ştie dacă el trebuia să aibă şi cunoştinţele acelora.

Autoritatea politică a lui ariki-mau nu este clar definită. Chiar dacă era şeful tribului Miru, cu tot respectul care i se purta, era făcut prizonier dacă tribul era învins, în prima jumătate a secolului XIX, regele Nga-ara a fost prizonier al tribului Motu-iti vreme de mai mulţi ani şi a fost obligat să trăiască în districtul Nga-ure.

Puterea politică pare să fi fost deţinută de războinici care formau o aristocraţie de soldaţi fericiţi.

Am zice că un legământ obscur ar fi legat destinul societăţii de cel al regilor săi. Când micuţul Gregorio a murit, vechea civilizaţie a murit şi ea, iar „broaştele ţestoase au plecat spre a nu mai reveni.”

Preoţii.

Religia era prea strâns legată de viaţa societăţilor polineziene pentru ca prestigiul clerului să nu fie apropiat, până la confuzie, de cel al nobililor. Aceasta se datorează probabil şi faptului că membrii familiei regale şi preoţii erau supuşi aceloraşi tabu-uri şi trăiau în aceeaşi atmosferă mistică. Cu siguranţă marele preot era ales din familia regelui.

Numele preoţilor – ivi-atua (urmaşi ai zeilor) – exprimă raporturile lor cu divinitatea. Ei erau recipientele sau, pentru a folosi o expresie polineziană, „bărcile zeilor”, şi constituiau o ierarhie neclară astăzi. Orice act legat de religie sau magie erau atributele lui ivi-atua, descris ca un vrăjitor vulgar sau ca reprezentant al unui cult înalt.

Funcţiile sacerdotale trebuie să fi fost specializate. Smulgerea brutală în 1862 a membrilor castei sacerdotale stă la baza

prăbuşirii tradiţiei religioase din insulă. Preoţii pe care misionarii i-au găsit aveau atribuţii modeste. Erau de faţă la petreceri date cu prilejul naşterii unui copil sau exorcizau duhurile rele din corpul bolnavilor.

Clerul cu funcţii importante a fost, oare, bogat? Fără îndoială, căci i se aduceau daruri că pui, peşti, tuberculi, care erau ofrandele pentru zei. Puterea lor era mare, căci ei desemnau victimele în cazul sacrificiilor omeneşti.

Ce rol aveau exact preoţii locali, magicienii sau vrăjitorii – nu se ştie. Făceau parte din pătura oamenilor de rând şi prestigiul lor depindea de puterea farmecelor lor.

Artizanii.

Ca „tehnician” a! Lucrurilor divine, preotul se înrudea şi cu specialiştii altor profesiuni. Artizanul trebuia şi el să fie la curent cu ritualurile şi farmecele care i-ar face munca mai eficientă şi l-ar apăra de orice rău. Adeseori, cuvântul tahungo înseamnă şi preot şi meseriaş.

În dialectul actual al insulei, orice artizan este un maori. Cuvântul tahunga nu mai este cunoscut de generaţia prezentă. El apare într-un fragment de cântec:

He naunau no ta Puku-naunau. He rongo-rongo no ta Orongo, He tahonga no ta Puku-kahonga, He kiakia no ta Puku-kiakia.

Există lemn de santal la Puku-naunau.

Un cântăreţ la Orongo, Un artizan la Puku-kahonga, O pasăre kiakia la Puku-kiakia.

Artizanii aveau probabil tehnici tradiţionale. Poziţia lor socială depindea de importanţa activităţii lor. Una din singurele corporaţii a cărei existenţă este sigură, este cea a sculptorilor de statui care se bucurau de un mare prestigiu. Cu vreo cincizeci de ani în urmă, pascuanii mai vorbeau cu mândrie despre strămoşii lor care sculptaseră statuile uriaşe. Un indigen, care a fost

ghidul lui Thompson, nu pierdea nici o ocazie să amintească de un străbunic, pe nume Uratahui, care fusese un sculptor celebru.

Fiul unui artizan era iniţiat de tatăl său şi îi succeda în meserie. Corporaţiile erau totuşi deschise şi celor care se dovedeau talentaţi. Meşterul primea comenzile şi se îngrijea ca ele să fie executate.

Războinicii.

O figură mult întâlnită în legendele istorice este aceea a războinicului sau mata-to'a. Acesta era, înainte de orice, un şef de bandă, un om care inspira groază. Mata-to'a este un şef civil şi militar totodată, frecvent întâlnit în Polinezia. În Insulele Marchize, mata-to'a erau şefii militari, în Mangareva, echivalentul său era kala (mâncător de oameni) care cumula şi rolul de ariki.

Într-o societate atât de agitată ca aceea a Insulei Paştelui, războinicii mata-to'a, profitând de spaima pe care o inspirau, au ajuns să acapareze puterea. Un războinic celebru a fost Kainga, şef al triburilor din est la început, devenit mai apoi stăpân al întregii insule.

Poziţia politică a mata-to'a din Insula Paştelui era cu mult mai puternică decât cea a războinicilor din celelalte insule ale Polineziei.

Anumite evenimente obscure produse în Insula Paştelui sub ochii misionarilor au arătat tratativele făcute de mata-to'a de a acapara şi prestigiul religios datorat regelui. Unii mata-to'a cereau să li se ofere peştele din primul pescuit, ca şi când ar fi fost ariki-mau.

Oamenii de rând şi sclavii.

Oamenii de rând erau numiţi hurumanu. Este tot ceea ce se ştie despre ei. Condiţia de kio sau sclav ne este mai bine cunoscută. Membrii unui trib învins se risipeau pentru a scăpa de masacru sau se ascundeau în grote. După ce furia războiului se domolea,

învinşii nu mai erau ucişi, dar deveneau k. io şi obligaţi să muncească pe pământurile învingătorilor. Ţinuţi într-o grotă, erau foarte strict supravegheaţi, mai ales noaptea.

Denumirea de kio se dădea şi unui fermier care se afla sub protecţia unui războinic şi căruia îi plătea un bir. Cei care nu aveau pământ şi intrau în serviciul unui individ bogat erau tot kio.

Raporturile sociale.

Este îndoielnic că raporturile sociale, aşa cum sunt la Hanga-roa, să poată da o idee exactă despre comportamentul indivizilor în comunităţile pre-europene. Familiile formau grupuri mari şi cei legaţi prin înrudire de sânge evitau să se certe sau să se fure între ei. Polinezienii care au colonizat Insula Paştelui au menţinut obiceiuri de ospitalitate care au fost adeseori descrise în legătură cu alte insule din mările Sudului. Firea mobilă şi plină de fantezie a indigenilor îi împingea uneori la fapte violente şi cruzime; dar de îndată ce le trecea supărarea, redeveneau veseli şi binevoitori, aşa cum sunt astăzi urmaşii lor.

Pascuanii acordau o atenţie deosebită purtărilor frumoase. Fiecare individ dintr-o clasă superioară trebuia să ştie cum să se comporte în orice situaţie. Trebuia ca anumite cuvinte care aveau legătură cu o întâmplare neplăcută a interlocutorului să fie ocolite. Orice referire la un act de canibalism putea dezlănţui o reacţie violentă, mergând până la război. Susceptibilitatea aristocraţilor polinezieni lua uneori forme exagerate. Şi astăzi încă, un cuvânt spus fără intenţii rele poate sta la baza izbucnirii unor scene violente.

Când un şef îl vizita pe alt şef, el era escortat de grupuri de războinici. Cântăreţii rosteau desigur acele genealogii complicate, cum se mai face încă la populaţia Tuamotu. Şefii înaintau unul către celălalt şi, înclinând capul, îşi frecau nasurile, inspirând cu putere, ca şi când ar fi vrut să absoarbă respiraţia oaspetelui prieten.

Acest fel de a saluta se cheamă hongi. Acest nume desemnează astăzi sărutul ca în Europa pe care pascuanii şi l-au însuşit. Mamele însă continuă să-şi exprime dragostea faţă de copilaşii lor plimbându-şi nasul pe trupşoarele brune.

Un european care ar fi asistat, cu un veac în urmă, la întâlnirea între rude sau prieteni care nu s-au văzut multă vreme ar fi fost surprins, întâi ar fi observat o indiferenţă totală dintr-o parte şi din alta. Apoi fiecare grup începea să se lamenteze şi să plângă cu multe lacrimi. Individul, care era obiectul acestor manifestări, plângea şi el arătând semnele unei mari deznădejdi. Această disperare generală dura cam o jumătate de oră, după care lacrimile încetau şi fiecare venea să-şi frece nasul de nasul nou-venitului. Urma o veselie dezlănţuită şi cel care fusese absent îşi reluă locul în grupul său.

E greu de ştiut care erau cauzele acestui „salut în lacrimi”. Unii au spus că absentul era considerat ca un spirit şi se plângea moartea lui pentru a-l înduioşa. Alţii au susţinut că indigenii plângeau oboseala şi încercările prin care trecuse călătorul absent. S-a mai spus şi că orice individ revenind din depărtare degaja influenţa răuvoitoare pe care plânsul o îndepărta, în Polinezia, salutul în lacrimi aparţine categoriei de rituri funerare: rudă care îşi reia locul alături de ai săi trebuie să-i plângă pe cei morţi în timpul absenţei sale şi lacrimile exprimă participarea la necazul tribului.

Cei care şi-au părăsit patria pentru o perioadă îndelungată sunt obiectul unei primiri şi mai stranii şi greu de înţeles pentru noi. Rudele şi prietenii nu se mulţumesc doar să plângă, ci se năpustesc asupra celui venit, îl lovesc şi dau cu pietre în el. Ameninţările, gesturile agresive reprezintă supărarea oamenilor care îi reproşează de a fi plecat şi de a fi atras, astfel, toate nenorocirile survenite în timpul absenţei sale.

Unul din misionarii francezi ne-a povestit următorul incident: un pascuan care a lipsit multă vreme din insulă, s-a reîntors la bordul unei baleniere. Prietenii şi rudele l-au recunoscut imediat şi au început să arunce cu pietre în el, să-l împiedice de a coborî din barcă. Aceste gesturi au încetat doar când nevasta celui

absent s-a azvârlit în braţele lui şi l-a acoperit cu corpul ei. Misionarul a explicat că probabil indigenii l-au crezut mort pe cel absent şi s-au speriat văzându-l din nou în faţa lor. Aceste violenţe pot fi considerate şi ca expresia mâhnirii rudelor şi prietenilor de a fi fost părăsiţi vreme îndelungată.

Pascuanii, ca şi mulţi polinezieni, izbucnesc uşor în lacrimi. Cel mai mic obiect care aminteşte de un mort îi face să plângă. O tânără fată din insulă a recunoscut în cartea lui Thomson fotografia tatălui ei, mort de mai multă vreme. Privind fotografia, a plâns mult. Când ne vizita, faţă ne rugă: Arătaţi-mi chipul tatălui meu pentru ca să-l plâng”.

Salutul tahitian „Iaorana” a luat locul vechii formule de salut: „Ka oho mai, te repa riva!” (Vino aici, frumosule tânăr!) la care se răspundea: „Ka koe!” (Şi tu, la fel!). Părinţii salutându-şi copiii spuneau: fiue poki!” (Ah, copilul meu!) Aceste fraze erau rostite cu o voce tremurătoare şi plângăreaţă. Aşa le-am auzit noi pe buzele bătrânei regine, ori de câte ori o vizităm.

Războaie şi canibalism.

Războiul, ca şi muzică şi dansul, a fost, probabil, o alternativă într-o lume în care existenţa avea tendinţa de a fi monotonă. Viaţa cerea înfrânarea unor pasiuni şi resentimentele acumulate cereau o izbucnire în expediţiile războinice.

Viaţa politică a insulei, după relatările misionarilor, era o succesiune de războaie şi rivalităţi între triburi, în special între cele din est şi cele din vest.

Cauzele principale ale conflictelor erau, de cele mai multe ori, lipsite de orice temei dar sângele odată vărsat, lupta putea dura timp de mai multe generaţii.

Susceptibilitatea pascuană este ilustrată de o povestire care poate nu este decât pe jumătate legendă. Un băiat tânăr, văzând o anghilă pe ţărm, l-a rugat pe un bărbat să-l ajute s-o prindă. Acesta a gonit anghilă cu un băţ. Băiatul, supărat, s-a îndepărtat. Atunci bărbatul a prins anghilă. Copilul, văzându-l, i-

a cerut anghilă, întrucât el o văzuse primul. Bărbatul nu l-a luat în seamă şi a plecat spre cătun, urmat de băiatul care îi tot cerea prada. Bărbatul s-a dus într-o hare-hui (colibă mare, de sărbătoare) unde tocmai se pregăteau nişte anghile. Când au fost coapte, copilul şi-a cerut anghilă lui, dar nu a primit decât o bucăţică. Atunci s-a dus să se plângă tatălui său: „Vin dintr-o colibă unde se benchetuieşte şi mie nu mi-au dat decât o bucăţică din anghilă pe care am văzut-o primul. Cel care a prins-o a refuzat să mi-o dea.” Tatăl, fără a spune ceva, a luat o măciucă şi s-a dus la locul petrecerii unde toată lumea adormise după ce mâncase copios. Tatăl i-a ucis pe hoţ, pe gazdă şi pe mulţi din oaspeţi. Acest masacru a declanşat un război care a durat ani îndelungaţi.

Puterea mata-to'a despre care am mai vorbit dovedeşte caracterul războinic al societăţii pascuane. Odată ce se începeau ostilităţile, războinicii îşi vopseau corpul în negru şi petreceau acasă o ultimă noapte în care îşi pregăteau armele şi îşi ascundeau ce aveau mai de preţ. Mâncau alimente coapte de către taţii lor, într-un cuptor separat. Trebuia să nu doarmă deloc, în zori porneau, urmaţi de femei şi copii. Pe drum se rosteau descântece care să dea putere războinicilor şi să abată spiritele rele asupra adversarilor. Alaiul de necombatanţi mergea până la locul de luptă şi acolo, de pe o înălţime, asista la triumful sau la înfrângerea tribului lor.

Când cele două tabere se aflau faţă în faţă, se provocau cu insulte, apoi aruncau cu pietre. Pas-cuanilor le plăcea să azvârle pietre, fiind foarte dibaci. Urma aruncarea de suliţe cu vârful din obsidian care răneau grav. După acest schimb de proiectile, se luptau cu nişte măciuci plate şi scurte, identice cu patu-urile neo-zeelandeze. Unii preferau măciuca lungă, cu margini ascuţite. Lupta înceta după ce unul din grupuri pierdea mai mulţi războinici pe care îi abandona pe teren şi o lua la fugă. Învingătorii îi urmăreau, îi luau prizonieri pe cei pe care îi prindeau sau îi sugrumau. Se îndreptau apoi spre colibele învinşilor, le dădeau foc şi le distrugeau recoltele. Femeile şi copiii erau luaţi în captivitate. Dacă învingătorii considerau că au motive de răzbunare îi torturau pe prizonieri. Li se zdrobea

craniul, erau îngropaţi de vii, erau călcaţi în picioare până ce le plesnea burta. Pentru a scăpa de astfel de represalii, învinşii se ascundeau în grote sau cereau adăpost la alte triburi. Multe povestiri despre războaiele din insulă au acelaşi sfârşit: „. Ei au fost tăiaţi în bucăţi, învinşii, plini de spaimă au vrut să se ascundă în grote, dar învingătorii i-au prins. Bărbaţii, femeile şi copiii au fost mâncaţi.”

Dacă printre prizonieri era şi un şef, el nu era numai mâncat ci şi craniul lui era ars, în semn de supremă stigmatizare.

Scopul expediţiilor războinice era sporit şi de perspectiva chiolhanurilor unde cadavrele duşmanilor erau o trufanda. Omul nu a fost oare singurul mamifer mare a cărui carne ei au gustat-o?

Victoria Rapahango ne-a povestit că i-a cunoscut, în tinereţea ei, pe ultimii canibali din insulă. Ei îi îngrozeau pe copii. Orice pascuan ştie că strămoşii săi erau kai-tangata, adică mâncători de oameni. Unii glumesc, alţii se simt ofensaţi când se face aluzie la acest obicei devenit barbar şi ruşinos. După spusele misionarului Roussel, canibalismul a dispărut după introducerea creştinismului. Mesele canibale aveau loc în zone îndepărtate, ascunse, unde femeile sau copiii nu erau admişi. Indigenii au mărturisit misionarului Zum-bohm că degetele de la mâini şi de la picioare erau bucăţile cele mai gustoase.

Captivii destinaţi sacrificiului erau închişi în colibe, în faţa sanctuarelor.

Antropofagia pascuanilor nu era numai un rât sau expresia unei răzbunări, ci şi dorinţa de carne omenească. Un individ ajungea să ucidă şi din pofta de a mânca o carne proaspătă. Femeile şi copiii, cădeau pradă canibalilor celor mai feroci. Urmau represalii violente, mai ales dacă actul de canibalism era îndreptat spre membrii unei familii importante. Cei care au luat parte la festin puteau spune familiei victimei: „Carnea voastră mi-a rămas printre dinţi” şi astfel dădeau naştere unei nebunii ucigaşe din partea acestora, asemănătoare amo/c-ului malaezian.

Una din imaginile cele mai dramatice pe care le-a oferit Insula Paştelui în timpurile de odinioară a fost aceea a riturilor de răzbunare după comiterea unui omor. Cadavrul era dus la un mausoleu şi un preot îl veghea toată noaptea, recitând descântece şi făcând farmece. Din când în când se apropia de mort şi îl întorcea. Familia stătea în spatele preotului, amestecând bocetele cu cântecele funerare în aşteptarea plecării la răzbunare asupra neamului ucigaşului.

DE LA NAŞTERE LA MORMÂNT.

Naştere şi copilărie.

În luna a treia şi a cincea a sarcinii, şi niciodată în cea de a patra sau a şasea – numerele pare fiind considerate fatale – socrul îi oferea nurorii conţinutul unui umu (cuptor subteran). Acesta era umu-takapu-kokoma-moa adică „cuptorul-festiv-cu-în-testine-de-pui.” Intestinele de pui fripte pe pietrele incandescente ale cuptorului erau considerate un fel de mâncare ales, bun de oferit viitoarei mame. Restul alimentelor era distribuit membrilor celor două familii înrudite. Dacă tatăl femeii era bogat, el invita, la rândul său, familia ginerelui la o masă, dar acesta era doar un gest de politeţe, fără valoare rituală. Mesele festive (rae) stabileau o legătură mistică între hrana consumată şi viitorul copil ce avea să se nască; viaţa acestuia era ameninţată dacă se întâmpla ca un şobolan să roadă resturile ospăţului, uitate la locul petrecerii.

Femeile năşteau aşezate pe vine sau în genunchi, pe pământ. Erau susţinute de bărbaţii lor sau alte persoane care le apăsau burtă cu mâna, pentru a grăbi naşterea, în apropiere se aşeza o piatră încinsă, învelită în trestie şi căreia i se bănuia un efect binefăcător.

Cordonul ombilical era tăiat cu dinţii de către un bărbat sau o femeie şi înnodat de preot, după un ritual precis. Ceremonia avea importanţă, datorită credinţelor legate de ombilic ale indigenilor. La un bărbat, un „ombilic bun”, adică un ombilic proeminent, era întrucâtva un simbol de curaj şi energie. Era arătat cu mândrie, înnodând cordonul ombilical al unui nou-

născut, preotul închidea în corpul acestuia forţa vitală (mana) care s-ar fi risipit altfel. Fiecare gest al acestei operaţii era orânduit prin tradiţie şi orice greşeală ar fi putut avea urmări grave pentru copil.

Ritualul data, pentru pascuani, din ziua în care vaporul lui ariki Hotu-matua a ajuns la ţărmul insulei şi soţia regelui a născut imediat un băiat. /4r/c/Tuu-ko-ihu, rudă cu tatăl şi care era un preot foarte învăţat, a tăiat cordonul ombilical şi a practicat un ritual menit să întărească mana copilului, să-i facă să apară un „halo regal” după cum se spune în textul povestirii. Valoarea magică a înnodării cordonului ombilical mai dăinuie şi azi. Exista o legătură misterioasă între copil şi preotul care se ocupa de el la naştere. Visele pe care preotul le avea cu o noapte înainte de naştere erau interpretate ca o revelare a destinului nou-născutului. Cocoşul pe care preotul îl primea pentru serviciile aduse nu putea fi tăiat fără a se distruge mana copilului.

Cordonul uscat, pus într-o coajă de pepene, era aruncat în valuri de către bunica din partea mamei a nou-născutului şi care spunea: „Du-te! Dispari în străinătate.” Cordonul putea fi pus şi sub o stâncă şi atunci cuvintele ce se cereau rostite erau: „Rămâi aci, în acest loc, şi să fii tare”. Locul unde astfel de relicve erau ascunse devenea tabu şi exista pericolul să te îmbolnăveşti dacă păşeai deasupra lor.

Nou-născutul era spălat în apă încălzită cu ajutorul pietrelor încinse. Pe burta mamei se aşezau pietre plate pentru a evita formarea cutelor urâte care apăreau, totuşi^după câteva naşteri.

În chiar ziua naşterii, tatăl copilului dădea o petrecere familiei soţiei sale. Prima înghiţitură era pentru tânăra mamă sau, dacă aceasta nu avea chef să mănânce, era pentru soţul ei. Acest ospăţ avea un caracter de ceremonie. Anumite feluri de mâncare, cum ar fi fost cartofii dulci, erau categoric interzise. Probabil că în această primă zi copilul îşi primea numele dat de o mătuşă sau un unchi patern. Această sărbătorire era prima dintr-o serie care marca fiecare etapă din viaţa copilului până la adolescenţă. La şapte sau opt luni, unul din unchii paterni tăia

părul copilului cu un cuţit din obsidian. Cu acest prilej se ofereau pui din partea unchilor materni. Tot pui i se ofereau şi când făcea primii paşi. La vârsta de şapte sau opt ani, copilul era tatuat pe picioare. Era prilejul unei serbări şi copilul primea din partea unui frate al mamei treizeci de pui. Aceştia erau tabu pentru familie, dar puteau fi schimbaţi, cu ocazia unei alte serbări.

Jocuri şi sporturi.

Jocurile sportive erau la mare cinste odinioară, aşa cum erau în toate celelalte societăţi polineziene. Surf-ul, la modă pe plajele din Honolulu, se mai practică şi azi în Insula Paştelui. Copiii, echipaţi cu o scândură, înoată în larg şi aşteaptă venirea unui val mare. În momentul în care valul se apropie, ei se întorc, apucă scândura cu două mâini şi cu picioarele întinse, se lasă duşi cu mare viteză spre ţărm. Nefericit acela care nu se opreşte la timp şi se lasă azvârlit spre recifele tăioase! Jocul cu valurile cere îndemânare şi curaj. Cei mai îndrăzneţi se îndepărtează mult de mâl şi se lasă purtaţi de talazuri înainte ca acestea să-şi piardă din putere, în frumoasa povestire a lui Heru şi Patu, aceşti eroi îşi arată originea supranaturală sfidând stâncile de pe coastă şi alegând valurile cele mai înalte care să-i poarte la ţărm. Copiii se întreceau în a fi mai rapizi, mai îndrăzneţi. Pentru a-i face pe unii din amicii de joacă să nu izbutească în jocul cu valurile, copiii recitau cele ce urmează, cu putere de descântec:

O, Pua e, o, Pua-te-oheohe e pua! Pe creasta vălului se află un băiat, Ruahie.

Valul se sparge, Se sparge, şi-a pierdut forţa.

Copiilor le plăcea să alunece pe tobogane din frunze de ţi aşezate pe versanţii vulcanilor, sport foarte popular în toate insulele Polineziei.

Tinerii aveau şi jocuri războinice, împărţiţi în două tabere rivale se băteau cu măciuci inofensive, dar, uneori, uitând joaca se loveau cu pietre. După o legendă, un băiat care făcea parte dintr-o tabără învinsă în joacă, luând-o la fugă s-a tăiat la picior

într-o bucăţică de ob-sidian. Acest accident i-a dat ideea de a pune o bucăţică de astfel de sticlă vulcanică la capătul suliţei sale şi a doua zi a fost învingător în joacă ce a fost sângeroasă. Această întâmplare se zice că ar fi stat la baza descoperirii armelor din obsidian.

Nici un joc nu este mai răspândit în lume decât acela de a face figuri simbolice petrecând printre degete un fir înnodat la capete. Acest joc era asociat în Insula Paştelui şi cu recitarea de poeme scurte, atunci când figura dorită reuşea. Aproape tot folclorul poetic este legat de aceste jocuri cu sfoară. Indigenii atribuie o valoare mnemotehnică fiecărei figuri din jocul cu sfoară, pe care îl leagă şi de tabletele strămoşilor.

Când îşi învârteau titirezul făcut din coji de fructe, argilă sau piatră, copiii scandau şi ei tot felul de versuri care erau poate descântece pentru reuşita jocului, Iată un exemplu:

Aruncă titirezii din coji de makoi pe care i-ai adunat la piciorul falezei.

Oh, dar aceşti titirezi din lemn nu sunt buni de nimica!

Să învârtim titirezii făcuţi din pământul roşu de la Rano-kao.

Zmeiele, „păsările care zboară”, sunt venite probabil din Asia, odată cu strămoşii polinezienilor. Erau făcute din baghete subţiri, acoperite cu frunze de tapa, pe care se vopsea o pasăre.

Acestea sunt jocurile şi sporturile din vechime despre care îşi mai amintesc pascuanii.

Adolescenţa.

Primele semne ale pubertăţii se manifestă la fete între zece şi doisprezece ani, la băieţi între doisprezece şi paisprezece ani. Trecerea de la copilărie la maturitate nu mai are astăzi nici o semnificaţie rituală. Nu mai coincide nici măcar cu începerea vieţii sexuale, care are loc la o vârstă destul de fragedă. Există astăzi puţine fetiţe care aşteaptă vârsta critică fără să fi avut

experienţe sexuale cu alţi copii sau chiar cu adulţi, care recurg ia diverse metode de seducţie sau la forţă. Băieţii se arată precoci şi imită de timpuriu gesturile pe care le-au văzut la cei mai vârstnici. Părinţii nu acordă mare atenţie primelor experienţe sexuale ale copiilor. Pubertatea la pascuani este cel mult o stare fiziologică, fără crize sau schimbări accentuate în modul de viaţă.

Trecerea de la copilărie la adolescenţă nu era poate atât de neobservată în vechea civilizaţie. Societăţile polineziene n-au înconjurat fenomenul pubertăţii de ritualuri menite să-l iniţieze pe adolescent în viaţa socială şi religioasă a adulţilor. Cu vreo douăzeci de ani în urmă, indigenii aveau o amintire vagă despre serbările poki-manu, ale „copilului-pasăre" şi din acest motiv e greu să se creadă că ar fi fost vorba despre un ritual de iniţiere. Cea mai bătrână femeie din insulă, pe nume Viriamo, a povestit că băieţii tineri, cu capul ras, trebuiau să prezinte un ou unui bărbat, numit tangata-tapu-manu. Împreună cu acest bărbat care era un fel de naş şi de mentor, băieţii se duceau la Orongo. Serbările care aveau loc sunt aproape uitate în întregime. Ar fi cuprins dansuri în faţa statuii lui Taurarengo, cântece sacre şi jertfe de pui.

Ritualul pentru tinerele fete nu este nici el clar. Una din stâncile de la Orongo este acoperită de desene reprezentând organe sexuale feminine, motiv foarte răspândit în arta locală. Pascuanii de azi ne-au spus că aceste desene erau făcute cu prilejul iniţierii fetelor. Bătrâna Viriamo vorbea şi ea despre o ceremonie la care a luat parte când a ajuns la pubertate: mama sa, cu câte un pui în fiecare mână, stătea alături de ea, în timp ce un preot spunea un fel de cântec.

Aşa cum reiese din folclorul local şi din scrisorile misionarilor, viaţa adolescenţilor era destul de lâncedă. Nu li se cereau mari eforturi. Făceau, probabil, câteva munci uşoare, dar stăteau mai tot timpul în colibele hare-nuim care se dădeau diverse petreceri. Feţele şi băieţii tineri se adunau pentru a repeta cântece şi dansuri în vederea petrecerii. Aceste colibe erau,

pentru ei, un fel de club unde îşi povesteau diverse întâmplări, compuneau cântece sau se dedau la jocuri cu sfoară.

Statul timp îndelungat în colibele hare-nuiavea ca scop şi păstrarea tenului deschis care este, pentru polinezieni, un criteriu esenţial de frumuseţe. Nimeni n-ar fi apărut la o serbare cu faţa arsă de soare. Ka-haroau şi Kakoniau, două personaje de poveste, sunt a\u226? De ruşinaţi de corpurile lor bronzate încât nu îndrăznesc să se ducă la o petrecere unde era adunat tot satul. Dar după ce s-au scăldat în fântâna Vai-a-repa („apa băieţilor frumoşi”) au devenit atât de albi, încât au fost admiraţi şi invidiaţi de ceilalţi.

În majoritatea societăţilor polineziene se manifesta un anumit cult al frumuseţii fizice. Tinerii nu se dădeau în lături de la încercări penibile, dacă era vorba să dobândească un ten alb şi să se îngraşe. La Man-gareva, familiile bogate sechestrau copiii în ^colibe sau grote unde îi forţau să se supraalimenteze. În zilele de sărbătoare şi când sechestraţii aveau greutatea dorită, se arătau în toată splendoarea lor, împodobiţi cu cordoane şi mantii din tapa portocalie. Lumea se înghesuia să-i vadă şi strigăte de admiraţie izbucneau la vederea celor mai palizi şi mai graşi. Aceste victime ale cochetăriei deveneau uneori atât de corpolenţi încât erau ajutaţi la mers de către prieteni.

A existat şi o tradiţie pascuană privind „neru”. Aceştia erau, după cum am înţeles, băieţii sau fetele pe care părinţii îi închideau în grote unde trăiau fără să facă ceva. Unghiile lor creşteau nemăsurat, părul, de asemenea. Mâncarea le era adusă, dar nu se vorbeşte despre un regim de îngrăşare. Nu ni se pare că aceşti neru au avut vreo legătură cu religia, dimpotrivă se pare că izolarea lor era menită sporirii farmecului şi frumuseţii lor. Sechestrarea avea, deci, un caracter pur estetic.

În poemul care urmează, un tânăr se adresează astfel unei sechestrate:

Eşti închisă într-o grotă, o, singuratice!

De perete este agăţat recipientul plin de ocru.

Eşti închisă de multă vreme, o, singuratice.

Te iubesc.

O, tu, care eşti închisă!

Cât de albă ai devenit în ascunzătoarea ta, o, singuratice!

Recipientul care atârna de peretele grotei şi care era o coajă uscată de pepene sau de alt fruct conţinea fardul cu care se dădeau aceste fete. Într-o poveste este descrisă ziua unei astfel de tinere: dimineaţa, mama ei o spăla, o despăduchea, o pieptăna, o ungea cu şofran şi o trăgea de clitoris pentru a i-l mări.

Pascuanii practicau adopţia pe scară mare, după un obicei mult răspândit în Oceania. Conformându-se acestei tradiţii, Victoria Rapahango care a avut mai mulţi copii cu un administrator englez, l-a dat pe unul din ei unui italian bătrân pe care îl cunoştea. Regulile după care se făceau adoptările au rămas obscure. Astăzi, copiii sunt încredinţaţi, de obicei, naşilor. Dacă părinţii adoptivi pot hrăni copilul, acesta le este dat imediat după naştere; dacă nu, se aşteaptă ca el să fie înţărcat. Nu se face nici o deosebire între un copil adoptat şi ceilalţi. Toţi sunt la fel de iubiţi şi au aceleaşi drepturi. Copiii adoptaţi poartă numele noii familii şi au dreptul de a moşteni, încercând să facem anumite genealogii, munca noastră a fost îngreunată de faptul că indigenii refuzau să facă vreo distincţie între fiii legitimi şi cei înfiaţi. „L-am crescut, deci este fiul nostru” ne spuneau când încercam să-i facem să înţeleagă diferenţa. Părinţii adevăraţi nu se mai ocupau de copilul dat. Îl vedeau rareori şi nu-i arătau nici o simpatie deosebită.

Capul unui copil, mai ales cel al fiului mai mare, era tabu. Mama se îngrijea să nu mănânce în timp ce-l ţinea pe copil pe genunchi. Oricât de mult ar fi fost desprinsă de vechile superstiţii, Victoria Rapahango respecta tabu-ul de mai sus. Într-o zi, mergând la câmp, a pus nişte cartofi în pălăria băiatului ei,

fără să fi fost atentă. Î fost obligată să-i arunce căci, prin intermediul pălăriei, cartofii au fost contaminaţi de mâna capului copilului. O mamă nu poate mânca nici alimentele care au fost în contact cu spatele sau cu mâna fiului mai mare.

Este greu să reconstituim existenţa copiilor din vechea societate păgână. Era, probabil, mai bogată, mai plină de învăţăminte decât cea de astăzi.

În copilărie, cei mici se familiarizau cu tot ce avea să le fie necesar pentru a participa, mai târziu, la viaţa grupului. Băieţii îi întovărăşeau pe pescari, încercau să cioplească şi să şlefuiască piatra, învăţau cântecele sau vrăjile pe care le cunoşteau războinicii. Fetiţele duceau în braţe nou-născuţii, le ajutau pe mame în treburile casnice, învăţau să împletească coşuri.

Viaţa sexuală şi căsătoria.

Obiceiurile vieţii cotidiene ale unei civilizaţii dispărute sunt cele mai greu de reconstituit.

Prea multe lucruri s-au schimbat în Insula Paştelui vreme de un secol pentru a putea trage concluzii privind trecutul în urma observării prezentului. Moralitatea tradiţională a fost influenţată de reguli luate din obiceiurile noastre şi regulile vechi au dispărut. Se mai pot discerne cel mult tendinţe generale şi atitudini moştenite din vechea cultură. Este sigur că viaţa sexuală a păstrat încă acea libertate care i-a uimit pe primii navigatori. Cu prilejul vizitelor lui Cook, lui de La Perouse şi Beechey, toţi cei care au debarcat pe insulă s-au bucurat de o mare atenţie din partea femeilor. Pascuanii înşişi erau dornici ca străinii să accepte avansurile fără echivoc ale femeilor lor şi le împingeau pe. Tinerele fete în braţele marinarilor. S-a crezut, prin urmare, că ar exista o indiferenţă aproape totală în materie de sex şi s-a vorbit chiar de „comunismul sexual” la pascuani. Despre un lucru totuşi s-a vorbit prea puţin: femeile întâlnite de europeni au fost în număr foarte mic. În timpul cât a stat pe insulă, Cook şi tovarăşii săi n-au văzut decât vreo cincizeci şi alţi vizitatori au văzut şi mai puţine. S-au emis diverse ipoteze privind această disproporţie a sexelor, dar este foarte probabil

că majoritatea femeilor să se fi ascuns la venirea străinilor. Au rămas pe plajă numai cele de o anumită condiţie şi de un anumit rang. Libertatea de moravuri despre care s-a vorbit atâta nu se aplică la întreaga populaţie feminină. Femeile din clasa nobililor (ariki) erau ţinute la distanţă. Sechestratele erau, de asemenea, foarte strict supravegheate. Indignarea şi mânia unei mame dintr-o povestire nu s-ar explica dacă virginitatea unei fete i-ar fi fost ceva indiferent. Au existat, deci, limite la libertatea sexuală ce s-a atribuit vechilor pascuani.

Populaţia modernă din Hanga-roa nu este deosebit de puritană. Pascuanii pe care i-am cunoscut acceptau jocul capricios al pasiunilor ca pe ceva normal, cel mult subiect de bârfe nerăutăcioase. După părerea lor, orice om normal avea dreptul la o viaţă sexuală neîntreruptă şi o abstinenţă mai îndelungată îi mira.

Când un vapor se opreşte la Hanga-roa, membrii echipajului sunt înconjuraţi de femei care se oferă, fără nici o pudoare, pentru câteva bucăţi de săpun şi nişte pânzeturi. Acestea sunt, în general, femeile sărace. Tinerele din familii bogate sau cele mai bine crescute nu cedează cu uşurinţă primului venit. Ele sunt sensibile la cadouri dar cer să fie curtate cu discreţie. Foarte puţine fete fac caz de puritatea lor, dar există unele care se păstrează pentru iubiţii pe care ele îi aleg. Preferinţele femeilor merg spre dansatorii buni şi bărbaţii veseli. Aceşti don Juani ai satului sunt, uneori, de o îngâmfare rară.

Nu este probabil ca diferitele grupuri sociale din insulă să fi practicat exogamia. Membrii tribului aristocrat Miru se căsătoreau între ei, nemaiconsiderându-se rude de sânge dincolo de verii de gradul trei. Un incest cu un văr apropiat era considerat o crimă, după cum rezultă din următoarea povestire: „Un anume Taropa a curtat-o vreme îndelungată, fără succes, pe o verişoară a sa. Într-o seară, aflând-o singură, a violat-o cu toată împotrivirea ei şi neluând în seamă protestele ei care îi aminteau legătura lor de rudenie. Familia fetei s-a războit cu cea a băiatului, până ce a învins-o. Supravieţuitorii s-au refugiat în grote. Tatăl fetei l-a căutat pretutindeni pe vinovat şi, când l-a

găsit, i-a înfipt un pumnal din os în gâtlej şi a băut sângele cald care curgea din rană.” A răzbunat astfel incestul comis.

A existat o anume politică a căsătoriilor printre ariki şi cei avuţi, dictată de dorinţa de a nu mărunţi proprietăţile, dar nici de a încheia alianţe între rude prea apropiate, întrucât era greu de găsit un partener potrivit care să întrunească toate condiţiile, se recurgea adeseori la căsătorii între copii sau între un adult şi un copil. Logodnele între copii erau atât de frecvenţe încât au ajuns să fie considerate ca o condiţie obligatorie a oricărei căsătorii. Un tată, mai ales dacă era şef, alegea pentru fiul său o fetiţă care îi era destinată ca soţie odată ce devenea puberă. Micuţa logodnică locuia la viitorii ei socri, care o creşteau ca pe fiica lor. Când ea era încredinţată soţului ei, tatăl acestuia spunea: „Nu o lovi, ochii ei să nu fie niciodată înnegriţi de lovituri. Nu o face să sufere decât dându-i copii.” Fiul care refuza mireasa aleasă de tatăl său trebuia să facă faţă supărării acestuia, căci trebuia oferită o petrecere şi făcute daruri familiei fetei nedorite.

Se mai întâlnea şi situaţia în care o adolescentă era promisă unui băieţel a cărui maturitate trebuia s-o aştepte. Ceremoniile căsătoriei constau doar din schimburi de hrană între cele două familii.

Poligamia nu era practicată decât de aceia care erau îndeajuns de bogaţi pentru a hrăni mai multe neveste. Acesta era, în general, privilegiul şefilor. Misionarii se plângeau în scrisorile lor că regişorii din insulă pregetau a deveni creştini, căci nu doreau să-şi părăsească soţiile. Astăzi, indigenii se miră de faptul că strămoşii lor au fost poligami şi consideră că poligamia ar fi fost imposibilă, din cauza firii geloase şi răzbunătoare a femeilor. Ei presupun că soţiilor le erau oferite case diferite, dar aceasta nu este exact, întrucât bătrâna Viriamo a trăit odinioară sub acelaşi acoperiş cu celelalte soţii ale bărbatului ei.

Este cu putinţă să fi existat şi poliandrie, în perioada tragică de declin a populaţiei când au existat de două ori mai mulţi bărbaţi decât femei. Singurul caz de poliandrie de care se mai vorbeşte şi astăzi este acela al fraţilor Hamea şi Rae care au avut aceeaşi femeie timp de mai mulţi ani. Această formă de căsătorie a fost

răspândită în Insulele Marchize de unde, poate, sunt originari pascuanii.

Femeile din Hanga-roa sunt bine tratate de obicei şi se bucură de o mai mare influenţă, în timpul discuţiilor îşi spun liber părerile dar nu îndrăznesc să se opună voinţei soţilor. Nevasta lui Tepano, obligată să ne părăsească la ordinul soţului ei, s-a retras imediat spunându-ne: „Eu nu sunt decât o femeie, trebuie să ascult.”

Certurile din familii sunt pentru infidelităţi conjugale sau fleacuri. Unele cupluri, destul de rare, ce-i drept, sunt foarte unite. Ne-a fost citat un exemplu de dragoste conjugală: o tânără femeie, perfect sănătoasă, nu şi-a părăsit soţul lepros şi l-a urmat la leprozerie unde s-a îmbolnăvit şi ea.

Legătura dintre bărbat şi femeie mergând uneori până la moarte a dat şi subiectul următoarei povestiri:

A fost odată o căsnicie fericită, în timpul unei foamete, bărbatul s-a dus după hrană şi femeia a rămas acasă. Tatăl ei a venit şi a luat-o la el, unde mai era ceva de mâncare. Când s-a întors soţul şi a găsit casa goală, crezând că femeia l-a părăsit, a fost atât de necăjit încât, închizându-se în colibă, şi-a aşteptat moartea.

Diviziunea muncii între sexe este echitabilă. Femeile nu dau impresia de a fi prea încărcate cu treburi. Ele au grijă de casă, gătesc, ajută la recoltarea fructelor, pescuiesc sau adună scoici pe ţărm, împletesc coşuri. Ritmul activităţii lor nu pare să se fi schimbat de veacuri. Misionarii s-au înduioşat în mod greşit de soarta lor. Singurul exemplu pe care ei ni-l dau pentru a ilustra condiţia grea a femeii este prost ales. Ei povestesc că un şef s-ar fi revoltat atunci când i s-a spus s-o ajute pe soţia sa care căra o povară prea mare pentru puterile ei. Cei care ştiu că şi capul şi spinarea unui şef polinezian sunt considerate tabu pot înţelege cât de insultat s-a simţit acesta când misionarul l-a rugat să care el povara. Acest gest ar fi distrus mâna sa şi ar fi adus prejudicii grave pentru toţi ai săi.

În mai multe societăţi ale Polineziei orientale, bărbaţii şi femeile mănâncă separat. Acest tabu nu este atât de sever în Insula Paştelui, dar obiceiul cerea ca bărbaţii să fie serviţi primii. Femeile şi copiii se mulţumeau cu resturile.

Divorţul se făcea cu uşurinţă, fără nici o formalitate.

Nu avea ca motiv decât o ceartă banală sau o proastă dispoziţie de moment. Creştinismul nu a contribuit la întărirea legăturilor conjugale. Un număr mare de indivizi, deşi căsătoriţi legal, trăiau cu alte femei, de la care aveau şi copii. Un funcţionar prea zelos care a vrut să-i constrângă pe cei căsătoriţi să-şi reia viaţa de cuplu, a creat o atât de mare confuzie şi dezordine la Hanga-roa, încât a trebuit să renunţe repede.

Altădată, o femeie adulteră era pedepsită cu moartea doar dacă era nevasta unui nobil, în alte clase sociale era repudiată sau doar bătută. Soţii înşelaţi puteau deveni, uneori, foarte cruzi, după cum se poate înţelege din unele povestiri.

Numeroasele cazuri de adulter produse în ultimii ani nu au mai avut alt deznodământ decât divorţul sau o bătaie.

Moartea şi înmormântarea.

Ciclul vieţii în Insula Paştelui, în vremea în care acolo era încă o lume închisă, a fost după cum am văzut. Micul pascuan, al cărui ombilic a fost tăiat în mod solemn, ajungea un adolescent tatuat, prieten al plăcerilor. El se căsătorea, veghea asupra familiei şi muncea pentru a o hrăni. A cunoscut ororile războaielor şi poate a fost el însuşi un mata-to'a, un războinic respectat. Apoi a murit. Magii nu au reuşit să scoată din trupul lui duhul care îl hărţuia şi sufletul lui a plecat. Dacă a fost şeful unei familii mari şi dacă numele său a fost rostit cu respect, poate va deveni un duh binevoitor, apoi un zeu care, la chemarea preoţilor, se va întrupa pentru câteva clipe în statuile de pe mausolee sau în statuetele de lemn. Corpul lui va odihni cu strămoşii, în ahu-ucare poate chiar el l-a ridicat pentru a fi pe placul zeilor protectori.

Doar oasele sale vor fi aşezate în cavourile deschise de pe platformele aftu-ului sau pe, un plan înclinat ce coboară spre sat. Carnea să vă putrezi pe o platformă din piatră sau lemn. Învelit într-o rogojină şi strâns legat cu frânghii, cadavrul se expune în faţa ahu-ului şi rămâne acolo doi sau trei ani. Sufletul lui, care dă târcoale prin împrejurimi, poate auzi tânguirile şi plânsul bocitoarelor care laudă mortul şi fac elogiul virtuţilor sale:

Vai, vai, ce se va întâmpla cu noi?

O, tu care ne dădeai să mâncăm, Ne aduceai peşte din belşug, Multe anghile, murene, trestie de zahăr şi banane.

O, tată, nu erai tu acela care te duceai să cerşeşti în colibele altora!

Acum eşti pierdut pentru noi.

O, tată, erai un pescar bun şi undiţa ta bine întinsă prindea mult!

Vai, vai, ce se va întâmpla cu noi?

În timp ce aceste vaiete răsună, întreaga adunare e cuprinsă de teamă. Bărbaţii stau pe vine şi discută cu voce joasă. Se vorbeşte despre tabu-urile pe care mortul le-a încălcat, poate, şi care i-au adus moartea.

Rudele se agită în jurul cuptorului unde se pregătesc alimentele pentru a-i hrăni pe invitaţi. Aceste mese de înmormântare se desfăşoară după o anumită regulă. Rudele apropiate ale mortului pregătesc „cuptorul mortului” (umu papaku). „Stăpânul cadavrului”, adică ruda cea mai apropiată a decedatului, fiul sau tatăl, nu se atinge de mâncare, dar o împarte celorlalţi. Rudele mai îndepărtate sau chiar vecinii fac şi ei mici cuptoare (umu rikiriki) care reprezintă contribuţia lor la doliu. „Stăpânul cadavrului” nu mănâncă nici de la ei. Mâncarea lui se pregăteşte separat, cu pietre care nu au servit la celelalte cuptoare. Dacă nu se ia această precauţie, el va muri în cursul anului. Ritualul funerar, încă respectat în insulă, cere ca „stăpânul cadavrului”

să dăruiască mormântul, în mod simbolic, vecinilor săi, înainte de a-i chema la înmormântare.

Pe măsură ce oamenii se satură, melancolia se împrăştie. Conversaţiile devin mai animate şi văicărelile monotone sunt înlocuite cu cântece şi dansuri. Un bărbat sau o femeie se ridică şi face câţiva paşi de dans. Vizitatorii şi rudele îndepărtate încep să-şi mişte braţele şi picioarele în ritmul cântecelor când lente şi plângătoare, când rapide şi violente.

Locul unde era lăsat cadavrul să putrezească şi partea de ţărm învecinată erau puse sub un tabu sever, odinioară. Era marcat cu câteva pietre înălbite sau cu o împletitură din trestie de zahăr. Nici un foc nu se putea aprinde în apropierea mortului. Marinarii lui Gonzalez au fost rugaţi să nu fumeze în apropierea statuilor uriaşe. Pescuitul era strict interzis în dreptul locurilor unde se ridica mausoleul. O încălcare, chiar fără voie, a acestor tabu-uri era considerată o insultă gravă şi se pedepsea cu moartea.

Întrucât mortalitatea era ridicată, se întâlneau pe ţărm şiruri de cadavre descompuse care aşteptau vremea când oasele înălbite aveau să fie depuse în mausoleul familiei.

Se credea că sufletele rătăceau prin vecinătate şi cereau ceva hrană, din mila celor în viaţă. Dacă nici o răzbunare nu le reţinea, dacă ritualul funerar fusese îndeplinit, sufletele se duceau, probabil, la capătul de vest al insulei de unde îşi luau zborul spre Po (Noaptea), de unde strămoşii veniseră cu vapoarele lor şi unde trebuia să-i regăsească urmaşii lor. Morţii îşi reluau rangul lor social şi continuau să ducă în regatul umbrelor aceeaşi viaţă ca pe pământ.

Oasele sau trupurile uscate ale defuncţilor erau depuse în cavoul amenajat în mausoleu. Aceste sanctuare erau monumentele caracteristice ale insulei şi cele mai importante, atunci când erau şi soclul vreunei statui uriaşe. Ele se găsesc în lungul ţărmului, destul de aproape unele de altele. Au forma unei aglomerări semipiramidale de pietre, unei camere din blocuri

lustruite şi asamblate cu grijă sau forma unui vapor (ahu poepoe).

Ahu-uPeu, unul din cele mai bine conservate, ne dă ideea înfăţişării generale a acestor mausolee. Să ne imaginăm întâi un parapet sau un bastion, căci termenul militar este foarte potrivit. Ceea ce se numeşte, în mod eronat, faţada ahu-uM este, de fapt, partea poste-rioară a monumentului. Este un perete de circa doi metri înălţime, din zidărie uscată de piatră acoperită de lespezi enorme de bazalt ajustate cu precizie. Statuile care proveneau din cariera Rano-raraku şi pe care le vom descrie mai târziu, se ridicau pe o platformă largă de un metru şi jumătate, deasupra parapetului. Astăzi, ele zac prăbuşite pe sol, cu faţa îngropată în pământ sau spartă de stânci.

S-a considerat multă vreme că poziţia statuilor care, toate, au spatele spre mare, este un mister. Motivul acestei aşezări este simplu. Mausoleele sunt construite, toate, în lungul ţărmului sau pe vârful unei faleze (cazul ahu-u_). Statuile erau obiectul unui cult şi făceau parte dintr-un edificiu religios, trebuia să stea cu faţa la credincioşi şi nu la valuri.

Odinioară, se ajungea la statui urcând pe un plan înclinat, format de o îngrămădire de blocuri de lavă şi de pietre plate de pe ţărm. Cavourile în care se aduceau scheletele erau amplasate sub aceste pietre. La ahu-Peu s-au identificat mici cavouri dar probabil sunt mai multe, îngrămădirea de blocuri şi pietre se prelungeşte la nivelul solului printr-un spaţiu pavat. Corpul principal al mausoleului era flancat de aripi înclinate care se desfăşurau pe cele două părţi.

La circa douăzeci de metri în spatele ahu-uM se ridica în vechime o construcţie dreptunghiulară ale cărei vestigii ni se prezintă sub forma unei grămezi de pietre şi pământ, sprijinită de lespezi adâncite în sol. Pe aceste platforme erau expuse cadavrele.

Mausoleele erau totodată şi sanctuarele unde se aduceau ofrande zeilor şi unde se zicea că revin strămoşii pentru a-i proteja pe urmaşi şi a-i feri de primejdii. Ahu-urerau în Insula

Paştelui ceea ce marae erau în Insulele Societăţii sau Tuamotu şi ceea ce meae erau în Insulele Marchize.

RELIGIE ŞI MAGIE.

Amintirea marilor zei polinezieni nu s-a păstrat decât în mituri şi legende incom-/plete şi în tradiţii aproape neînţelese de ' LJ noile generaţii. Numele celor mai celebre divinităţi – Rongo, Tiki, Mau – nu mai trezeşte nici un ecou în memoria pas-cuanilor moderni. Această uitare nu este doar rezultatul creştinării insulei, încă pe la mijlocul secolului XIX, misionarii vorbesc de ciudata decădere a culturilor păgâne şi se arată surprinşi de indiferenţa băştinaşilor. Misionarul Eyraud declară, într-una din scrisorile sale, că n-a observat niciodată nici cel mai mic semn de religiozitate la vreun indigen. El a exagerat, după cum se vede tot din alte scrisori ale lui, dar nu e mai puţin adevărat că aici creştinismul n-a întâlnit nici o rezistenţă. Se pare că încă înainte de evanghelizarea insulei, cântecele sacre, legendele divine atât de venerate în Polinezia centrală îşi pierduseră prestigiul şi temele majore ale vechii cosmogonii abia mai erau cunoscute.

Micile divinităţi, duhurile isteţe şi familiare au rezistat mai bine timpului şi creştinării decât „Seniorii Spaţiului” din panteonul clasic. Aceste duhuri mărunte bântuie şi acum, ca şi în trecut, meleagurile singuratice ale insulei şi tulbură somnul locuitorilor ei. Duhurile ancestrale inspiră o mare teamă încă, cu toate crucile ridicate în insulă, cu tot dangătul de clopote. Pascuanii vorbesc despre ele doar ziua şi orice îndoială a cuiva în privinţa existenţei duhurilor nopţii este imediat violent contrazisă.

Duhurile cele mai înspăimântătoare se arată sub înfăţişarea hidoasă a cadavrelor pe jumătate putrezite. Sculptorii pascuani din timpurile pre-europene s-au inspirat din aceste viziuni groaznice pentru a ciopli imaginea lor în lemn şi a da naştere acelor statuete moai kavakava care sunt printre cele mai frumoase creaţii ale artei pascuane şi capodopere autentice ale sculpturii primitive.

Imaginea convenţională pe care o societate şi-o face despre lumea supranaturală colorează visurile şi halucinaţiile indivizilor

ei. Astfel, cu puţine zile înainte de plecarea noastră din insulă, o fată tânără ne-a spus că l-a văzut în vis pe bunicul ei. Când acesta s-a întors pentru a-i zâmbi, fata a observat că burtă şi coastele lui erau pline de viermi. Acest vis, inspirat de descrierea tradiţională a fantomelor, a fost interpretat de fată ca pe O prevestire a unei nenorociri. Era atât de îngrozită încât îţi făcea milă.

În zilele noastre toate fiinţele supranaturale sunt numite akuaku sau tătâne, cuvânt derivat din francezul „Satan". Nu trebuie totuşi să amestecăm duhurile rele, cu aspect de fantome scheletice, cu duhurile binevoitoare.

Folclorul este plin de poveşti cu tătâne. Aceştia sunt tineri sau tinere care nu au nimic comun cu fantomele înspăimântătoare descrise mai sus. Nici morţii nu sunt, în mod obligatoriu, nocivi şi înfricoşători. Altădată, unii din ei se transformau în protectori ai familiei şi profitau de puterea pe care o aveau că duhuri pentru a trimite copiilor lor broaşte ţestoase sau lemne plutitoare. Se povesteşte următoarea legendă:

Un anume Rano, simţind moartea aproape, i-a spus fiului său: „La opt zile după ce voi muri, vei vedea venind din largul mării un trunchi de copac, cu crengi şi rădăcini." La scurtă vreme a şi murit. Fiul său l-a înmormântat într-un ahu, a pregătit un cuptor (umu) şi a dat o mare petrecere funerară.

În cea de a opta zi după moartea tatălui, mergând la grota Anahavea, a găsit pe ţărm un copac cu crengi mari, adus de apă. Nişte indivizi îl tăiau în bucăţi. Tânărul le-a spus: „Nu vă atingeţi de copacul meu!" Dar ei i-au răspuns printr-un gest obscen şi şi-au văzut mai departe de treabă.

Tânărul s-a întors acasă, a luat o găină albă şi a revenit la Anahavea. Ţinând găina în braţele ridicate a strigat: „Tată, ridică-te!" Copacul a început să se mişte şi s-a ridicat, drept. Oamenii care începuseră să-l ciopârţească au spus: „Copile, nu face asta, lasă în pace acest copac." Dar tânărul nu i-a luat în seamă şi a mai strigat o dată: „Tată, ridică-te şi pleacă!"

Copacul s-a îndreptat cu repeziciune spre larg. Rudele băiatului au sosit şi l-au implorat: „Recheamă-ţi copacul pentru noi, rudele tale.” Tânărul a spus: „Da, aşa voi face,” şi copacul s-a reîntors la ţărm. A rămas acolo şi familia tânărului l-a tăiat în bucăţele din care s-au făcut statuete, pandantive şi măciuci.

E greu să se facă o deosebire între duhuri ale morţilor, demoni şi zei inferiori. Duhurile care vegheau asupra unei familii sau a unui individ erau strămoşi divinizaţi sau demoni înrudiţi cu marile divinităţi ale panteonului? Victoria Rapahango avea ca duh al familiei unul ce purta acelaşi nume cu ea. Acesta şi cu prietenul său, Ţaro, vegheau asupra întregului trib Tupa-hotu. Aceste două divinităţi mergeau atât de departe cu bunăvoinţa încât luau mâncare de la triburi vecine pentru a o da protejaţilor lor. În schimb, cei din tribul Tupa-hotu îi invitau la toate mesele lor. Nimeni nu se atingea de mâncare înainte ca şeful familiei să fi aruncat în spatele lui câteva bucăţi, rostind: „Ceea ce dau este pentru akuaku-ucare vine de dincolo de mări.” Unii spuneau că duhurile se mulţumeau doar cu aromele mâncărurilor, dar alţii susţineau că aveau nevoie de o hrană mai substanţială.

Duhurile familiale stăteau de vorbă cu plăcere cu aceia în care aveau încredere. Le dezvăluiau viitorul sau primejdiile care îi ameninţau şi alte secrete. Bătrâna mamă a lui Tepano avea obiceiul de a sta de vorbă ore întregi cu doi tătâne. Prietenul nostru nu uitase vocea ascuţită a acestora şi o imită, pentru a ne distra. Nu avusese însă curajul de a-i privi şi se bucura de aceasta. Duhurilor nu le place să fie văzute şi, când sunt prezente într-o colibă, este bine să intri acolo numai şi numai de-a-ndărătelea.

Fiecare zonă a insulei, fiecare golf, fiecare colină avea demonul ei protector sau duhul ei. Listele de tătâne şi de akuaku dictate de indigeni cuprind aproape o sută de nume.

Duhurile care sunt prezentate ca personaje de mituri sau legende au, adeseori, un caracter atât de profund uman încât ne putem înşela asupra adevăratei lor naturi. Ei se căsătoresc, au copii, suferă şi mor, asemenea oamenilor. Puterea lor

supranaturală nu se arată decât prin repeziciunea cu care se mişcă.

Unele duhuri sunt sub formă de animale sau de fenomene şi obiecte personificate. Se numesc: „Prăvă-lire de pământ”, „Picături mari de ploaie”, „Casă mare cu postament de piatră.”

Vechii pascuani atribuiau acestor duhuri sau acestor zei secundari descoperiri importante. Astfel, cele două duhuri feminine Femeia-şopârlă şi Femeia-rândunică-de-mare i-ar fi învăţat cum să prepare pua, colorantul extras din curcuma. Primele cârlige de pescuit ar fi fost cioplite de Ure, un erou fantastic, de neatins. O legendă spune cum un ţăran a primit de la un duh-pasăre o nouă varietate de ignamă. Binefacerile duhurilor au constituit o temă frecventă a miturilor şi legendelor.

Alături de duhurile binevoitoare erau şi cele de temut, în negura vremilor, treizeci de duhuri îngrozeau insula care a scăpat de ei prin eroul Taraku, de un curaj nebun.

Marii zei.

Credinţele şi practicile despre care am vorbit sunt rămăşiţe ale unei religii populare, accesibile tuturor şi care nu a dispărut decât treptat. Semne, din păcate foarte slabe, ne lasă să bănuim existenţa unor reprezentări religioase mai rafinate şi a unui cult mai complex. Ar fi fost de mirare că vechii pascuani să nu fi îmbogăţit cu nimic moştenirea de mituri şi ritualuri pe care le aveau de la strămoşii din Polinezia orientală.

Panteonul polinezian cuprindea trei categorii de fiinţe supranaturale: marii zei veşnici sau fiii lor, zeii locali şi strămoşii zeificaţi şi, în fine, mulţimea anonimă a duhurilor bune şi rele.

Tangaroa, zeul mării, a fost acela care s-a bucurat de cel mai mare prestigiu, în Insulele Samoa, el era considerat ca fiind creatorul lumii. Vechii pascuani nu-l uitaseră pe Tangaroa căci numele lui apare pe lista regilor şi un ahu de pe coasta de sus îi poartă numele, împreună cu cel al lui Papa şi Hiro.

Simon Riroroko, un indigen din neamul Miru, mi-a dictat un mit straniu care ar putea avea legătură cu zeul mării: «Regele Tangaroa a spus: „Voi intra în apă şi voi lua înfăţişarea unei foci, apoi mă voi duce într-o insulă al cărei stăpân voi deveni.”

— Nu pleca, l-a sfătuit fratele său, moartea te aşteaptă pe acel pământ străin.”

— Nu, a răspuns Tangaroa, mă voi duce pe acea insulă şi mă voi întoarce în aceeaşi zi.” Ei s-au certat şi au ajuns să se bată. Tangaroa a câştigat şi a plecat înot spre Insula Paştelui. Mâna lui Tangaroa avea putere asupra mării şi de aceea el se putea transforma în focă. Fratele lui avea mâna pământului.

Tangaroa a ajuns pe plaja Tonga-riki. A fost întâmpinat cu strigăte: „Locuitori ai acestui pământ, o focă a sosit la Tonga-riki!” Lumea venea din toate părţile să-l vadă. S-a zis: „Are picioarele şi mâinile unei foci, dar cap de om.” Când au vrut să-l ucidă, Tangaroa le-a spus: „Sunt Tangaroa, regele, şi nu o focă.” Oamenii au spus, atunci: „Este o focă cu voce omenească.”

L-au omorât, l-au tras pe ţărm până la un cuptor săpat lângă mare şi l-au copt. Când au deschis cuptorul, carnea era crudă încă. Oamenii au înţeles că s-au înşelat şi au zis: „Da, într-adevăr, era regele. Era Tangaroa şi nu o focă.”

Fratele lui Tangaroa, văzând că acesta nu se mai întoarce, a plecat în căutarea lui. Era atât de mare încât la fiecare pas străbătea jumătate din insulă. Mergea de colo-colo şi întreba: „Unde e regele Tangaroa?” Oamenii, speriaţi, n-au îndrăznit să-i spună. Până la urmă, el s-a îndepărtat. Era un uriaş cu picioarele pe pământ şi capul atingând norii. A plecat în lume, în căutarea fratelui său, Tangaroa.”»

Hiro, marele zeu al navigatorilor din miturile polineziene, era zeul ploii în Insula Paştelui, după cum se înţelege din acest fragment de imn:

O, Ploaie, lungi lacrimi ale lui Hiro, Cazi, Loveşte pământul, O, Ploaie, lungi lacrimi ale lui Hiro!

Pe coasta de nord, lângă ahu-u, există o piatră cu o gaură naturală în ea şi pe care indigenii o numesc „Trompa lui Hiro”. Vântul din nord o face să scoată un sunet înfundat şi melancolic, ca acela auzit în cochiliile marine. Stânca, acoperită de nenumărate reprezentări ale sexului feminin, este obiectul unui respect superstiţios. Se zice că, altădată, ea avea puterea de a aduce pe ţărm un număr mare de pesti-zburători.

Alţi zei de mare rang din panteonul polinezian, cum ar fi Rongo, Ruanuku, Atua-metua (zeul tată), nu mai sunt decât nume figurând în genealogiile regale sau într-un cântec despre care vom vorbi mai târziu.

Una din surprizele expediţiei noastre a fost descoperirea unei măşti cu ochii foarte mari, săpată în piatră, şi pe care indigenii au identificat-o cu zeul Make-make.

Figura zeului este foarte asemănătoare cu aceea a lui Tiki, care constituie unul din motivele caracteristice ale artei din Insulele Marchize. Tiki a fost interpretat ca fiind imaginea unui craniu, acelaşi lucru putându-se spune şi despre zeul Makemake, aşa cum este sugerat şi de mitul următor: «O preoteasă stătea pe o stâncă din Golful Tonga-riki şi veghea asupra unui craniu, într-o zi, un val a luat craniul şi femeia s-a aruncat în apă pentru a-l prinde. Craniul se îndepărta cu repeziciune în larg şi femeia înota în urma lui. După ce a înotat aşa mai multe zile, a ajuns pe insula Motiro-hiva. Zeul Haua i-a apărut în faţă şi a între-bat-o: „De unde vii?” Ea a răspuns: „îmi caut craniul.” Haua i-a spus că acel craniu era chiar zeul Makemake.

Preoteasa a rămas în insulă cu Makemake şi cu Haua. Zeii îi aduceau tot ceea ce pescuiau. Într-o zi, Makemake i-a zis lui Haua: „Am venit aici în căutare de păsări. Dacă le gonim spre Insula Paştelui?” Haua i-a răspuns: „E bine. Porunceşte preotesei bătrâne să se pregătească fiindcă vom pleca spre Insula Paştelui. Acolo ea le va spune locuitorilor cine suntem şi îi va învăţa ce cult sunt datori să ne acorde.”

Cei doi zei i-au spus preotesei ce anume ritualuri doreau să fie făcute cunoscute locuitorilor din Insula Paştelui.

Apoi, Makemake i-a spus lui Haua: Acum trebuie să plecăm.” S-au îndepărtat, gonind păsările în faţa lor. S-au oprit trei ani la Kauhanga, împreună cu păsările lor. Locul s-a dovedit prost ales, căci oamenii au descoperit ouăle şi le-au mâncat. Zeii au plecat cu păsările la Vaiatore, dar şi aici locuitorii au mâncat ouăle. Atunci Makemake şi Haua şi-au zis: „Nu vom avea linişte decât acolo unde oamenii nu ne vor găsi.” Şi şi-au dus păsările pe insuliţele Motu-nui şi Motu-iti.

În acest timp, preoteasa bătrână străbătea Insula Paştelui pentru a-i iniţia pe locuitori în cultul lui Makemake şi Haua. Ea spunea: „înainte de a începe să mâncaţi, scoateţi alimentele din cuptor, puneţi deoparte ceea ce li se cuvine zeilor şi spuneţi aşa: Makemake şi Haua, aceasta este pentru voi! Faceţi la fel şi înainte de a mânca trestie de zahăr şi peşte. Nu neglijaţi niciodată partea zeilor.”» Makemake era simbolizat printr-un craniu dar mai era reprezentat şi cu înfăţişarea unui bărbat cu cap de pasăre, faimosul „om-pasăre” al artei pascuane. În calitatea sa de zeu al „locuitorilor aerului”, de protector al păsărilor din Motu-nui şi Motu-iti, Makemake era venerat în timpul serbărilor omului-pasăre, ţinute în fiecare an.

Sub numele de Makemake se ascunde, fără îndoială, bătrânul Tane din Noua-Zeelandă, zeul pădurilor şi prietenul păsărilor. La fel cu Tane şi Tiki, Makemake simbolizează puterea creatoare a naturii. El este creatorul omenirii, cu toate greutăţile pe care le-a întâmpinat în această lucrare. „Makemake a^ găsit o tigvă plină cu apă. Şi-a vărsat sămânţa în apă. În apă a apărut carne, dar nu era bine. Makemake şi-a pus sămânţa în pietre, în argilă. De acolo s-au născut Tive, Rorai, Hova şi femeia nobilă, Arangi-ka-tekote.”

Aceste fecundări succesive sunt una din temele cele mai celebre din mitologia polineziană. Când Tane şi Tiki vor să dea naştere unor fiinţe umane, ei se unesc cu tot felul de obiecte heteroclite, spre marele amuzament al celor care ascultă povestirile şi se miră de naivitatea zeului.

Makemake a fost probabil zeul cel mai important al religiei pascuane. Este singurul despre care au aflat misionarii când au

vrut să ştie care erau divinităţile păgâne. Makemake era Creatorul Universului. Cultul său a lăsat urme puţine şi doar serbarea „omului-pasăre” care îi era dedicată mai poate fi reconstituită, în linii mari. Uitarea în care au căzut practicile religioase poate fi datorată şi dispariţiei unei mari părţi a clerului, în 1862.

Makemake, Haua şi ceilalţi zei primeau ofrande de pui, peşte, cartofi dulci şi bucăţi de stofă din tapa. Aceste daruri erau oferite preoţilor care le prezentau divinităţilor. Zeul Makemake cerea şi carne de om. L se sacrificau copii pe care preoţii îi furau de la părinţii lor, prizonieri de război sau indivizi pe care se supăra ariki-u Primii misionari francezi povestesc cum, la începutul şederii lor pe insulă, femeile veneau să le mulţumească pentru salvarea copiilor care, fără intervenţia lor, ar fi fost sacrificaţi zeului.

Prizonierii destinaţi sacrificării erau închişi într-o colibă din faţa ahu-u_ care îi capturase. Trupurile lor erau devorate în timpul unei petreceri care urma ceremoniei religioase. Călătorul englez Palmer, care a vizitat Insula Paştelui în 1867, descrie nişte cilindri din tuf roşu pe care ar fi fost aşezate victimele. Am găsit, într-adevăr, câţiva cilindri roşii care corespund descrierii lui Palmer.

Câţiva bătrâni îşi amintesc încă de ritualurile de odinioară pentru a chema ploaia. Iniţiativa ceremoniei o avea şeful, ariki-mau, care-l trimitea pe un preot de rang mare să se ocupe de această operaţie magică. Aducătorul de ploaie, cu faţa vopsită jumătate-roşu, jumătate-negru, se ducea pe vârful unei coline unde îngropa o bucată de coral, încă umedă şi acoperită de alge. Se ruga apoi zeului Hiro, implorându-l să verse lacrimi pe pământul însetat. Sigur de rezultat, aştepta să vină cea dintâi rafală. De îndată ce cădeau câteva picături de ploaie, o lua la fugă peste câmpuri, pentru a obliga norii să-l urmeze şi să-şi verse apa deasupra pământurilor tribului.

Cântecele genealogice.

Societăţile polineziene aveau un pronunţat spirit aristocratic. Rangul fiecăruia depindea de puritatea sângelui său şi de numărul de strămoşi cunoscuţi. S-a dezvoltat un interes cu totul deosebit pentru genealogii. Nu se celebra nici o sărbătoare fără a se recita lista completă a tuturor strămoşilor şefilor prezenţi. Salutul între ariki cuprindea, în mod obligatoriu, enumerarea tuturor strămoşilor, de o parte şi de alta.

Această mare importanţă dată genealogiei a influenţat religia şi literatură. Zeii înşişi au fost prezentaţi drept coborâtori dintr-un şir întreg de alianţe între fiinţe imaginare. Această mânie s-a extins şi la plante, animale, minerale, care toate au fost onorate cu numeroase rubedenii. Ar fi o copilărie să vedem în aceste genealogii enumerări de divinităţi. Cuplurile care apar sunt pure abstracţii sau creaţii fanteziste, alese la întâmplare sau datorită unei asemănări a numelui lor. Totul nu este decât o flecăreală fără altă semnificaţie decât aceea de a-i onora pe zei în felul în care se făcea pentru şefii ariki.

Americanul Thompson a auzit din gura bătrânului Urevaciko un cântec genealogic care explică originea zeilor şi a lucrurilor. Versiunea lui Thompson ne-a parvenit cu greşeli de transcriere şi de tipar care au făcut-o aproape de neînţeles. Eforturile mele de a restabili forma originală nu au fost răsplătite în întregime cu succes, dar există fragmente importante care dau sensul general al imnului. Alături de abstracţii personificate apar câteva din marile figuri mitice ale Polineziei orientale: Tiki şi nevasta lui, Hina, cea modelată din argilă. Acest text religios nu ne spune nimic despre trecutul insulei; cel mult ne convinge că literatura orală se inspiră din temele comune multor culturi polineziene.

Zeul-cu-faţa-îngrozitoare, unindu-se cu Rotunjime, le-a dat naştere micilor golfuri numite poporo.

Himahima-marao, unindu-se cu Lichenul-care-creşte-pe-stânci, i-a dat naştere lichenului.

Ţi, unindu-se cu Tatuaj, i-a dat naştere plantei fĂ Înălţime, unindu-se cu Altitudine, a dat naştere la ierburile înalte din ţinut.

Ascuţiş, unindu-se cu Măciucă, a dat naştere obsidianului.

Căţărător, unindu-se cu Faţă-cu-limba-lungă, a dat naştere la ronsfi.

Zeul-tată, unindu-se cu Anghila-irascibilă, a dat naştere cocotierului3'.

Tufiş, unindu-se cu Trunchi, a dat naştere la Marinkuru.

Libelulă, unindu-se cu Scarabeu-care-aleargă-pe-apă, i-a dat naştere libelulei.

Creangă, unindu-se cu Increngătură-de-copac, i-a dat naştere scarabeului care trăieşte în pădure.

Femeia-şopârlă, unindu-se cu Albeaţă, i-a dat naştere pescăruşului.

1) Ţi este considerat aici ca o divinitate care dă naştere la planta cu acelaşi nume. Cenuşa de ţi era folosită drept colorant pentru tatuaje.

2) Plantă agăţătoare.

3) Aluzie la anghila al cărei cap, îngropat în pământ, se zice că dă naştere cocotierului.

1) Pământ-tare, unindu-se cu Strat-de-pământ, i-a dat naştere trestiei de zahăr.

Acreală, unindu-se cu Anim, i-a dat naştere rădăcinii Amm^.

Omor, unindu-se cu Subţire-cu-coada-lungă, i-a dat naştere rechinului.

Tiki-stăpânul, unindu-se cu o piatră, i-a dat naştere cărnii roşii2'.

Lucru-mic, unindu-se cu Lucru-imperceptibil, le-a dat naştere pulberilor uşoare din aer.

Tiki-stăpânul, unindu-se cu Femeia-de-nisip, i-a dat naştere lui Hauhara.

Cultul bărbatului-pasăre.

Cea mai mare sărbătoare religioasă din insulă, singură despre care deţinem informaţii, a fost aceea a bărbatului-pasăre, sărbătoare legată de cultul pentru zeul Makemake. Drama mistică ce se petrecea în fiecare an pe falezele de la Orongo avea o mare importanţă religioasă şi afecta mult viaţa socială.

Descoperirea şi însuşirea primului ou de manu-tara ouat pe insula Motu-nui era obiectul ritualurilor care se repetau în fiecare an şi dezlănţuiau mereu pasiunile cele mai violente. Atingerea acestui scop pare să nu justifice eforturile şi primejdiile prin care treceau cei care doreau să aibă oul în stăpânire. Numai cei care ignoră puterea simbolurilor pot zâmbi în faţa atâtor strădanii. Oul era zeul Makemake şi expresia tangibilă a unor forţe religioase şi sociale extrem de intense. Lupta pentru a poseda oul devenea o favoare divină.

1) Anim este o specie de ţaro cu gust acru şi care, pentru a fi mâncată, cere o coacere îndelungată.

2) Aluzie la mitul polinezian în care Tiki se uneşte cu diverse obiecte înainte de a-i da naştere primei femei.

Ceremoniile care conduceau la proclamarea bărbatului-pasăre nu pot fi înţelese decât în cadrul în care se desfăşurau.

Cele două centre ale cultului erau Orongo şi mică insulă Motu-nui. Satul Orongo, care era ocupat de către pelerini la vremea sărbătorii bărbatului-pasăre, este situat pe creasta vulcanului Rano-kao, sub o faleză care desparte fundul craterului de ocean. Acest zid îngust este ultima rămăşiţă a versantului sudic al vulcanului ros de valuri. La cea mai mică prăbuşire, apele lacului se vor deversa în mare şi fostul crater va deveni un mic golf încercuit de pante abrupte.

Ruinele caselor sunt acoperite de gazon şi pot fi desluşite doar datorită porţilor scunde şi strâmte. Aceste edificii formau, odinioară, câteva rânduri aşezate pe buza craterului şi se opreau la nişte blocuri din bazalt pe care au fost sculptate nenumărate imagini de bărbaţi-pasăre. Blocurile de bazalt se află la capătul unei creste înguste de unde se pot vedea lacul acoperit de trestie şi răchită, Insulele Motu-iti şi Motu-nui.

Cele vreo patruzeci de case din Orongo au fost construite cu lespezi şistoase, după modelul colibelor din paie pe care ar fi vrut să le ridice credincioşii la început, dar pe care vântul le smulsese. Dalele din pietre sunt acoperite cu picturi reprezentându-l pe Makemake – zeul cu ochii mari – obiecte sacre şi vapoare europene. Majoritatea acestor fresce au fost luate de echipajele vaselor germane (Hiena) şi americane (Mohicanul) care n-au ezitat să distrugă casele din care făceau parte. Statuia mare din bazalt care se ridică astăzi la Londra, la uşa de la British Museum, provine din satul Orongo.

Săpăturile conduse de doamna Rdutledge în colibele de la Orongo nu au ajuns la rezultate spectaculoase. Cea mai bună descoperire a fost aceea a unui stâlp antropomorf care decora intrarea unui pasaj dinspre case.

Releveul minuţios al desenelor în relief, pe piatră, executat atât de misiunea Routledge, cât şi de a noastră, a pus în evidenţă importanţa simbolului omului-pasăre care apare de cel puţin o sută cincizeci de ori, adeseori cu un ou în mână. Câteva stânci au săpată în relief imaginea păsării-fregată, reprezentată foarte realist. Valoarea estetică a sculpturilor este foarte diferită: unele din ele au fost cioplite de o mână de maestru, într-un stil foarte pur; altele, dimpotrivă, sunt stângace şi grosolane. Sculpturile sunt dispuse într-o dezordine în care ar fi zadarnic să se caute o concepţie de ansamblu. Ele sunt produse ale mai multor generaţii de credincioşi care, prin aceste reliefuri, încercau să-şi atragă binefacerile zeului-pasăre sau îi mulţumeau pentru că se simţeau protejaţi de el.

Alegerea locului de la Orongo ca centru al cultului bărbatului-pasăre se explică prin apropierea de Insulele Motu-nui, Motu-iti

şi Motu-kaokao care au fost mereu un refugiu pentru păsările de mare. Acestea nu părăsesc niciodată insuliţele de mai sus şi se abat rareori pe Insula Paştelui. Aşa cum au sperat Makemake şi Haua, nu există pericolul ca oamenii să vină să mănânce ouăle. Motu-kaokao, acoperită de guano, ţâşneşte ca un arc alb din valuri. Celelalte două insuliţe sunt accesibile, dar pentru a debarca este nevoie ca marea să fie liniştită şi să ai o oarecare dibăcie. Sunt acoperite cu ierburi înalte şi dese, care ascund intrarea în nişte camere subterane cu pereţi argiloşi decoraţi cu desene gravate. Unul din desene reprezintă profilul unei păsări din al cărei cioc deschis iese un fel de panglică ce pare să simbolizeze ţipătul păsării.

Cu prilejul vizitării acestor insuliţe, am explorat mai multe caverne care trebuie să fi servit ca adăpost vânătorilor de ouă de manu-tara. Una din aceste încăperi ne-a oferit un spectacol demn de atmosfera misterioasă a insulei. Intrarea era îngustă şi abruptă, astfel încât lumina abia pătrundea. Când ni s-au obişnuit ochii cu tenebrele, am văzut pe o platformă un schelet încă învelit în rogojina sa de răchită. Deasupra mortului, parcă veghindu-l, un cap enorm, vopsit în roşu îl privea cu orbitele lui mari, rotunde. Pe perete mai erau trasate, în argila moale, diverse desene, o pasăre cu două capete, în parte distruse. Doamna Routledge susţine că ar fi văzut în acea grotă încă patru schelete, care însă au dispărut astăzi.

Acestea sunt diferitele decoruri în care se petrecea anual drama omului-pasăre. Prima fază a ciclului de serbări cuprindea o haltă la Mataveri, la picioarele vulcanului Rano-kao, unde se ridicau două sau trei colibe. Aceste colibe nu erau ocupate decât la vremea serbărilor bărbatului-pasăre. Pelerinii se opreau pentru a repeta dansurile şi a pregăti podoabele pe care le foloseau în timpul ceremoniilor. Acestei perioade iniţiale i se asociază şi banchete canibale.

Spre Orongo se urcau în luna iulie. Pelerinii, cu feţele vopsite în negru şi roşu, purtând cununi din pene şi gesticulând cu crengi folosite la dans (ao), porneau pe o potecă numită şi azi Calea ao, strigând şi psalmodiind.

Momentul hotărâtor era aproape: în câteva săptămâni, cel mult o lună, rândunicile de mare (manu-tara) aveau să facă ouă şi posesorul primului ou îl va primi pe zeu. Căutarea acestui simbol era atât de încărcată de emoţie încât producea o agitaţie mare în toată insula.

Concurenţii erau, în general, războinici, mata-to'a. Titlul de bărbat-pasăre era atât de râvnit încât nu-l puteau pretinde decât cei care deţineau şi o oarecare putere politică. Puterea nu era singura condiţie de participare la concurs. Trebuia să fi fost desemnat de zeu. Candidaţii erau aceia al căror chip ar fi fost văzut în vis de un preot. Aceste viziuni erau considerate ca promisiuni de izbândă. Fireşte, când învingătorul era proclamat, concurenţii decepţionaţi cereau socoteală de la falşii profeţi. Aceştia promiteau însă victorii pentru mai târziu, poate chiar unui descendent al celor aleşi.

Aspiranţii la titlul şi calitatea de bărbat-pasăre încredinţau sarcina de a descoperi primul ou de manu-tara unor servitori (hopu) care plecau pe insula Motu-nui pentru a urmări păsările. Această treabă era primejdioasă şi trudnică. Echipa de servitori trebuia să treacă înot porţiunea de mare plină de rechini care despărţea faleza Rano-kao de cele trei insuliţe. Abordarea în mijlocul recifurilor era îngrozitoare. Cei care plecau în călătorie, luau cu ei nişte coşuri plutitoare de răchită în care puneau hrana pentru şederea pe insulă.

Ajunşi pe Motu-nui, servitorii se adăposteau în grotele descrise mai sus. Toată ziua pândeau mişcările păsărilor, în speranţa de a prinde primul ou. Uneori, erau complet izolaţi de insulă mare, din cauza timpului urât. Făceau o mare economie de hrană, căci nimeni nu mai putea veni din insulă spre a le aduce mâncare.

În acest timp, la Orongo era o activitate intensă. Servitorii nu erau decât instrumente oarbe ale zeului. Căutarea lor era zadarnică dacă Makemake nu le îndruma privirea sau mâna. Dacă Makemake nu dorea ca un mata-to'a să devină bărbat-pasăre, servitorul lui putea să şi atingă primul ou, fără să-l vadă. Succesul depindea de zelul candidatului şi al familiei sale pentru

a câştiga favoarea divină. Pentru aceasta se consuma multă energie.”

Satul răsuna de cântecele cadenţate pe care le cântau zi şi noapte cântăreţii rongo-rongo. Se aducea hrană, cu ofrandă lui Makemake şi lui Haua, chiar şi lui Vie-Kana, divinitate pasăre care locuia la Mataveri.

Cunoaştem aceste detalii de la Rue, unchiul lui Tepano, care a fost unul din ultimii oameni-pasăre. În timp ce povestea, Tepano a scos nişte ţipete ascuţite, despre care ne-a spus că erau o imitaţie fidelă a vocii zeilor, atunci când îi posedau pe preoţi. Aceste luări de contact între zeu şi om aveau loc în tenebrele caselor de piatră din care ceilalţi oameni fuseseră daţi afară. Ofrandele pentru zei erau întovărăşite de formulă: Ka too mă Haua, mă Makemake.

La începutul lunii septembrie, servitorii din Insula Motu-nui erau mai atenţi. Abia dormeau şi nu le slăbeau din priviri pe păsări. Deodată, unul din ei găsea în iarbă un ou pestriţ. Sărea atunci pe stânca numită tângi te mânu (strigătul păsării) şi de acolo strigă cât putea de tare: „Cutare sau cutare (numele stăpânului său) rade-ţi capul!”

Acest strigăt de triumf ajungea la urechile unei santinele care stătea într-o grotă din faleză de la Orongo.

Imediat după acest semnal, servitorii se pregăteau să plece de pe Motu-nui. Cel care găsise oul îndeplinea o ceremonie scurtă: înmuia oul în apa mării apoi şi-l lega de frunte, întoarcerea înot nu mai era atât de periculoasă ca ducerea, întrucât oamenii se aflau sub protecţia zeului. Nu le mai era teamă nici de rechini, nici de valuri, nici de recifuri: zeul n-ar fi permis să păţească ceva rău cel care, prin dorinţa sa, găsise oul.

Servitorul, cu oul pe frunte, se căţăra pe faleza înaltă de la Orongo şi-l dădea stăpânului său. Cu aceasta rolul său se încheia căci, cu foarte rare excepţii, stăpânul era cel ce devenea bărbatul-pasăre.

De îndată ce numele noului om-pasăre era anunţat, alesul lui Makemake îşi rădea părul, sprâncenele şi genele. Un preot înfăşură de mâna care avea să primească oul, o bucată de ţesătură de tapa, sub care punea un beţişor de santal. În acest timp preoţii cântau imnuri şi rugăciuni iar familia învingătorului dansa frenetic.

Bărbatul-pasăre, cu faţa vopsită în dungi roşii şi negre, cu o pasăre din lemn prinsă pe spate, pornea în fruntea populaţiei din Orongo, spre Mataveri. Era escortat şi de alţi războinici care aveau şi ei ouă descoperite de servitorii lor înainte de a pleca de pe Motu-nui. Cel ales de zeu purta oul în palmă şi psalmodia un lamento pe care Tepano ŢI imita de minune, fără a-şi aminti de cuvinte. Atitudinea bărbatului-pasăre trăda tulburare şi agitaţie. El se comporta ca „un zeu”, adică la fel cu cineva care devenise forma ce-l conţinea pe zeu. Lată în ce fel descrie Tepano procesiunea spre Mataveri: „Bărbaţii săreau, mişcând şi învârtind crengile cu care se dansa (ao). Purtau peruci făcute din păr de femeie sau turbane din frunze de tapa şi ghirlande de frunze, în timpul mersului şi al dansului, trupul lor tremura.”

Lumea se oprea la Mataveri pentru a sărbători în bucurie prezenţa unui nou bărbat-pasăre. Victime umane desemnate de preot sau de omul-pasăre erau sacrificate lui Makemake. Corpurile lor, coapte în cuptoare enorme, erau mult apreciate. Părinţii şi prietenii celui Ales îi sfidau pe cei învinşi şi se ajungea adeseori la încăierări violente, incendieri de colibe.

În scrisorile lor, misionarii subliniază agitaţia, nervozitatea care îi stăpânea pe locuitori în toată perioada dinaintea şi din timpul sărbătorilor. Cât dura această perioadă de anarhie? Nu se ştie. Calmul revenea odată cu plecarea bărbatului-pasăre care urma să trăiască în chip de pustnic într-o colibă de lângă Rano-kao sau din Anakena sau de lângă vreun ahu important. Timp de un an, existau o serie de tabu-uri pentru acest personaj sacru. El nu se putea îndepărta de colibă, nu se putea scălda şi trebuia să respecte o abstinenţă totală. Un servitor îi pregătea mâncarea. Singurul semn exterior al omului-pasăre era o perucă din păr de femeie.

Servitorul care găsise oul suporta şi el anumite consecinţe: stătea retras câteva luni, nu atingea nici un aliment cu mâna cu care atinsese oul. Soţia şi copiii lui erau şi ei contaminaţi, devenind, pentru un timp, un fel de paria.

Oul de manu-tara, golit şi umplut cu tapa, era agăţat în coliba omului-pasăre. Oul, considerat ca având puteri magice, era privit cu veneraţie. Se credea că el aduce belşug.

Tepano explică: „Oul era un magician. Dădea cartofi, pui, peşte, anghile şi languste. Pescuitul începea imediat după descoperirea sa."

În stadiul cunoştinţelor noastre, nu putem stabili legătura adevărată, între obiectul acestor ceremonii şi goana după ou. Căci perioada de sihăstrie şi tabu-urile aspre nu par să fie o perspectivă în stare să dezlănţuie o ambiţie atât de mare în rândurile războinicilor.

Desigur, sentimentul religios şi prestigiul „alesului zeului" pot fi stimulente puternice în acţiunile omeneşti, dar nu explică decât în mică parte rivalităţile pasionate care apăreau în timpul sărbătorilor. Bărbatul-pasăre avea, oare, avantaje materiale şi politice din poziţia sa? Pare probabil să fi fost şi aceasta.

Întâi, avea mulţumirea de a da noului an numele său. Numele nu era cel purtat până în acea zi, ci altul, sacru, care îi era revelat în vis. Astfel, Rue, unchiul după tată al lui Tepano, a luat numele de Rokunga, pe care l-a dat apoi nepotului său. Anul 1866 sau 1867, când a fost câştigătorul goanei după ou, a fost numit Rokunga. Oamenii-pasăre erau hrăniţi, în timpul anului lor de sihăstrie, de către diferitele triburi şi cele care refuzau să-i aducă de mâncare erau jefuiţi sau incendiaţi.

Activitatea pe care o avea omul-pasăre nu este prea precisă. Din ceea ce ştim, avea doar privilegii economice. În timpul serbărilor familiale, putea lua mai mult decât partea legitimă. Misionarii îi descriu ca pe adevărate păsări de pradă, gata mereu de a-i jefui pe ceilalţi care nu se plângeau, căci se temeau.

Tirania bărbaţilor-pasăre poate explica natura funcţiei lor. În calitate de războinici, de şefi ai unui trib care avea hegemonia asupra unei părţi sau chiar asupra întregii insule, ei dispuneau de puterea politică. Descoperirea oului îi investea şi cu o putere sacră. Ei deveneau, ca şi an/o, nişte oameni-zei. Întăriţi de prezenţa divină, puteau să acapareze bunuri şi teritorii pe care altfel nu le-ar fi obţinut decât prin lupte grele.

Sacrificiile de oameni care aveau loc la Mataveri şi banchetele canibale care urmau erau în concordanţă cu dispoziţiile războinice care se iscau spre sfârşitul sărbătorilor. Trebuia distruse familiile victimelor şi umilite pentru că resentimentul lor să nu dea naştere la acte de război.

Tepanojie-a arătat casa omului-pasăre de la Rano-raraku. În vecinătate se află şi resturile ahu-u_, unde se înmormântau bărbaţii-pasăre.

Ritualurile funerare erau altele pentru oamenii-pasăre. La înmormântare participau reprezentanţi ai diferitelor triburi şi toţi ceilalţi oameni-pasăre. Rolul lor era ca, în cursul ceremoniei, să dezlege cei zece cocoşi care fuseseră legaţi de degetele de la picioarele mortului şi să le dea fiului acestuia. Cocoşii deveneau tabu, şi, la fel, orice găină care ar fi atins solul ahu-u_ odihnea trupul bărbatului-pasăre.

După un an, oul magic îşi pierdea puterea. Era aruncat în mare sau era aşezat într-o crăpătură a stâncii din lungul falezei de la Rano-raraku.

Nu mult după serbările de la Mataveri, o echipă de tineri se întorcea la Motu-nui pentru a lua alte ouă şi eventual chiar pui. Aceste ouă nu făceau parte încă din categoria lucrurilor profane. Erau oferite zeilor la ceremoniile funerare mata kio, adică ale sclavilor a căror moarte nu avea mare importanţă. Câteva păsări manu-tara erau ţinute în captivitate până ce erau în stare să zboare. Apoi li se lega de aripi o fâşie de iapa şi li se dădea drumul, spunându-li-se: „Ka oho kihiva.” (Du-ie în străinătate.)

Sărbătoarea bărbatului-pasăre nu are echivalent în Polinezia. Ea aminteşte într-un fel de ceremoniile care, în alte părţi ale lumii, stabileau o legătură mistică între forţele roditoare ale naturii şi un individ ce devenea rege efemer. E vorba de acei regi-zei pe care Frazer i-a studiat în lucrarea sa: Creanga de aur. Între aceste personaje sacre şi oamenii-pasăre sunt asemănări izbitoare: asocierea cu primăvara, importanţa fecundităţii, sihăstria regelui, durată scurtă a domniei sale. Am aflat şi despre unele dansuri obscene pe care le executau femei goale, la Orongo. Acest detaliu aminteşte de ritualurile de fertilitate legate de complexul magico-religios al oamenilor-zei.

Drama care se desfăşura pe versanţii vulcanului Rano-kao, deasupra lacului verzui din fundul craterului, este poate o replică a vechilor ritualuri celebrate în crângurile lacului Nemi, pentru a asigura oamenilor hrana de fiecare zi.

Tabu-urile.

Noţiunea tabu-ului, atât de strâns legată de civilizaţiile polineziene, şi-a lăsat amprentă şi în Insula Paştelui. Nouăzeci de ani de creştinism n-au făcu't-o să dispară. Astăzi încă, se crede că orice plebeu care se uneşte cu o femeie Miru va suferi de stomac, că vor apărea buboaie purulente pe picioarele celui care calcă în locuri tabu şi nici o mamă nu îndrăzneşte să mănânce deasupra capului copilului ei.

Primii misionari au semnalat tabu-urile pe care erau hotărâţi să le nimicească şi s-au plâns de refuzul indigenilor de a-i asculta, în zadar au călcat în picioare locuri sacre, interzise, pentru a demonstra că nu păţesc nimic. Localnicii erau indiferenţi, fiind siguri că mâna străinilor îi proteja.

Un tabu violat putea aduce moartea. Am spus că pescuitul era interzis în timpul lunilor de iarnă. Cei care mâncau peşte în acea perioadă mureau în chinuri groaznice. Tonul şi kahi erau peştii cei mai periculoşi. Pentru a distruge această superstiţie, misionarii franciscani i-au îndemnat pe pascuani să mănânce peşte. Câţiva au fost convinşi, dar, imediat, unul din ei a început să se tăvălească pe jos, în chinuri care păreau a fi ale agoniei.

Misionarii, speriaţi şi ei, au încercat din răsputeri să-l convingă pe indigen că n-avea nimic şi până la urmă au reuşit. „Otrăvirea” era strict de ordin psihologic.

Tabu-urile asigurau respectul proprietăţii. Oricine dorea să-şi rezerve dreptul de a pescui pe ţărmul din dreptul pământului său n-avea decât să pună una peste cealaltă trei pietre albe. Acelaşi simbol sau o creangă de copac proteja încălcarea de străini a unui câmp. Pentru a fi eficient, semnul trebuia să fie aşezat de un şef sau de o persoană influentă. Recoltele erau şi ele supuse tabu-ului, până ce nu se ofereau ariW-ului primele fructe coapte.

Violarea tabu-ului nu antrenează doar o pedeapsă supranaturală ci şi resentimentul şi dorinţa de răzbunare a celui ce instituise acel tabu.

Mausoleele (ahu) erau probabil tabu, căci indigenii s-au arătat contrariaţi atunci când europenii au început să le viziteze.

Primii navigatori au observat în diverse puncte ale insulei, grămezi de pietre cu un fel de acoperământ al-bicios. Aceste monumente umile sunt pipihereko sau simboluri ale tabu-urilor. Se ridicau adeseori cu prilejul înmormântărilor. La Vai-mata, semnul este ridicat pe ahu. A rămas probabil acolo după ultima înmormântare care a avut loc în acel mausoleu.

Vrăjitoria.

Deosebirea între preot şi vrăjitor s-a şters complet în memoria generaţiilor actuale. Magicienii şi vrăjitorii sunt numiţi sau ivi-atua cât şi tangata-taku sau koro-maki.

Portante.

Farmece şi incantaţii întovărăşeau toate faptele im-nte ale existenţei şi dădeau celor ce le pronunţau o anumită siguranţă în reuşita sarcinii lor îndoielnice.

L-am văzut pe preot în rolul său de magician exorcist. Magia albă are şi un antidot: magia neagră.

Lată modul de procedare pentru a ucide un om, aşa cum ne-a fost expus de Carlos Teano. Se ia un cocoş care se îngroapă cu capul în jos. Călcând în picioare locul unde cocoşul moare sufocat, se rosteşte un descântec şi numele persoanei căreia i se vrea răul. Rezultatul e sigur: ea moare, dacă nu-i vine în ajutor un magician cu putere mai mare.

Se poate influenţa, printr-o simplă formulă, sănătatea sau modul de acţionare al cuiva. De exemplu: „Ka oho, ka uru ki te kokoma manava, ka tariri, ka tavara” (Du-te, pătrunde în măruntaiele lui, el se clatină, el cade). Magicianul foloseşte un duh pe care îl trimite spre a împlini voinţa sa. Teano spune că intermediarul putea fi un animal reprezentat pe o tabletă. Afirmaţia e îndoielnică, dar poate să aibă ceva adevăr, justificat prin spaima pe care o aveau indigenii de tabletele cu semne pe ele.

Magia cuvintelor a fost întotdeauna foarte bine resimţită de polinezieni. Susceptibilitatea lor îi face atenţi la orice cuvânt care le-ar putea răni demnitatea sau vanitatea. Dacă găsesc într-o frază vreo ameninţare reacţia lor este crâncenă. Misionarul Eyraud ne povesteşte un episod nefericit trăit de el în insulă. Vrând să-l avertizeze pe indigenul Torometi că va avea de dat socoteală pe lumea cealaltă pentru păcatele sale, fiind muritor, i-a spus: E pohe oe, ceea ce însemna, de fapt; „Vei muri”. Cum a auzit aceste cuvinte, Torometi a devenit palid, a început să tremure şi gesturile lui au devenit pline de groază şi mânie. A început să strige mulţimii adunate în jurul lui: „Misionarul a zis: e pohe oe. Dându-şi seama de fraza lui nepotrivită, misionarul a reuşit cu mare greutate să calmeze spiritele.

Tratarea bolilor.

Religia şi medicină erau inseparabile. Legătura era firească, întrucât indigenii atribuiau orice durere acţiunii unor duhuri chinuitoare. Duhurile puneau stăpânire pe om, fără ca acesta să-şi dea seama. De îndată ce apăreau durerile, se chema preotul

care îl întreba pe pacient dacă nu a încălcat cumva un tabu. Se adresă apoi duhului ale cărui răspunsuri erau rostite cu o voce piţigăiată. Duhul era invitat să plece şi dacă părea încăpăţânat, preotul recurgea la forţă, îl fugărea prin colibă a cărei uşă era închisă. După o vânătoare mai mult sau mai puţin îndelungată, ivi-atua lua hainele bolnavului, ieşea din colibă şi le arunca, cu duhul lor cu tot, într-un foc aprins în apropiere. Se întorcea apoi la bolnav şi îi anunţa vindecarea definitivă, în cazuri deosebit de grave, se dădea foc şi la colibă, iar ivi-atua pândea duhul pentru a-l arunca în flăcări.

Dacă pacientul murea, preotul îşi salva reputaţia anunţând că un duh mai puternic şi necunoscut luase locul celui pe care el î! Gonise.

Tămăduirile nu aveau întotdeauna doar un caracter magico-religios. Magia se combina uneori cu ştiinţa. Una din metodele terapeutice foarte agreate de pascuani a fost ca pacientul să fie silit să transpire din belşug, culcat pe un pat din frunze de bananier, într-un umu (cuptor) cu pietre încinse. Vechii pascuani erau şi nişte masori îndemânatici. Thompson povesteşte că a fost masat energic de indigeni, până ce a adormit.

Flora insulei este prea săracă pentru ca să se fi dezvoltat o farmacopee importantă. Câteva plante, printre care verbina şi bambusul aclimatizate în secolul trecut, sunt considerate ca având proprietăţi medicinale, dar indigenii preferă azi medicamentele europene.

Vindecătorii (ivi-atua) cereau să fie foarte bine răsplătiţi pentru serviciile lor. Plata se făcea în alimente sau în obiecte din lemn sculptate. Cei care neglijau să plătească se expuneau răzbunării preotului-doctor.

CHIPURI DE STRĂMOŞI.

Micile statui din lemn sau moai kavakava pe care le apreciază colecţionarii aparţin, la fel ca şi faimoasele statui de pe mausolee, artei religioase a insulei şi trebuie considerate ca accesorii ale cultului. Statuetele reprezintă un bărbat cu bărbiţă

al cărui corp descărnat îşi arată vertebrele, coastele şi un stern ca de pasăre. Vârful craniului este decorat uneori cu un motiv în relief, figurând o pasăre sau un monstru antropomorf, în colecţiile particulare şi în muzee există un număr mare de astfel de statuete. Ele sunt foarte asemănătoare şi doar pe exemplarele recente şi deja decadente, detaliile sugerând aspectul cadaveric sunt mai puţin evidente.

Pe lângă aceste moai kavakava, se ciopleau şi imagini plate, numite moaipaepae şi care reprezentau personaje feminine. Aceste sculpturi sunt relativ rare, de dată târzie, şi într-un stil care derivă din cel al statuetelor reprezentând figuri masculine. Atributele sexuale, reprezentate minuţios, arată intenţia artistului de a înfăţişa nişte femei, deşi şi ele poartă bărbiţă.

Statuetele din lemn se inspiră din imaginea pe care pascuanii o aveau despre duhurile morţilor. Imaginaţia religioasă şi creaţia artistică s-au influenţat reciproc. Artiştii au impus urmaşilor lor o imagine convenţională a fantasmelor lor.

Un mit pe care l-am aflat într-o nouă versiune ne spune în ce fel Tuu-ko-ihu, care este întrucâtva geniul civilizator al Insulei Paştelui, a avut ideea de a ciopli statuetele.

«Tuu-ko-ihu se ducea de la casa lui din Harekoka la Hangahave. Trecând pe colina Punapau, a văzut două duhuri care dormeau lângă o stâncă roşie. Acestea erau Hiti-rau şi Nuku-te-mango. A avut timpul să le vadă coastele şi burţile scobite. Un alt akuaku (duh, fantomă), care era treaz, a strigat: „Treziţi-vă, şeful nobil a văzut coastele voastre!”

Hiti-rau şi Nuku-te-mango l-au ajuns din urmă pe Tuu-ko-ihu şi l-au întrebat: „O, şefule ce ai văzut?” – „Nimic”, le-a răspuns Tuu-ko-ihu. Duhurile l-au mai întrebat: „O, şefule, eşti sigur că n-ai văzut nimic? Poate te înşeli?” – „N-am văzut nimic”, a repetat Tuu-ko-ihu şi şi-a continuat drumul.

Duhurile au dispărut dar i-au ieşit din nou în cale şefului şi l-au întrebat: „Ce ştii despre noi?” De trei ori l-au întrebat şi Tuu-ko-

ihu a tot răspuns: „Nu ştiu nimic.” Dacă şeful ar fi ezitat sau ar fi spus ce a văzut, el ar fi fost ucis de către cele două duhuri.

Când Tuu-ko-ihu a ajuns la Ana-havea oamenii tocmai deschideau cuptoarele în care pregătiseră alimentele. Tuu-ko-ihu a luat doi buşteni pe jumătate arşi şi i-a cioplit după asemănarea duhurilor întâlnite. Noaptea, a avut un vis în care i-au apărut două duhuri feminine pe care le-a cioplit a doua zi, în alte bucăţi de lemn.

Vestea că Tuu-ko-ihu a cioplit chipuri din lemn s-a răspândit în toată insula. Toţi au venit să-i ceară să le facă şi lor statuete. Tuu-ko-ihu şi-a onorat toate comenzile dar mai mulţi indivizi nu i-au adus plata în alimente. Tuu-ko-ihu nu le-a dat statuetele şi când ei le-au cerut, a spus: „Veniţi aici”. Ei au intrat în colibă şi au văzut statuetele care dansau singure. Li s-a făcut teamă şi şi-au achitat datoria.»

Funcţia acestor statuete în viaţa religioasă este obscură, însă semnificaţia rituală reiese din cele declarate de pascuani înainte de a se creştina. Misionarul Eyraud i-a văzut pe indigeni cu statuete în mână, dansând şi rostind pentru ele o anume cântare. Această comportare nu i s-a părut a fi legată de un cult.

Statuetele erau arătate şi în timpul sărbătorilor şi în timpul revoltelor, dar în rest stăteau în colibe, învelite în ţesături de tape. În timpul dansurilor, proprietarii statuetelor şi le agăţau de brâu, uneori chiar douăzeci la număr, în timpul ceremoniilor religioase, statuetele erau ţinute într-un loc de onoare.

În restul Polineziei, statuetele din lemn reprezentând chipuri omeneşti serveau drept tabernacol pentru zei şi duhurile strămoşilor, în districtul Whanganui din Noua Zeelandă, statuetele erau păstrate în colibe şi fiecare era dedicată unuia din strămoşi. Ţii din Tahiti erau şi ele vase care să-i primească pe zeii sau pe duhurile chemate de preoţi. Chipurile din Mangareva, executate într-un stil foarte realist, reprezentau zei. Aceste exemple vin în sprijinul tradiţiei pascuane după care chipurile din lemn erau cioplite la moartea cuiva din familie.

Statuetele puteau avea o putere supranaturală, după cum apare din legendă următoare: «Un tânăr împrumutase de la Tuu-ko-ihu o statuetă pentru a împodobi colibă în care dorea să dea o petrecere. Coliba a luat foc şi tot ce era înăuntru a ars. Tânărul s-a dus la Tuu-ko-ihu, pentru a-i povesti nenorocirea şi a-i oferi o despăgubire. Intrând în coliba ari/evului, primul lucru pe care l-a văzut a fost statueta pe care o credea pierdută în flăcări. Tuu-ko-ihu, care auzise o rumoare în timp ce coliba tânărului luase foc, se mulţumise să spună: „O, fratele meu, mică pasăre care sare, vino înapoi!” şi statuia se înapoiase de bunăvoie.»

Uşurinţa cu care pascuanii au dat statuetele vizitatorilor i-a mirat pe aceştia şi i-a făcut să creadă că ele nu aveau caracter religios. Ca multe obiecte de acelaşi tip, nu deveneau sacre decât atunci când un duh cobora în ele. Ele pierdeau mult din sfinţenia lor în afara ceremoniilor sau când, într-o împrejurare oarecare, erau lipsite de aură lor mistică.

Statuetele continuă să fie executate de indigenii epocii noastre şi reprezintă articolul principal de export, întrucât această artă este susţinută doar de valoarea comercială a obiectelor, nu trebuie să ne mirăm că statuetele moderne nu mai sunt decât nişte curiozităţi vulgare, menite a satisface o clientelă lipsită de gust.

MITURI ŞI LEGENDE DIN INSULA PAŞTELUI.

În timpul cât am stat la Anakena, Tepano ne-a dictat istoria legendară a poporului său. Se simţea inspirat de mausoleele regale şi îi făcea plăcere să întindă doar braţul pentru a ne arăta locul unde se petrecuseră evenil mentele pe care ni le relata. Memoria lui nu era întotdeauna prea bună. Avea îndoieli cu privire la anumite nume proprii, uita uneje detalii dar memoria faptelor principale se păstrase, îşi cerea iertare pentru ce nu-şi mai amintea şi, în fiecare seară când şedinţele noastre de cercetare luau sfârşit, Tepano pornea gânditor, în lungul ţărmului. Lui Tepano îi plăceau acele legende, credea în ele şi nimic nu i se părea exagerat sau miraculos, în faţa scepticismului nostru, el spunea adeseori: „Oamenii de altădată ştiau mai multe decât noi şi aveau o mână mult mai puternică”.

Fie ca rândurile care urmează să păstreze ceva din savoarea simplă a textului original, lipsit de lungimile şi repetările sale interminabile. Cititorul trebuie să-şi imagineze, de asemenea, câmpuri întinse, bolovănoase, un ţărm negricios, dealuri verzi în depărtare, şi marea, această veche prietenă a polinezienilor, ale cărei valuri şi adieri au adus primii oameni în locurile în care le ascultăm povestea. Şi iată: «Ţinutul strămoşilor noştri este o insulă mare, de la apus, numită Marae-renga. Clima era caldă şi creşteau o mulţime de copaci din care părinţii noştri făceau vapoare mari şi case. Deşi era umbră, se întâmpla ca unii oameni să fie ucişi de soare.

Hotu-matua era unul din şefii insulei dar, după ce s-a certat cu fratele său Te Ira-ka-tea, a fost nevoit să plece. Nu ne mai amintim din ce pricină au ajuns fraţii să se războiască. Se mai ştie şi altă poveste. Fratele lui Hotu-matua era îndrăgostit de o femeie pe care-an'/c/-ul Oroi vroia s-o ia de nevastă. Femeia, neştiind pe care să-l aleagă, i-a promis lui Oroi că se va căsători cu el dacă avea să umble în jurul insulei zi şi noapte, fără a se opri înainte de a-i fi făcut înconjurul. Oroi a acceptat această încercare, dar, între timp, tânăra a fugit cu fratele lui Hotu-matua. A fost un război între tribul lui Oroi şi tribul lui Hotu-matua. Oroi fiind mai puternic, Hotu-matua a fost silit să plece, să descopere ţinuturi noi în care să scape de la moarte şi ruşine.

Se afla în insulă un anume Hau-maka, ce! Care îl tatuase cândva pe regele Hotu-matua. Hau-maka a visat astfel: sufletul lui plecase pe mare, până la o insulă unde erau trei găuri (cratere) şi plaje frumoase. Şase oameni au atins insula în acelaşi timp.

Hotu-matua a înţeles că visul lui Hau-maka era o promisiune. A ales şase oameni, le-a dat un vas şi le-a spus să navigheze drept în faţa lor până ce aveau să ajungă la pământul pe care sufletul lui Hau-maka îl văzuse, în momentul în care ei se îndepărtau, regele le-a strigat: „Mergeţi şi căutaţi o plajă frumoasă unde regele îşi va găsi locul!”

Călătoria a fost rapidă şi fericită. Cei şase au ajuns în faţa Insulei Paştelui şi când au văzut craterul Rano-kao, au strigat: „lată gaura lui Hau-maka!”. Acesta a fost primul nume al vulcanului.

Au făcut înconjurul insulei, căutând plajă pe care regele le ceruse să o descopere.

Plajele noastre sunt mici şi stâncoase; de câte ori apărea una din ele, oamenii strigau: „Să ne oprim! Aceasta e plajă regelui Hotu-matua!” Dar cârmaciul răspundea: „Nu, aceasta nu este o plajă demnă de un rege”. Au trecut de Poike şi au ajuns la Anakena, aici, unde ne aflăm acum. Când au văzut nisipul frumos, apele verzi şi liniştite, toţi au spus: „Iată plajă pe care a visat-o Hau-maka şi unde va trăi regele nostru!” şi au debarcat.

Pe plajă se afla o broască ţestoasă uriaşă care dormea. Ei au vrut s-o întoarcă pe spate, dar ea l-a lovit rău pe unul din tineri, cu o labă. Prietenii l-au dus pe rănit în grota Ihu-arero şi l-au îngrijit trei zile. Şi-au adus aminte de ordinul regelui Hotu-matua şi au vrut să se ducă pe coasta de vest a insulei, pentru a-l primi. Nu prea ştiau ce să facă cu omul rănit şi le era ruşine să-l părăsească. Au ridicat cinci grămezi de pietre în faţa grotei şi le-au poruncit să vorbească, ori de câte ori prietenul lor îi va chema. Şi au plecat.

Abia au ajuns la Mataveri că au şi văzut piroga dublă a lui Hotu-matua care se apropia de ţărm. Regele le-a strigat: „Cum este acest pământ?” Tinerii au răspuns: „Este un pământ prost, plin de buruieni care cresc repede.” Atunci Hotu-matua a rostit: „Pământ prost, vei fi bun când apele se vor retrage dar când vor reveni, vor ucide pe toată lumea.” Noi nu ştim ce a vrut să spună Hotu-matua prin aceste cuvinte. Unii cred că blestemul era pentru Marae-renga, care a dispărut în mare. În orice caz, speriaţi, tinerii au întrebat: „De ce ai vorbit astfel, Hotu-matua, nu te temi că spusele tale ne vor aduce nenoroc?”

Hotu-matua a despărţit atunci cele două pirogi, l-a spus lui Tuu-ko-ihu să urmeze coasta de nord şi el s-a îndreptat spre sud. Cele două vase au ajuns în acelaşi timp în faţa plajei de la Anakena. Hotu-matua, văzând că piroga lui Tuu-ko-ihu încerca să-l depăşească, s-a ridicat la prora pirogii sale şi a strigat: „Vâsle, nu mai trageţi!” Şi atât de mare era puterea manei sale, încât piroga lui Tuu-ko-ihu s-a oprit şi Hotu-matua a debarcat primul, în acel moment a auzit un ţipăt: soţia lui era în chinurile

facerii. L-a chemat imediat pe şeful Tuu-ko-ihu care l-a luat în braţe pe nou-născutul său, care era un băiat, l-a tăiat buricul, după ritual, şi a recitat un descântec şi anume acela care preamăreşte puterea tinerilor şefi când aceştia se nasc pentru a continua şirul de zei. În timp ce Tuu-ko-ihu îl descânta pe tânărul prinţ, soţia sa năştea o fată, pe prinţesa Avareipua.

În aceeaşi zi, toţi oamenii care veniseră cu bărcile lor au debarcat. Au descărcat plantele şi animalele pe care le luaseră cu ei. Plantele erau bananele, trestia de zahăr, arborele ţi şi alţii care au dispărut, în ceea ce priveşte animalele, au supravieţuit doar găinile şi şobolanii. Hotu-matua a mai luat şi alte specii, dar acestea nu au venit decât mai târziu, odată cu albii.

Oroi, acela care-l învinsese în război pe Hotu-matua, a debarcat pe insulă într-o noapte, pentru a se răzbuna. Oroi a rătăcit mult până când i-a văzut pe fiii lui Hotu-matua care se odihneau pe plajă, culcaţi pe burtă, înotaseră mult şi obosiţi, adormiseră. Oroi s-a apropiat de ei şi i-a ucis, înfigând în ei o coadă de langustă.

Seara, Hotu-matua, văzând că fiii lui nu se întorc, s-a dus să-i caute. Le-a găsit cadavrele pe plajă, s-a uitat îndelung la ele şi a zis: „O, rege, ai venit de dincolo de mări pentru a continua războiul!” Şi regele a plâns mult lângă copiii lui ucişi.

A trecut un an. Hotu-matua străbătea toată insula, inspectând satele noi, luând parte la serbări, învăţându-i pe oameni cântecele sacre ale strămoşilor. Oroi îl urmărea pretutindeni, căutând un prilej pentru a-l ucide. A împletit o frânghie şi a întins-o pe poteca pe care venea Hotu-matua, dar regele a văzut-o şi a sărit peste ea. Oroi a tras de frânghie dar n-a reuşit să-l facă să cadă pe Hotu-matua. Acesta şi-a zis: „O, Oroi, va veni ziua în care vei pieri de mâna mea!”

În timp ce Hotu-matua trecea pe lângă Hanga-te-tenga, Oroi, după obicei, a întins frânghia pe drum. Regele s-a prefăcut că a căzut şi Oroi s-a năpustit asupra lui pentru a-l ucide. Dar Hotu-matua s-a ridicat şi i-a despicat capul cu măciuca. Aşa a pierit Oroi, care era şef la Marae-renga. Trupul său a fost pus într-un

cuptor, dar carnea lui, care era aceea a unui şef, nu a putut fi coaptă. El a fost dus în ahu-uîi poartă încă numele.

La bătrâneţe, Hotu-matua a împărţit insula între copiii săi. Fiecare din ei a devenit străbunul unui trib. După ce a făcut această împărţire, Hotu-matua s-a îndreptat către vulcanul Rano-kao. S-a urcat până la marginea craterului, s-a aşezat pe stânci, cu faţa la vest, spre patria lui, Marae-renga. A invocat patru din zeii care trăiau în ţinuturile lui de baştină: „Kuihi, Kuaha, Tongau, Opapako.

— A zis el.

— A venit timpul să. Cânte cocoşul.” Cocoşul din Marae-renga a cântat şi cântecul lui s-a auzit peste mare. Ora morţii sale sosise, întorcându-se spre fiii lui, Hotu-matua le-a zis: „Duceţi-mă acasă.” L-au dus în coliba sa unde şi-a dat duhul. Corpul lui a fost îngropat într-un ahu din Akahanga.»

Războiul Urechilor-Lungi cu Urechile-Mici «Mulţi ani trecură. Insulă era dominată de oamenii cu urechi lungi, care atârnau. Erau inteligenţi şi iscusiţi; ei au construit toate a/? U-urile de pe plajă. Lucrările erau executate de oamenii cu urechi mici, pe care îi ţineau ca sclavi.

Într-o zi, Urechile-Lungi au spus Urechilor-Mici: Aruncaţi în mare toate pietrele care încurcă locul”.

Urechile-Mici au răspuns: „Nu le aruncăm fiindcă avem nevoie de ele la coptul alimentelor şi la altele.” Urechile-Lungi s-au supărat şi au hotărât să-i distrugă pe Urechile-Mici.

Au săpat în Peninsulă Poike un şanţ de la coasta de nord la cea de sud. L-au umplut cu crengi şi ierburi, căci intenţionau să-i prăjească pe Urechile-Mici. D/n întâmplare, o femeie Urechile-Mici era căsătorită cu un Urechile-Lungi şi locuiau la Potu-te-rangi. Rudele şi prietenii ei din tribul Urechilor-Mici se întrebau la ce putea folosi şanţul. Femeia a aflat de la soţul ei pentru ce se pregătea şanţul. Ea s-a dus noaptea la rudele sale şi a spus: „Priviţi spre casa mea şi când Urechile-Lungi vor da foc la

ierburile şi crengile din şanţ, treceţi prin spatele casei mele, luaţi-i prin surprindere şi împingeţi-i în foc. Astfel, în loc de un ospăţ cu Urechile-Mici va fi un banchet cu Urechile-Lungi.”

Femeia s-a întors acasă la ea şi a zis: „Acum, apu-caţi-vă de treabă!” S-a aşezat în faţa casei, făcându-se că împleteşte un coş din nuiele, dar, de fapt, dorea să le facă semn rudelor şi prietenilor săi. Când i-a văzut pe Urechile-Lungi gata de atac, ea a făcut un semn şi Urechile-Mici au năvălit împingându-i pe Urechile-Lungi în focul pe care îl aprinseseră. Bărbaţi, femei, copii au căzut în şanţ şi au pierit, mai puţin doi războinici care au reuşit să scape trecând peste cadavre. Au alergat spre Anakena şi s-au ascuns în peştera Anavai. Urechile-Mici îi urmăriseră şi încercau să-i scoată din ascunzătoare înţepându-i cu beţe ascuţite. Cei doi bărbaţi fugeau dintr-o parte în alta a peşterii, scoţând sunetele: „Ororoin! Ororoin!”, care îi făceau să râdă pe cei de afară, în sfârşit, un războinic a spus: „Să-i iertăm pe aceşti doi oameni. De ce să-i omorâm? Să-i lăsăm în viaţă.” Urechile-Mici s-au întors la şanţul unde ardeau Urechile-Lungi. L-au acoperit cu pământ şi au rămas singurii stăpâni ai insulei.

Cei doi Urechile-Lungi au fost adoptaţi şi eu le cunosc fiii: unul trăieşte la Hanga-roa şi celălalt este la leprozerie.»

Marele război dintre oamenii din Tuu şi oamenii din Motu-iti «Oamenii din Motu-iti nu i-au iubit niciodată pe cei din vestul insulei. Au purtat multe războaie între ei şi au fost învingători rând pe rând.

Îţi voi povesti despre războiul cel mai nemilos. Nu pot să-ţi spun când a avut loc. Multă vreme după Hotu-matua sau cu puţin înainte de sosirea căpitanului Cook – n-aş şti să-ţi spun. Au pierit atunci mulţi oameni, şi când te plimbi prin insulă, găseşti oasele lor răspândite printre pietre.

Acest război a început astfel: cei doi tineri, Makita şi Rokehaua, au venit la Motu-iti pentru a-l vizita pe Kainga. Acesta era un mare războinic care avea o colibă frumoasă şi era generos cu oaspeţii săi. El le-a spus: „Tinerilor, poftiţi!” Când au trecut peste prag, şi-au frecat nasurile, în semn de prietenie. Kainga a fript o

găină şi a trimis pe unul din copiii adoptivi să aducă şi maţele prăjite pe pietrele încinse. Când copilul a adus această mâncare de soi, Rokehaua a întrebat: „Ce-mi dai, aici?” Copilul a răspuns: „Sunt maţe de pui.” Rokehaua le-a dat la o parte şi a spus: Află că n-am nevoie de ele. De obicei, eu mă hrănesc cu intestine de om.”

Copilul a transmis lui Kainga aceste cuvinte. „Ei vor intestine de om.

— A spus Kainga.

— Ei bine, le vor avea!” L-a chemat pe copil şi i-a poruncit să se întindă pe pământ. Băieţelul a înţeles ceea ce îl aştepta, a plâns, şi a cântat un cântec: „Vai, vai, adio ţinut în care am trăit.” Kainga I-a sugrumat, i-a deschis burta, i-a scos intestinele pe care le-a pus la prăjit. Le-a dus chiar el oaspeţilor. Când Rokehaua a văzut hrana care îi era adusă, I-a trezit pe Makita şi i-a spus: „Iată intestinele unui om.” Makita, care nu auzise cuvintele imprudente ale prietenului său, a înţeles că răzbunarea lui Kainga nu va întârzia. Makita a luat-o la fugă şi Rokehaua I-a urmat. Au fugit fiindcă erau cauza morţii copilului lui Kainga. De departe, Kainga le-a strigat: „N-aţi mâncat hrana pe care gazda v-a oferit-o. Veţi vedea în curând un vapor care va fi atât de mare, cât drumul de la Pepe la Rano-aroi.”

Kainga şi-a adunat oamenii şi le-a poruncit să adune lemn pentru un vapor mare. A trimis pe unii la Rano-aroi, să caute muşchi, pentru a călfătui vasul.»

Cel de-al doilea episod al războiului «E mult de atunci, dar cât de mult? N-am cum să ştiu. Tupa-hotu şi Miru se războiau. A fost un război îndelungat, Iată cum a început.

Kainga, şef Tupa-hotu al triburilor din est, era vrăjmaşul lui Toari, războinic din triburile de la vest. De câte ori se înfruntaseră, nu reuşise să-l ucidă.

Kainga avea un fiu, Huriavai, care era încă un copil. Acesta a visat că sufletul său părăsise trupul şi după ce a rătăcit prin

câmpie, s-a aflat în faţa unui cocoş. Sufletul a luat o piatră şi l-a lovit pe cocoşul care a murit. Când Kainga a auzit acest vis, s-a bucurat foarte mult: visul prevestea moartea cocoşului celor din Tuu, războinicul Toari.

Kainga şi-a chemat războinicii, l-a luat cu ei şi pe copil şi au pornit împotriva bandelor lui Toari. Când s-au aflat în faţa duşmanului, Kainga i-a dat două pietre fiului său şi i-a spus să le arunce în Toari. Visul băiatului n-a fost zadarnic: Toari a căzut mort, la fel cum căzuse şi cocoşul. Răzbunat, Kainga a părăsit câmpul de luptă dar oamenii lui Toari, înnebuniţi de moartea şefului lor, i-au urmărit pe Tupa-hotu ce s-au împrăştiat care încotro. Printre fugari se afla şi un alt fiu al lui Kainga, Rau-hiva-aringa-erua, adică Rau-hiva-cel-cu-două feţe. Faţa pe care o avea la spate îi spunea: „Văd cum vine spre mine Pau-aure-vere, cu o piatră în mână, mă va ucide. Priveşte şi tu, chip din faţă!” Dar chipul din faţă a răspuns: „Nu-mi pasă, nu vreau să privesc!” în timp ce cele două feţe se certau, Râu hiva a fost omorât. A murit din cauza celor două feţe pe care le avea şi din cauza neînţelegerii dintre ele.

Tupa-hotu, cei învinşi, s-au refugiat, unii pe mică insulă Marotini, alţii în grota Ana-te-ava-nui, lângă faleza de la Poike.

Cei din tribul Miru trimiteau bărci spre Insula Marotini şi îi ucideau pe cei pe care îi prindeau. Se întorceau cu morţii care eraujntinşi pe plajă şi oferiţi războinicilor spre a fi mâncaţi, în fiecare zi, bărcile Miru se duceau la Marotini după carne proaspătă.

Un războinic Miru, pe nume Oho-taka-tore, a venit din satul său la Ana-havea, unde se făcea zilnic o distribuire de cadavre. Printre morţi, Oho-taka-tore a recunoscut un războinic Tupa-hotu, pe nume Hangamaihi-tokerau. El a spus: „Prieteni, daţi-mi mie trupul războinicului cu nume atât de frumos. Aş vrea să-l mănânc, căci numele lui sună frumos urechilor mele.” Poie, unul dintre cei care se întorseseră cu cadavrele de la Marotini, i-a spus: „Oho-taka-tore, cadavrul cu nume atât de frumos nu va fi al tău. De ce ai venit atât de târziu?” Fără nici un cuvânt, Oho-taka-tore şi-a scos cunună de pene, şi-a pus-o invers pe cap şi a

plecat. Oamenii au spus: „Oho-taka-tore s-a supărat. Ce va face?”

Oho-taka-tore avea o fată măritată cu un bărbat Tupa-hotu, numit Moa. El a chemat-o şi a întrebat-o: „Soţul tău se gândeşte la oamenii Tupa-hotu?” – „Tată, de ce îmi pui astfel de întrebări? Ştii foarte bine. Crezi că ginerele tău îmi spune ce crede despre poporul său?” – „Du-te şi caută-l, fata mea. Spune-i să se gândească la tribul lui, chinuit de tribul Miru”. Apoi, i-a destăinuit fiicei sale un proiect care ar aduce fericirea tribului Tupa-hotu şi înfrângerea celor din tribul Miru.

Lată ce s-a întâmplat în acea noapte pe Insula Marotini: un războinic Miru stătea la pândă şi fi ucidea pe toţi Tupa-hotu care apăreau pe ţărm. Kainga, un războinic Tupa-hotu, îl observa de pe o colină. Fiul lui Kainga, pe nume Uri-avai, a profitat de faptul că noaptea era fără lună, pentru a veni înot în insulă, unde îl aştepta tatăl său. S-a urcat pe mal, fără nici o teamă. Vaha, care îl auzise înotând, l-a întrebat: „Cine eşti?”

— Uri-avai, a spus el, sunt Uri-avai.”

— Iar eu, a răspuns Vaha, sunt duşmanul lui Uri-avai.”

Şi i-a înfipt un pumnal din obsidian în beregată. Kainga recunoscuse vocea fiului său şi i-a auzit trupul căzând. Vaha a înotat spre ţărm, târând cadavrul în urma lui. Kainga a venit după el. Ajunşi pe mal, Kainga i-a strigat: „Cine eşti?”

Răspunsul a fost: „Vaha, duşmanul lui Uri-avai.”

Kainga a zis: „Eu sunt Kainga, duşmanul lui Vaha” – şi l-a ucis.

Kainga şi-a plâns fiul mort şi l-a îngropat într-un mic ahu, numit Ainini. Pe urmă, luând cadavrul lui Vaha, s-a întors la Marotini. Tupa-hotu de acolo mureau de foame şi s-au bucurat văzând cadavrul lui Vaha. Neavând foc, ei au încălzit carnea de om la subraţ şi între picioare. Au devorat-o cu veselie.

Fata lui Oho-taka-tore i-a spus lui Moa cele aflate de la tatăl său. Moa nu a zis nimic, dar s-a dus să culeagă cartofi, l-a copt, i-a pus într-o plasă de pescuit şi s-a dus, chiar în acea noapte, la Poike, unde era grota Ana-te-ava-nui. Acolo se aflau refugiaţi nişte Tupa-hotu, în primejdie de a muri de foame. Din vârful falezei, duşmanii coborau o plasă în care erau oameni înarmaţi cu pietre ascuţite pe care le aruncau în grotă lovindu-i pe cei care erau mai aproape de intrarea ei. Pentru a rezista mai mult, războinicii din grotă i-au împins în primul rând, aproape de intrarea în grotă, pe copii, femei şi pe acei care nu mai erau buni de luptă. Când aceştia au fost ucişi de pietrele aruncate, nu mai rămăseseră în pevi grotă decât vreo treizeci de războinici care nu s-au predat. Moa a rupt dintr-un copac niu opt crengi pe care le-a luat cu el. A constatat că războinicii Miru dormeau pe creasta falezei, în gropi din stâncă. S-a lăsat să alunece până la intrarea în grotă. „Cine eşti?” – au strigat cei din grotă. „Sunt Moa.” Atunci ei au plâns şi au spus: „Vai nouă, tinere, vino aici”. Dar Moa le-a spus să înceteze cu plânsul şi să ia ceea ce le adusese. Din nişte oase el a făcut cârlige pe care le-a prins de cele opt crengi. Le-a explicat apoi războinicilor: „Când duşmanii vor da drumul la plasa cu oamenii care aruncă pietre, voi veţi trage plasa cu aceste cârlige. Veţi omorî pe cei din ea şi vă veţi urca voi în plasă. Când veţi fi traşi sus, pe faleză, ucideţi-i pe toţi Miru, dar lăsaţi-i cu viaţă pe cei din familia mea.” Apoi Moa a plecat, temându-se să nu fie prins.

Moa a ajuns cu bine acasă, ca şi când ar fi venit de la pescuit, în zori, Miru au coborât, ca de obicei, plasa cu războinici care să-i ucidă pe cei din grotă. Dar de data. Aceasta, ei au fost cei ucişi. Tupa-hotu, ajutându-se de frânghiile plasei, s-au căţărat până sus şi i-au ucis pe războinicii Miru de pe faleză. Cei din tribul Miru au luat-o la fugă şi Tupa-hotu s-au luat după ei, omorându-i pe toţi cei care le ieşeau în cale, cu excepţia femeilor tinere. Au scăpat doar neamurile lui Moa. Erau şi ei speriaţi şi fugeau, dar li se strigă: „Staţi acolo unde vă aflaţi. Nimeni nu vă face vreun rău.”

Cei treizeci de Tupa-hotu au ajuns şi în Insula Ma-rotini unde a fost o mare bucurie. Ei au plecat înot, i-au atacat pe Miru pe

plajă şi s-au dedat la un adevărat măcel. Au scăpat doar femeile frumoase.

Kainga îl fugărea pe Poie cu înverşunare. În momentul în care războinicii Tupa-hotu erau gata să-l prindă pe şeful învins, Kainga le-a spus: „Nu, lăsaţi-l pentru ca acest joc să continue.”

Bărbaţii Tupa-hotu au avut copii cu femeile Miru. Miru au avut şi ei copii. Au trecut anii, copiii au crescut şi au învăţat cum să mânuiască toporiştile din piatră şi războiul a reînceput.

Tinerii Tupa-hotu s-au dus la casa lui Poie cu intenţia de a-l omorî. Poie era la pescuit şi socrul lui, un om rău, le-a zis răzbunătorilor: „Dacă stau afară, cu chelia expusă la soare, înseamnă că Poie e pe mare. Dacă stau în colibă, înseamnă că Poie s-a întors.”

Fata lui, soţia lui Poie, a auzit aceste cuvinte şi s-a dus pe ţărm. Când l-a văzut pe soţul ei, i-a strigat: „O, Poie-nuinui-a-tuki, duşmanii au sosit! Sunt mulţi şi tatăl meu te-a trădat!” Poie a fugit dar duşmanii s-au luat după el şi nu l-au lăsat să se ascundă. El a sărit în mare, încercând să ajungă pe una din micile insule apropiate. Duşmanii au înotat după el. Fraţii lui Poie l-au urmat, au fost prinşi şi sugrumaţi. Poie, văzând cum curge sângele fraţilor săi, a strigat: „Iată, sângele celor patru fraţi ai mei nu mai este decât o singură băltoacă!” L-au dus pe Poie la Orongo. Un tânăr care se afla acolo, a zis: „Daţi-mi mie acest bărbat.” Kainga i l-a dat. Au prins în jurul lui Poie tulpini de trestie de zahăr uscate şi le-au dat foc. Poie a murit în dureri cumplite. Când a fost mort, cei din tribul Tupa-hotu au mai dat o fugă prin întreaga insulă, ucigându-i pe toţi Miru pe care îi întâlneau.»

Originea tatuajului «Femeia-şopârlă şi Femeia-pescărus au plecat din casa lor de la Hakarava spre Hanga-takaure. Femeia-sopârlă a întrebat: „Care este numele acestui sanctuar?” – „Hanga-takaure este numele acestui loc, a răspuns Femeia-pescărus. Dar ce ne pasă nouă de Hanga-takaure, Femeia-sopârlă!”

Ele şi-au continuat drumul şi în faţa fiecărui sat sau sanctuar, Femeia-sopârlă punea aceeaşi întrebare şi de fiecare dată sora ei răspundea: „Ce ne pasă nouă?”

Cele două surori au înotat spre Insula Motu-nui. Acolo i-au găsit pe cei doi fraţi Heru şi Patu, de la care au avut fiecare câte un fiu. Cele două femei erau tatuate pe obraji, buze, bărbie, sâni, braţe, coapse şi aveau două cercuri pe şolduri. Cei doi fraţi au plecat din insulă şi au avut copii de la alte două femei.

Băieţii Femeii-sopârlă şi Femeii-pescăruş au fost tatuaţi pe picioare şi pe obraji. Când s-au făcut mari, au plecat spre Insulă Mare şi s-au oprit la Orongo. Acolo, cel mai mare a sărit pe o piatră şi a spus: „Eu sunt Lună Nouă.” Cel mai mic s-a urcat pe o piatră mai scundă şi a spus: „Eu sunt Luna Plină.”

S-au îndreptat spre o plajă unde nişte tineri se zbenguiau. Au împrumutat de la ei nişte plutitori şi au înotat spre locul unde valurile înalte se sparg şi sunt urmate de valuri domolite. Hula i-a adus înapoi la ţărm şi toată lumea de acolo a strigat: „Călăreţii de valuri au sosit!”

S-au dus apoi să se scalde într-un puţ cu apă dulce. Doi băieţi au sosit să ia apă. Fiii Femeii-sopârlă şi Femeii-pescăruş au făcut o vrajă şi vasele în care băieţii vroiau să ia apa au plesnit. „De ce aţi făcut aceasta?” – i-au întrebat băieţii. – „Nu ştim. Spuneţi-ne cine sunteţi?” Cei doi băieţi au răspuns: „Suntem fiii lui Heru şi Patu.” – „Cum puteţi fi şi voi fiii lui Heru şi Patu, crabilor, langustelor!”, au exclamat fiii zeiţelor.

Băieţii s-au întors în sat şi au povestit întâlnirea lor cu tinerii tatuaţi. Au fost trimişi înapoi, să-i aducă în sat pe tatuaţi.

Cei doi tineri s-au instalat într-o colibă împreună cu două fete Hanguarai, care le-au dat de mâncare cartofi şi pui. Ei au încercat să se culce cu ele, dar fetele au refuzat. Dimineaţa, fetele şi-au dat seama de frumuseţea tinerilor şi s-au îndrăgostit de ei. Tinerii însă, nu le-au mai vrut şi au plecat în alt sat. Fetele i-au urmat, în satul Vaikaranga, două fete Angu, foarte urâte, s-au îndrăgostit şi ele de tinerii cu tatuajul minunat, aşa că

primele au plănuit să-şi omoare rivalele. Le-au invitat la scăldat, într-un loc stâncos, foarte abrupt. Una din cele două Hanguarai a spus uneia din cele două Angu: „Sări tu prima!” Cele două Hanguarai au spus un descântec şi fata Angu s-a zdrobit de o stâncă. Cea de-a doua fată Angu s-a speriat şi a vrut să fugă dar cele două Hanguarai au îndemnat-o: „Sări fără frică! Sora ta doarme.” Ea le-a ascultat şi s-a zdrobit şi ea de stânci. Cele două fete Hanguarai s-au căsătorit cu fiii lui Heru şi Patu.

În ceea ce le priveşte pe Femeia-şopârlă şi Fe-meia-pescăruş, ele au mai zăbovit un timp în Insula Motu-nui. Cea mai mare s-a urcat pe o stâncă şi a strigat: „Voi, duhurile Vivi şi Vaovao, veniţi şi luaţi-ne!” Ei au venit de îndată şi le-au ucis pe cele două surori.»

CONCLUZIA.

Majoritatea încercărilor de a explica „misterele” Insulei Paştelui au presupus că indigenii care se aflau pe insulă la data descoperirii nu erau ei autorii civilizaţiei ale căror vestigii ne impresionează. Această civilizaţie se atribuie unui popor puternic, cu mijloace tehnice superioare celor pe care le au pascuanii de azi. Sfârşitul brusc al acestei civilizaţii apare că efectul unui cataclism natural sau al invaziei unei rase barbare.

Dar s-a dovedit astăzi că suprafaţa insulei a fost aproape aceeaşi ca şi astăzi, la data ocupării ei de „ţameni. Geologii n-au găsit nicăieri semnele unei erupţii jlcanice recente care, după Poster (naturalistul expediţiei lui Cook), ar fi pus capăt prosperităţii locului şi ar fi lăsat în urma ei o populaţie sărăcită şi în decădere. Geografii moderni refuză să vadă în această insulă vulcanică fragmentul unui continent înghiţit de Pacific.

Câţiva etnografi consideră civilizaţia din Insula Paştelui cu mult prea evoluată pentru a fi în întregime ataşată culturii polineziene. Cei care au acest punct de vedere trec cu vederea faptul că locuitorii din secolul XVIII erau polinezieni puri şi vorbeau un dialect asemănător cu cel al populaţiei maori şi al celei man-gareviene. După ei, pascuanii ar reprezenta ultimul sau cel puţin al doilea val de emigranţi care ar fi absorbit

locuitori cu o cultură superioară. Printre diversele teorii emise în scopul de a pune în evidenţă elementele ne-polineziene în cultura Insulei Paştelui, merită o oarecare atenţie doar aceea a on'ginii melaneziene a unei părţi din populaţie. Argumentul antropologic trebuie eliminat, căci caracterul melanezian al anumitor cranii pascuane s-a dovedit fals. Consideraţiile etnografice se cer însă examinate mai atent. Teza melaneziană a fost prezentată în special de etnograful englez Balfour, care a venit cu următoarele argumente: în Valea Yoda, din Noua-Guinee, au fost găsite ascuţişuri de obsidian identice cu toporiştile folosite de pascuani; nasul acvilin al statuetelor din lemn de pe Insula Paştelui aminteşte nasul papuaşilor; alungirea lobului urechii pascuanilor este tipică pentru unele triburi melaneziene, de asemenea buzele proeminenţe ale statuilor uriaşe sunt asemenea celor ale unor figurine de la prora vaselor din Insulele Salomon; legenda „oamenilor-pasăre” se regăseşte şi în Insulele Salomon; Pălăriile” din tuf roşu, aşezate deasupra capetelor statuilor, sugerează pieptănăturile melaneziene şi părul decolorat artificial.

Aceste paralele sunt destul de lipsite de consistenţă. Ce importanţă am putea acorda câtorva toporişti din obsidian, găsite într-un loc izolat din Noua-Guinee? Asemănarea obiectelor provine, în special, din faptul că sunt confecţionate din acelaşi material, în întreaga Polinezie nu există obsidian decât în Insula Paştelui, Noua-Zeelandă şi Pitcairn. Se mai iveşte şi următoarea dilemă: emigranţii polinezieni care s-au stabilit în Insula Paştelui veneau din Valea Yoda – Noua Guinee sau ei au descoperit felul de a folosi piatra de obsidian doar în Insula Paştelui, unde zăcământul era foarte mare. În Noua-Guinee, folosirea obsidianului a fost restrânsă doar la indigenii din Insulele Amiralităţii, între lamele de obsidian din Insula Paştelui şi cele din Insulele Amiralităţii nu există nici o asemănare. Se pare că prelucrarea pietrei s-a dezvoltat în mod special în Insula Paştelui.

Nici un antropolog serios nu s-ar gândi să stabilească raporturi rasiale bazându-se pe asemănări între statuete cu un stil convenţional, însuşi Balfour admite şubrezenia ipotezei lui şi

recunoaşte că formă deosebită a nasului statuetelor pascuane se datorează efortului de a reprezenta faţa unui cadavru.

Pe drept cuvânt a fost semnalată asemănarea între statuetele cioplite de populaţia moriori din Insulele Chatham ale Noii-Zeelande, cu statuetele din Insula Paştelui. Deşi în stiluri diferite, statuetele reprezintă figuri descărnate, cu trăsături puternice. Plecând de la presupunerea că populaţia morioiri era constituită din polinezieni încrucişaţi cu melanezieni, s-a vrut să se ajungă încă o dată la concluzia că statuetele din Insula Paştelui au un caracter melanezian. O astfel de presupunere nu este dovedită din start, căci nu se ştie dacă populaţia moriori nu este altceva decât un trib maori. Cu ce drept s-ar calificajdrept melaneziene statuete care nu apar în Melanezia? În ceea ce priveşte asemănarea pe care Balfour o găseşte între gura statuilor din Insula Paştelui şi cea a figurinelor de la prora vaselor din Insulele Salomon, ea este o observaţie pur subiectivă.

Analogiile între trăsături alese la întâmplare din regiuni întinse, cunoscute pentru diversitatea culturilor lor locale, nu pot fi decât superficiale şi prea puţin convingătoare, în niciunul din aspectele fundamentale ale artei, religiei sau organizării lor sociale, Insula Paştelui şi Melanezia nu oferă caractere comune care să justifice ipotezele unor legături între insula polineziană şi numeroasele culturi ale Melaneziei. Admiţând că Melanezia ar fi fost centrul unei civilizaţii superioare celei ce s-a dezvoltat în Polinezia, este de înţeles dorinţa de a-i ataşa şi Insula Paştelui – dar nimic legat de papuaşi sau melanezieni nu denotă că ei ar fi fost iniţiatorii sau precursorii culturii pascuane.

Îndepărtând ipoteza melaneziană, nu este imposibil, teoretic, ca adevăratul creator al culturii din Insula Paştelui să fi fost un popor stabilit aici înainte sau după debarcarea polinezienilor. Examinarea statuilor uriaşe m-a convins – ca şi pe predecesorii mei – că ele au fost, toate, produsele unei aceleiaşi populaţii. Este zadarnic să căutăm straturi diferite de civilizaţii. Instrumentele din piatră descoperite prezintă o mare unitate şi, după tipul lor, se leagă de exemplarele din Polinezia centrală şi orientală.

Lespezile care au ajutat la sprijinirea statuilor uriaşe şi care, deci, le sunt contemporane, sunt identice cu lespezile pe care se rezemă şarpanta colibelor pas-cuane, încă locuite în plin secol al XIX-lea.

Statuile uriaşe se ridică pe structuri care nu sunt decât o variantă locală a marae din Polinezia orientală care se mai numeau tot ahu. Nu există în vocabularul pascuan nici un cuvânt care să nu fie de origine poline-ziană. Dacă un popor străin s-ar fi stabilit în insulă, el ar fi lăsat, fără îndoială, urme ale existenţei sale în vocabularul limbii. De altfel, întreaga toponimie din Insula Paştelui este pur polineziană.

S-ar putea spune că mitul Urechilor-Lungi şi al Urechilor-Mici ar putea fi o amintire din vremea în care aici locuiau două popoare diferite, întrucât pascuanii din secolul trecut îşi mai deformau lobul urechilor şi erau, prin urmare „Urechile-Lungi”, concluzia legendei e falsă pentru că ea anunţă distrugerea „Urechilor-Lungi” de către „Urechile-Mici” care ar fi strămoşii indigenilor moderni. Groapa de la Poike, unde se spune că ar fi îngropaţi „Urechile-Lungi”, nu este decât o depresiune naturală şi monumentele din insulă nu pot fi atribuite poporului ipotetic pe care „Urechile-Mici” l-ar fi exterminat. Legenda este fără îndoială veche, şi deosebirea dintre cele două grupuri, bazată pe deformarea lobului urechii este, probabil, un adaos modern, întrucât această modă a dispărut odată cu generaţiile vechi care i s-au conformat.

S-a vrut să se facă din Insula Paştelui o civilizaţie de tip matriarhal, diferită de culturile polineziene, fundamental patriarhale. Datele aduse în sprijinul acestei teorii nu rezistă. Nu este exact că pământul a fost cultivat în exclusivitate de femei sau că proprietatea asupra câmpurilor ar fi fost transmisă din mamă în fiică. Moştenirea urma linia. Paternă ca pretutindeni în Polinezia. Alimentaţia, predominant vegetariană, nu este indiciul unei civilizaţii tipic agricole, ci doar rezultatul impus de resursele sărăcăcioase ale insulei. Nici pescuitul nu a putut fi dezvoltat pe scară largă, din motivele care au fost arătate.

S-a încercat o paralelă între civilizaţia din Insula Paştelui şi artele tehnice din America de Sud, Peru, în special. Aceste apropieri sunt superficiale. Este adevărat că pereţii de la Cuzco arată, la prima vedere, la fel ca faţadele anumitor ahudin Insula Paştelui dar, în timp ce în Peru construcţiile sunt din blocuri imense, în Insula Paştelui nu sunt decât nişte lespezi care ascund o zidărie grosolană.

Trebuie să dai dovadă de mare bunăvoinţă şi de naivitate ca să stabileşti o legătură între păsările de pe tabletele pascuane şi reprezentările de păsări marine din arta peruană.

Este cazul să semnalăm pietrele ascuţite din ob-sidian care au fost descoperite într-un mormânt indian din Chile. Originea pascuană a acestor obiecte este de netăgăduit, dar împrejurările în care au fost găsite sunt confuze şi este hazardat să construim de aici o teză îndrăzneaţă dar fragilă, privind legăturile dintre Insula Paştelui şi coasta sud-americană. Să nu uităm că Chile este săturat, de vreo cincizeci de ani, de pietre ascuţite din obsidian aduse de marinari sau alţi vizitatori anuali ai Insulei Paştelui.

Dacă omogenitatea şi caracterul net pascuan al culturii pascuane pare să fie în afara oricărei discuţii, rămâne totuşi să se stabilească locul de origine al colonizatorilor care au populat insula şi data sosirii lor. Înainte de a începe această cercetare, trebuie să ne fie limpede în minte un fapt stabilit cu multă vreme în urmă. Dacă culturile indigene din întreaga Polinezie au o bază comună, fiecare din ele s-a dezvoltat în izolarea ei cu particularităţi care îi conferă o originalitate aparte.

Toate aspectele fundamentale ale culturilor polineziene se regăsesc în Insula Paştelui. Urmare poziţiei sale geografice, cultura pascuană se leagă de grupul oriental al Polineziei. Nici un element distinctiv al Polineziei occidentale nu figurează în Insula Paştelui în timp ce tehnicile şi tradiţiile polinezienilor orientali au făcut parte din moştenirea pascuanilor.

Analogiile culturale dintre Insula Paştelui şi Insulele Gambier (Mangareva), cele mai apropiate insule polineziene, sunt cu totul

deosebite. Să cităm, de exemplu, ahu-uf, suprafeţele pavate la intrarea colibelor, bărcile cu proră şi pupa ridicate, izolarea copiilor şefilor, tatuarea întregului corp, folosirea numelui de ivi-atua pentru a-i desemna pe preoţi şi a numelui de huru-manu pentru a-i desemna pe oamenii de rând şi, în fine, prezenţa cântăreţilor rongo-rongo.

Ipoteza unei origini mangareviene a pascuanilor se loveşte de două piedici, întâi, pascuanii n-au putut să-şi procure găinile din Mangareva unde acestea nu existau, în al doilea rând, pascuanii nu foloseau numele de marae pentru sanctuarele lor ci pe acela de ahucare Înseamnă doar. Platformă”. Acest fapt neînsemnat indică totuşi faptul că pascuanii nu realizaseră unirea curţii sacre (marae) cu platforma (ahu) care apare târziu în Polinezia centrală.

Dacă Insulele Gambier (Mangareva) nu pot fi considerate locul de unde au venit pascuanii, doar insulele Marchize ni se par ca fiind ţinutul Marae-renga de unde, după legende, ei ar fi plecat. Insulele joase Tuamotu nu intră în discuţie căci plantele cultivate de pascuani sunt acelea specifice insulelor vulcanice.

Civilizaţia din Insulele Marchize diferă în multe privinţe de cea din Insula Paştelui dar ceea ce le separă este tocmai ceea ce o separă pe cea pascuană şi de celelalte culturi polineziene.

Ahu-unşi marae-urile din Marchize nu sunt aşa de diferite de a/? I/-urile pascuane, pe cât s-ar părea la prima vedere. Aşezarea lor neregulată derivă din dificultatea arhitecţilor de a combina platformele şi curţile pe amplasamentul abrupt al munţilor. Sanctuarele din Marchize au, ca şi mausoleele din Insula Paştelui, platformele unde se aşezau morţii şi statuile care îi reprezentau pe străbuni. La drept vorbind, stilul statuilor din Marchize nu este acela al statuilor pascuane, dar ele reflectă tradiţiile artistice care s-au consolidat după perioada de migraţie. Tatuajul din Marchize, care ca şi cel din Insula Paştelui, acoperea tot corpul, are un alt stil. „Tiki” sau un personaj cu ochii mari, care este unul din motivele fundamentale ale artei din Marchize, nu este străin în Insula Paştelui, unde se regăseşte.

Se poate stabili o paralelă între cântecele-recitative din cele două insule şi obiectele care le reprezentau.

După noi, sforile cu noduri din Insulele Marchize corespund tabletelor din Insula Paştelui.

Dacă pascuanii au venit din Insulele Marchize, migrarea lor este de lungă durată, probabil într-o epocă în care civilizaţia marchiziană era încă nediferenţiată şi asemănătoare celei din Mangareva secolului XIII. Suntem înclinaţi să formulăm ipotezele următoare: analogiile civilizaţiei pascuane cu cele ale Polineziei centrale nu se pot interpreta ca dovezi ale unor migraţii şi influenţe diferite. Strămoşii locuitorilor din Insula Paştelui au părăsit Polinezia centrală, probabil prin secolul XII, înainte ca aici să se fi dezvoltat culturi aberante. Populaţiile din Tuamotu, maorii, marchizanii şi man-garevienii au locuit o patrie comună şi au produs o civilizaţie omogenă, într-un moment ai istoriei lor. După veacuri de izolare în diferitele insule pe care le-au descoperit şi le-au ocupat, ei au modificat moştenirea lor culturală, dezvoltând anumite aspecte, părăsindu-le pe altele. Numeroasele analogii între maori şi pascuani tind să dovedească faptul că ei au părăsit Polinezia centrală cam la aceeaşi dată, adică înainte de a se fi săvârşit unirea între ahu şi marae, cât şi înainte ca Tan-garoa să fi devenit zeul principal al mitologiei lor.

Pascuanii au făcut parte din valurile migratoare care s-au îndreptat spre est şi care au ocupat Insulele Marchize, Gambier şi Tuamotu. După ce au stat în Marchize timp de câteva generaţii, unul sau două triburi aparţinând acestei vechi populaţii s-au desprins şi au plecat în căutarea unor noi insule din est. Întâmplarea i-a condus în Insula Paştelui, unde s-au stabilit. Din lipsă de lemn, arta navigaţiei s-a stins în Insula Paştelui.

Raritatea acestui material l-a făcut preţios şi explică, în parte, importanţa pe care a luat-o aici sculptură în lemn. Produsele din lemn au avut la pascuani valoarea pe care au avut-o obiectele din jad sau din colţi de balenă pentru locuitorii din Noua-Zeelandă sau Marchize.

Fiecare regiune a Polineziei s-a specializat într-o formă de artă căreia s-a străduit să-i dea o expresie perfectă. Locuitorii din Insulele Marchize s-au remarcat mai mult decât oricare alţii în arta tatuajului. Populaţia maori s-a dedicat sculpturii în lemn, prelucrării jadului şi tatuajelor complexe. Dacă încercăm să explicăm dezvoltarea artei statuilor uriaşe din Insula Paştelui, în lumina activităţilor polineziene, această artă ni se pare mai puţin excepţională şi mai puţin contrară tradiţiilor popoarelor din această familie lingvistică. Statuile uriaşe mai reprezintă şi o specializare a civilizaţiei pascuane, specializare favorizată de condiţiilelocale deosebite. Astfel, pe această mică insulă, cea mai izolată din lume, un grup de polinezieni veniţi fără îndoială din Insulele Marchize, a reuşit să dea o formă nouă şi originală culturii pe care o moşteniseră de la străbunii lor din Polinezia centrală.

SFÂRŞIT